

T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**VÂKİA SÛRESİ ÖRNEKLİĞİNDE MÜSNEDÜN İLEYH
VE MÜSNED'İN HALLERİ**

ADNAN YAMAÇ

2501171319

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ SULTAN ŞİMŞEK

İSTANBUL- 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ADNAN YAMAÇ Numarası : 2501171319
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ARAP DİLİ VE BELAGATİ Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜYESİ SULTAN ŞİMŞEK
Tez Savunma Tarihi : 14.06.2019 Saati : 11:00
Tez Başlığı : "VÂKİA SÜRESİ ÖRNEKLİĞİNDE MÜSNEDÜN İLEYH VE MÜSNED'İN HALLERİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ALİ BULUT		KABUL
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ SULTAN ŞİMŞEK		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSA ALAK		RED

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜYESİ HATİCE ARSLAN SÖZÜDOĞRU		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ BENLİ		

ÖZ

VÂKİA SÛRESİ ÖRNEKLİĞİNDE MÜSNEDÜN İLEYH VE MÜSNED'İN HALLERİ

Adnan YAMAÇ

Kur'ân-ı Kerîm, eşsiz edebî sanatlara sahip olması hasebiyle nüzûlünden itibaren dil alimleri tarafından çeşitli şekillerde incelenmiştir. Bu çalışmalarda temel gaye, Kur'ân'ın edebî açıdan üstünlüğünü göstermek olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm üzerinde belâğatin üç ilim dalı olan meânî, beyân ve bedî' ilimleri açısından da çeşitli çalışmalar yapılmıştır. İşte bu çalışmada önemine binaen meânî ilmindeki iki temel konu Vâkıa sûresi örnekliğinde incelenmiştir.

Çalışmamız, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte meânî, beyân ve bedî' ilimleri genel olarak tanıtılmış ve çalışmanın içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın ilk iki bölümünde müsnedün ileyh ve müsned'in halleri teorik olarak ele alınmış; son bölümde ise Vâkıa sûresi örnekliğinde uygulamalı olarak işlenmiştir. Vâkıa sûresinin seçilmesinin nedeni, sûrenin konuya dair zengin örnekler içermesi ve sûre üzerinde bu açıdan herhangi bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır.

Çalışmada metot olarak, konuların teorik açıdan ele alındığı ilk iki bölümde ihtilaflı meselelere mümkün olduğunca girilmemiştir. Tahlil kısmını teşkil eden üçüncü bölümde ise âyetlerde geçen müsnedün ileyh ve müsnedlerin tespiti yapıp çeşitli açılardan durumları incelenmiştir. Öncelikle temel eserler, tez ve makaleler taranmak suretiyle gerekli veriler toplanmış, daha sonra bunların analiz ve sentezi yapılarak çalışma meydana getirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü kısmı tezimizin temel savını içermekle birlikte; bu bölümdeki açıklamalar âyetlerin edebî nüktelerini mutlak manada ifade etmemekte, sadece birer yorumdan ibaret kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müsnedün İleyh, Müsned, Zikir, Hazif, Takdîm, Te'hir, Marife, Nekre, Vâkıa Sûresi.

ABSTRACT

**THE CONDİTONS OF MUSNAD AND MUSNAD İLAYH WITH THE
EXAMPLES FROM THE SURAH AL-WAQIAH**

Adnan YAMAÇ

Qur'an has been studied since its ascension by lexicographers because of its unique language. The primary aim in these studies is to prove that the language of the Qur'an is superior to any other language. Qur'an is studied in terms of *maâni* (semantics), *bayân* (demonstration) and *badee'* (the science of embellishments) which are the subtopics of rhetorics in Arabic. In this work, *musnad ilayh* (subject), and *musnad* (predicate), which are some of the fundamentals of *maâni*, are studied with examples from the surah Al-Waqiah.

In content, this work consistsof an introduction and three chapters. In the introduction *maâni*, *bayân* and *badi'* are generally introduced and some information concerning these subjects is provided. In the first two chapters the conditons of *musnad* and *musnad ilayh* are examined and in the last chapter these conditions are examined with the examples from the surah Al-Waqiah. The reason why the surah Al-Waqiah is chosen is because it provides numerous examples regarding this subject.

In the first two chapters, the controversial points are studied as little as possible. In the last chapter, the *musnad ilayh* and *musnad* in the verses are detected and examined from various perspectives. The general texts and articles regarding the subject have been scanned, collected and analysed for his work.

The last chapter is the main part of this work. Our explanations on the verses do not fully refer to the real meaning of the verses. We need to express that these are just interpretations among many of this kind.

Key Words: Musnad ilayh (subject), Musnad (predicate), Zikr (mention), Hazf (apocopating), Taqdeem (presentation), Ta'kheer (delay), Ma'rifah (definite), Nakrah (indefinite), Surah Al-Waqiah.

ÖNSÖZ

Günlük hayatımızda kullandığımız dil, bir iletişim aracı olmasının yanı sıra, bünyesinde edebî bir zevk ve sanatsal bir boyut da taşımaktadır. Dilin bu yönü, gerek Kur'ân-ı Kerîm'de gerek hadis-i şeriflerde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu iki temel kaynak arasında özellikle de Kur'ân-ı Kerîm üzerinde, onun Allah'ın (c.c.) mucizevî kelamı olması ve edebî yönden sahip olduğu üstün nitelikleri sebebiyle, tarih boyunca pekçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların yapılmasındaki temel gaye, Arapçanın edebî açıdan sahip olduğu üstün nitelikleri ortaya koymak ve böylece Kur'ân'ın i'cazına dikkat çekmek olmuştur. Bunlar arasında Kur'ân-ı Kerîm'in, özellikle de belâğatin üç temel dalı olan meânî, beyân ve bedî' ilimlerinin çeşitli konuları açısından incelendiği Arapça ve Türkçe çalışmalar önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmalar konu hakkında araştırma yapacak olanlara ilmi açıdan ışık tutacak niteliktedir. İşte bu çalışmada, mevcut çalışmalara katkı sağlamak amacıyla meânî ilminde önemli bir yer tutan müsnedün ileyh ve müsned'in halleri konularını Vâkıa sûresi örneğiğinde incelemektedir. Bu bağlamda çalışmanın Vâkıa sûresini ele alıyor olmasının birkaç sebebi vardır. Bunlar; sûrenin Mekkî olup konuya dair zengin örnekler içermesi, kapsamı dahilindeki isnadların genelde kısa cümlelerden oluşması ve bu şekilde tahlil bölümünde müsnedün ileyh ve müsnedin dışındaki öğelere asgari seviyede değinilerek bu iki öge üzerinde yoğunlaşma düşüncesi ve sûre üzerinde konu açısından bir çalışmanın bulunmamasıdır.

Araştırmamız bir giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında meânî, beyân ve bedî' ilimleri hakkında genel bilgiler verildikten sonra müsned ve müsnedün ileyh'in cümlede hangi öğeler olduğuna dair maddeler halinde açıklamalar yapılmış ve araştırmamız boyunca kendisinden en çok istifade edilen kaynaklar kısaca zikredilmiştir.

Araştırmamızın ilk iki bölümünde müsnedün ileyh ve müsnedin halleri teorik bazda ele alınmış, konular âyet, hadis, şiir vb. örneklerle açıklanarak üçüncü bölümün ilmi alt yapısı oluşturulmuştur. Bu ilmi alt yapının oluşturulmasının ardından son bölümde ise Vâkıa sûresine dair genel bilgiler verildikten sonra ilk iki bölümde ele alınan konular sûre örneğiğinde uygulamalı olarak incelenmiştir.

Çalışmamızın hazırlanması noktasında, başta danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Sultan Şimşek olmak üzere, tezin belli bir kısmını danışmanlığı gözetiminde hazırladığım Doç. Dr. Öğr. Üyesi Cemal Abdullah Aydın'a ve tez üzerinde yapıcı eleştirilerini benimle paylaşan değerli hocalarım, Dr. Öğr. Üyesi Musa Alak ve Dr. Öğretim Görevlisi Süleyman Kablan'a teşekkürlerimi ve minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Adnan YAMAÇ

İstanbul, 2019.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜSNEDÜN İLEYHİN HALLERİ

1.1. KELAMIN MUKTEZÂ-Yİ ZÂHİRE UYGUN OLARAK GETİRİLMESİ	8
1.1.1. Müsnedün İleyhin Hazfini ve Zikrini Gerektiren Haller	8
1.1.1.1. Müsnedün İleyhin Hazfedilmesini Gerektiren Haller.....	8
1.1.1.1.1. Zaman Darlığı veya Bir Fırsatı Kaçırma Korkusu.....	8
1.1.1.1.2. Zahirî Göre Gereksiz Kelime Kullanımından Kaçınmak	9
1.1.1.1.3. Aklî ve Lafzî Delilden Kuvvetli Olanını Tercih Ettiğini Zannettirmek	10
1.1.1.1.4. Karine Bulunduğunda Muhatabın Dikkatini Ölçmek.....	11
1.1.1.1.5. Muhatabın Dikkatinin Miktarını Ölçmek.....	11
1.1.1.1.6. Yüceltme Amacıyla Müsnedün İleyhi Dille Zikretmek	12
1.1.1.1.7. Yergi Amacıyla Müsnedün İleyhi Dil ile Zikretmemek.....	12
1.1.1.1.8. İhtiyaç Duyulduğunda İnkâr Etme İmkânı Bulmak.....	13
1.1.1.1.9. Müsnedün İleyhin Belli Olması.....	13
1.1.1.1.10. Müsnedün İleyhin Belli Olduğunun İddia Edilmesi	14
1.1.1.1.11. Müsnedün İleyhin Hazfin Yaygın Olduğu Cümle Yapısında Gelmesi	14
1.1.1.1.12. Müsnedün İleyhi Muhatap Dışındakilerden Gizlemek.....	15
1.1.1.1.13. Yaygın Kullanıma Uymak.....	15
1.1.1.1.14. Müsnedün İleyhin Biliniyor Olması	15
1.1.1.1.15. Dikkatleri Bir Olaya Çekmek.....	16
1.1.1.1.16. Sevinci Bir An Önce Ortaya Koymak.....	16
1.1.1.1.17. Umum İfade Etmek	17

1.1.1.1.18. Önceki İfadeye Uyum Sağlamak.....	17
1.1.1.2. Müsnedün İleyhin Zikredilmesini Gerektiren Haller.....	18
1.1.1.2.1. Zikredilmesinin Asıl Oluşu	18
1.1.1.2.2. İhtiyaten Zikretmek.....	18
1.1.1.2.3. Dinleyendeki Akıl Kıtlığına Dikkat Çekmek.....	19
1.1.1.2.4. Ziyade İzah ile Takrîr	19
1.1.1.2.5. Müsnedün İleyhi Tazîm Etmek.....	20
1.1.1.2.6. Müsnedün İleyhi Alçaltmak.....	20
1.1.1.2.7. Müsnedün İleyhin Adından Bereketlenmek	20
1.1.1.2.8. Müsnedün İleyhin Adından Lezzet Almak.....	20
1.1.1.2.9. Dinlenilmenin Talep Edildiği Durumda Sözü Uzatmak.....	20
1.1.1.2.10. Şaşkınlığını Belirtmek	21
1.1.1.2.11. Bir Olaya Dikkat Çekmek.....	21
1.1.1.2.12. Kelamda Müstakil Cümleler Kurmak.....	21
1.1.2. Müsnedün İleyhin Marife ve Nekre Olmasını Gerektiren Haller.....	22
1.1.2.1. Müsnedün İleyhin Marife Olması	22
1.1.2.1.1. Zamir Olarak Marife Yapılmasını Gerektiren Haller.....	22
1.1.2.1.2. Alem İsim Olarak Marife Yapılmasını Gerektiren Haller	23
1.1.2.1.3. İsm-i Mevsul Olarak Marife Olmasını Gerektiren Haller.....	25
1.1.2.1.4. İsmi İşaret Olarak Marife Yapılmasını Gerektiren Haller	29
1.1.2.1.5. Lam-ı Ta'rîf (ال) Olarak Marife Yapılmasını Gerektiren Haller.....	33
1.1.2.1.6. İzafet Olarak Marife Yapılmasını Gerektiren Haller	34
1.1.2.1.7. Nidâ Olarak Marife Yapılmasını Gerektiren Haller.....	37
1.1.2.2. Müsnedün İleyhin Nekre Olmasını Gerektiren Haller	38
1.1.2.2.1. Tekillik Bildirmek	38
1.1.2.2.2. Çeşit Bildirmek	38
1.1.2.2.3. Müsnedün İleyhi Yüceltmek veya Alçaltmak	39
1.1.2.2.4. Müsnedün İleyhin Çokluğuna veya Azlığına Dikkat Çekmek.....	39
1.1.2.2.5. Müsnedün İleyhi Yüceltmek ve Çokluğuna Dikkat Çekmek.....	40
1.1.2.2.6. Muhatabı Korkutmak	41
1.1.2.2.7. Müsnedün İleyhi Tanımazlıktan Gelmek.....	41

1.1.3. Müsnedün İleyhe Tâbî Getirilmesini Gerektiren Haller	41
1.1.3.1. Sıfatın Tâbî Olarak Getirilmesini Gerektiren Haller	42
1.1.3.2. Te'kîd'in Tâbî Olarak Getirilmesini Gerektiren Haller	43
1.1.3.3. Atf-ı Beyânın Tâbî Olarak Getirilmesini Gerektiren Haller	43
1.1.3.4. Bedelin Getirilmesi Tâbî Olarak Getirilmesini Gerektiren Haller	43
1.1.3.5. Atf-ı Nesak'ın Tâbî Olarak Getirilmesini Gerektiren Haller	44
1.1.3.6. Fasl Zamirinin (هُوَ) Tâbî Olarak Getirilmesini Gerektiren Haller	45
1.1.4. Müsnedün İleyhin Önce veya Sonra Zikredilmesini Gerektiren Haller	45
1.1.4.1. Müsnedün İleyhin Önde Getirilmesi (Takdîm)	45
1.1.4.1.1. Önde Getirilmesinin Asıl Oluşu	46
1.1.4.1.2. Haberin Muhatabın Zihnine İyice Yerleşmesi	46
1.1.4.1.3. Hayır Bekleme veya Uğursuzluk Getirme Gayesi ile Sevinç veya Üzüntüyü Hemen İfade Etmek	46
1.1.4.1.4. Müsnedün İleyhin Akıldan Çıkmadığını veya Anılmasından Haz Duyulduğunu Göstermek	47
1.1.4.1.5. Muhatabın Beklentisinin Aksi Yönde Haber Verme	47
1.1.4.1.6. Müsnedün İleyhi Yüceltmek veya Alçaltmak	47
1.1.4.1.7. Cümlelerin Manasını Pekiştirmek	48
1.1.4.1.8. Müsnedün İleyhe Yönelik Tereddüt Oluşturmak	48
1.1.4.1.9. Müsnedün İleyh için İlave Tahsiste Bulunulması	48
1.1.4.2. Müsnedün İleyhin Sonra Getirilmesi (Te'hîr)	49
1.2. KELAMIN MUKTEZÂ-Yİ ZÂHİRE MUHALİF OLARAK GETİRİLMESİ	49
1.2.1. Açık İsim Yerine Zamir Kullanılması	50
1.2.2. Zamir Yerine Açık İsmi Kullanılması	50
1.2.2.1. Zamir Yerine İsm-i İşaret Kullanılması	50
1.2.2.1.1. Müsnedün İleyhi Tam Olarak Ayırmak	50
1.2.2.1.2. Muhatap ile Alay Etmek	51
1.2.2.1.3. Muhatabın Aklının Kıt Olduğuna İşaret Etmek	51
1.2.2.1.4. Muhatabının Son Derece Zeki Olduğuna İşaret Etmek	51
1.2.2.1.5. Müsnedün İleyhin Son Derece Açık Olduğunu İddia Etmek	52

1.2.2.2. Zamirin Yerine İsm-i İşaret Dışındaki İsimlerin Kullanılması	52
1.2.2.2.1. Dinleyenin Kalbine Korku Salmak	53
1.2.2.2.2. Emredilenin Gerekçesini Güçlendirmek.....	53
1.2.2.2.3. Zâhir İsm-in İfade Ettiği Vasfı Göstermek.....	53
1.2.2.2.4. Merhamet Talebinde Bulunmak	54
1.2.3. Kalb	55

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSNEDİN HALLERİ

2.1. Müsnedin Hazfini ve Zikrini Gerektiren Haller	57
2.1.1. Müsnedin Hazfedilmesini Gerektiren Haller	57
2.1.1.1. Gereksiz Kelimelerden Kaçınıp Manayı En Kısa Yoldan İfade Etmek.....	57
2.1.1.2. En Kısa Yoldan Manayı İfade Etmekle Birlikte Yeterli Zamanın Olmaması.....	58
2.1.1.3. Akli Delili Tercih Etmek	58
2.1.1.4. Arapların Yaygın Kullanımlarına Tâbi Olmak.....	59
2.1.1.5. Cümlelerin Zikredilen Kısmıyla Daha Ziyade Fayda Elde Etmek	59
2.1.1.6. Müsnedi Zikretmenin Amaçlanmayan Bir Manaya Sebep Olması	60
2.1.1.7. Müsnedün İleyhe İtina Etmek.....	60
2.1.1.8. Fiil ile Mef'ûl Arasında Sıkı Bir Bağın Olması.....	61
2.1.1.9. Mesajın Müspet Bir Şekilde Algılanması.....	61
2.1.1.10. Sözü Daha Etkili Bir Şekilde Ortaya Koymak	62
2.1.1.11. Habere Birden Çok Yorum ve Takdir İmkânı Tanımak.....	62
2.1.1.12. Manayı Dakik ve Somut Bir Şekilde Tasvir Etmek.....	63
2.1.1.13. Fâilin Meçhul Olması.....	63
2.1.1.14. Fâilden veya Muhataplardan Korkulması	63
2.1.1.15. Müsnedi Müsnedün İleyhin Mukabilinde Hazfetmek	64
2.1.2. Müsnedin Zikredilmesini Gerektiren Haller	64
2.1.2.1. Müsnedün İleyhin Zikredilmesinin Müsnedi Çağrıştırmaması	64
2.1.2.2. İlave İzah ve Açıklamada Bulunarak Vurgulamak	65

2.1.2.3. Dinleyendeki Akıl Kıtlığına Dikkat Çekmek.....	65
2.1.2.4. Müsnedin Zikredilmesinden Haz Almak	65
2.1.2.5. Müsnedi Yücelttiğini Göstermek	66
2.1.2.6. Müsnedi Alçalttığını Göstermek	66
2.1.2.7. İşitilmenin Talep Edildiği Durumda Sözü Uzatmak	66
2.1.2.8. İhtiyata Binaen Zikretmek.....	66
2.1.2.9. Hâl Karinelerinin Bulunduğu Durumda Müsnedün İleyh Hakkında Şaşkınlığını Ortaya Koymak	67
2.1.2.10. Müsnedin İsim Olup Süreklilik İfade Ettiğini, Fiil Olup Yenilenme İfade Ettiğini veya Zarf Olup İkisinin de Muhtemel Olduğunu Göstermek.....	67
2.1.2.11. Muhatabın Dikkatsiz Olması	68
2.1.2.12. Muhatabı Teşvik Etmek	69
2.2. Müsnedin Müfred veya Cümle Olarak Getirilmesini Gerektiren Haller	69
2.2.1. Müsnedin Müfred Olması.....	69
2.2.1.1. Müsnedin Fiil Olarak Müfred Olması	70
2.2.1.2. Müsnedin İsim Olarak Müfred Olması	71
2.2.1.2.1. Müsnedin Nekre Olması.....	71
2.2.1.2.2. Müsnedin Marife Olması	75
2.2.2. Müsnedin Cümle Olması.....	76
2.2.2.1. Müsnedin İsim Cümlesi Olması.....	76
2.2.2.2. Müsnedin Fiil Cümlesi Olması	77
2.2.2.3. Müsnedin Şart Cümlesi Olması	77
2.2.2.4. Müsnedin Zarf Cümlesi Olması	78
2.3. Müsnedin Takdîm veya Te'hîrini Gerektiren Haller	79
2.3.1. Müsnedin Te'hîr Edilmesini Gerektiren Haller	80
2.3.2. Müsnedin Takdîm Edilmesini Gerektiren Haller.....	80
2.3.2.1. Müsnedin Fiil Olması.....	81
2.3.2.2. Müsnedün İleyhi Müsnede Tahsis Etmek	81

2.3.2.3. Müsnedin Sıfat Değil de Haber Olduğuna Dikkat Çekmek	81
2.3.2.4. Hayır Ummak	82
2.3.2.5. Müsnedün İleyhi Dinlemeye Teşvik Etmek	82
2.3.2.6. Müsnedin İstifham Manası İçermesi.....	83
2.3.2.7. Dinleyeni Beklentisine Dair Emin Kılmak	84
2.3.2.8. Müsnedin Sözün Sahibi Nezdinde Önemli Olması.....	84
2.3.2.9. Hissettiği Acıyı Dışa Vurmak.....	84
2.3.2.10. Müsnede Yönelik Tereddüt Oluşturmak.....	85
2.3.2.11. Müsnede Yönelik Tereddütleri Bertaraf Etmek.....	85
2.4. Müsnedin Kayıtlanmasını ve Kayıtlanmamasını Gerektiren Haller	85
2.4.1. Müsnedin Kayıtlanmasını Gerektiren Haller	86
2.4.1.1. Müsnedin Mef'ûl ve Benzerleri ile Kayıtlanması	86
2.4.1.2. Müsnedin اِنْ , اِذَا ve لَوْ Şart Edatlarıyla Kayıtlanması	87
2.4.1.2.1. Müsnedin اِنْ ve اِذَا ile Kayıtlanması	87
2.4.1.2.2. Müsnedin لَوْ Şart Edatı ile Kayıtlanması	91
2.4.2. Müsnedin Kayıtlanmamasını Gerektiren Haller	93
2.4.2.1. Ele Geçen Fırsatın Kaçmasından Korkmak.....	93
2.4.2.2. Fiilin zamanının, mekanının veya mef'ûlünün bilinmesinin istenmemesi.....	93
2.4.2.3. Sözün sahibinin müsnedi kayıtlayan öğeleri bilmemesi	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜSNEDÜN İLEYH VE MÜSNEDİN HALLERİ AÇISINDAN VÂKİA SÛRESİNİN TAHLİLİ

3.1. Sûreye Genel Bir Bakış.....	96
3.2. Sûrenin Müsnedün İleyh ve Müsnedin Halleri Açısından Tahlili	98
3.2.1. Kıyamet Vuku Bulması ve İnsanların Üç Gruba Ayrılması (1-10. Âyetler)	98
3.2.2. Önde Olanların Vasıf ve Mükafatları (11-26. Âyetler)	105
3.2.3. Sağ Ehlinin Mükafatları (27-40. Âyetler)	110
3.2.4. Sol Ehli ve Azabı (41-56. Âyetler).....	113

3.2.5. İnsanın Yaratılışını ve Dirilişini Hatırlatma (57-62. Âyetler).....	119
3.2.6. Allah'ın Dünyadaki Bazı Âyet ve Nimetleri (63-74. Âyetler).....	122
3.2.7. Kur'ân'ın Hak Oluşuna Dair İlahi Kasem (75-80. Âyetler).....	127
3.2.8. Ölümü ve Ölüm Anını Tefekküre Davet (81-87. Âyetler).....	129
3.2.9. Üç Sınıfın Ahiretteki Durumları (88-96. Âyetler)	132
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	139

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Müsnedün İleyhin Halleri	56
Şekil 2: Müsnedin Halleri	95

KISALTMALAR LİSTESİ

a.mlf.	: Aynı müellif
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale/Adı geçen madde
b.	: Bin, İbn
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâluhû
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
çev.	: Çeviren
nşr.	: (Neşreden) Tahkik Eden
h.	: Hicrî
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Ve Saire
v.d.	: Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler/ ve diğerleri
t.y.	: Basım tarihi yok
y.y.	: Basım yeri yok

GİRİŞ

Rahman olan Allah, insanı yaratmış ve ona beyânı (kendisini ifade etme yetisini) öğretmiştir.¹ İnsanoğlu, Allah'ın kendisine verdiği bu yetiyi sürekli geliştirme çabası içerisinde olmuş, bu çaba belâgat ilminin temelini teşkil etmiştir. Önceleri bir meleke olarak yazar, şair ve hatiplerde ve hatta halkın dilinde mevcut olan teşbih, mecaz ve istiare gibi belâgat terimleri sonraları mevcut isimlerini alarak birer terim haline gelmiştir.²

Bir süreç içinde gelişip mevcut halini alan belâgat ilmi meânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç ilimden oluşmaktadır. Burada beyân ve bedî' ilimlerine kısaca değinildikten sonra, araştırmamızın, kapsamı içerisinde bulunduğu meânî ilmi daha detaylı olarak işlenecektir.

Beyân (البيان) kelimesi بَانَ veya بَيَّن fiilinin mastarı olup sözlükte ayırmak, ayrılmak, açık olmak, açıklamak gibi anlamlara gelmektedir.³ Terim olarak ise, manayı ifade etmek için gerekli yetiyi kişiye kazandıran, duygu ve düşünceleri farklı yollarla ifade etme usûl ve kurallarını ele alan ilimdir.⁴ İfadenin açıklık derecesi ise içerdiği teşbih, mecâz ve kinayeye göre değiştiği için bu ilmin konusunu da bu sanatlar teşkil etmektedir.⁵

Bedî' (البدیع) kelimesi بَدَعَ kökünden türetilmiş mübalağa sigası olup sözlükte; bir şeyi ilk olarak yapan, örneği ve benzeri bulunmaksızın bir şey icat eden, numunesiz olarak yaratılmış demektir.⁶ Terim olarak ise, edebî sanatlarla örülü ifadenin, kusursuz bir lafza, makul bir manaya ve aynı zamanda bir âhenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen ilimdir.⁷

¹ er-Rahmân 55/1-4.

² Hulûsî Kılıç, "Belâgat", **DİA**, İstanbul, 1992, V, 380.

³ İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem b. Ali, **Lisânu'l-'Arab**, Dâru Sâdır, Beyrut, 1994, XIII, 67; Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir, **el-Kâmûsü'l-muhît**, (Thk. Muhammed Nuaym 'Arksûsî), Müessesetu'r-risâle, Beyrut, 2005, 1182; Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Huseynî, **Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs**, Dâru'l-Hidâye, XXXIV, 297; Mustafa, İbrahim v.d., **el-Mu'cemu'l-vasît**, Dâru'd-Da've, Kâhire, t.y., I, 79; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Beyân", **DİA**, İstanbul, 1992, VI, 22; Yekta Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2016, s. 97; Ali Bulut, **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 45.

⁴ Kazvînî, Muhammed b. Abdurrahman, **Telhîsu'l-Miftâh**, Mektebetu'l-buşrâ, Pakistan, 2010. 81; a.mlf., **el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâga**, (Thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî), Dâru'l-Ceyl, Beyrut, t.y., I, 50; Cürcânî, Seyyid Şerîf, **Kitâbu't-Ta'rîfât**, (Thk. Komisyon), Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, 1983, s. 156; Hâşimî, Ahmed, **Cevâhiru'l-beyân fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'**, (Thk. Yusuf es-Sumeylî) el-Mektebetu'l-'asriyye, Beyrut, t.y., s. 216; Merâğî, Ahmed Mustafa, **'Ulûmu'l-belâga: el-beyân ve'l-me'ânî ve'l-bedî'**, Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, 1993, s. 207; Hacımüftüoğlu, **a.g.m.**, VI, 22; Saraç, **a.g.e.**, s. 97; Bulut, **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, s. 45.

⁵ Hacımüftüoğlu, **a.g.m.**, VI, 22; Ali Cüneyt Eren, Mehmet Vecih Uzunoğlu, **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2014, s. 39.

⁶ İbn Manzûr, **a.g.e.**, VIII, 6; Zebîdî, **a.g.e.**, XXXIX, 120-121; Mustafa, İbrahim v.d., **a.g.e.**, I, 43; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Bedî'", **DİA**, İstanbul, 1992, V, 320; Saraç, **a.g.e.**, s. 153; Bulut, **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, s. 41.

⁷ Sekkâkî, Muhammed b. Ali, **Miftâhu'l-'ulûm**, (Nşr. Nâim Zarzûr), Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, 1987, s. 114; Cürcânî, **Kitâbu't-Ta'rîfât**, s. 156; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 298; Merâğî, **a.g.e.**, s. 318; Mustafa, İbrahim v.d.,

Bedi‘ ilmi bir kelimeyi iki anlamda kullanmak (cinas), zıt anlamlı iki kelimeyi kullanmak (mutâbaka) ve söz veya beyit sonundaki lafzı başında da kullanmak (reddu’l-acuz ‘ale’s-sadr) gibi daha birçok konuyu işlemektedir.⁸

Meânî ilmine gelince: Meânî (المعاني) kelimesi عَلَى fiilinden türetilmiş olan الْمَعْنَى “mana” lafzının çoğulu olup sözlükte; ilgilenmek, önemsemek ve kastetmek gibi manalara gelmektedir.⁹ Terim olarak ise Arapça lafızlardaki muktezâ-yı hâle mutâbık olunan halleri inceleyen ilim dalıdır.¹⁰ Meânî ilmi Hatîb el-Kazvînî’nin (ö. 736/1338) de belirttiği üzere temelde sekiz konudan oluşmaktadır. Bunlar;

- 1- İsnadın halleri
- 2- Müsnedün ileyhin halleri
- 3- Müsnedin halleri
- 4- Müsnedle ilgili öğelerin (müteallıkât) halleri
- 5- İnşâ
- 6- Kasr
- 7- Fasl ve vasıl
- 8- İcâz-ıtnâb-müsâvât konularıdır.¹¹

Meânî ilminin temel konularını zikrettikten sonra şimdi de çalışma boyunca meânî ilminde sıkça geçen bazı terimleri açıklayabiliriz:

Haber, İnşâ, Müsned ve Müsnedün ileyh: Arapça’da cümleler haber ve inşâ olarak iki kısma ayrılır. Haber cümleleri doğrulanma veya yalanlanmaya kabil olan cümlelerdir. İnşâ cümleleri ise doğrulanma veya yalanlanmaya kabil olmayan cümlelerdir.¹² Söz gelimi, bir

a.g.e., I, 44; Hacımüftüoğlu, a.g.m., V, 320; Saraç, a.g.e., s. 153; Eren, Uzunoğlu, a.g.e., s. 33; Bulut, **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, s. 41.

⁸ Hacımüftüoğlu, a.g.m., V, 320.

⁹ Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, **Tâcu’l-luga ve Sıhâhu’l-‘arabiyye**, (Thk. Abmed Abdulğafûr ‘Attâr, Dâru’l-‘İlm li’l-melâyîn, Beyrut, 1987, VI, 2440; Mustafa, İbrahim v.d., a.g.e., I, 44.

¹⁰ Kazvînî, **Telhîsu’l-Miftâh**, s. 12; Cürcânî, **Kitâbu’t-Ta’rîfât**, s. 156; İsmail Durmuş, “Meânî” **DİA**, Ankara, 2003, XXVIII, 204; Saraç, a.g.e., s. 55; Eren, Uzunoğlu, a.g.e., s. 165; Bulut, **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, s. 288.

¹¹ Kazvînî, **Telhîsu’l-miftâh**, s. 12.

¹² Kazvînî, **Telhîsu’l-Miftâh**, 12; Cürcânî, **Kitâbu’t-Ta’rîfât**, s. 96; Merâğî, a.g.e., s. 43; Saraç, a.g.e., s. 59.

kimse bir cümle kurduğunda onun hakkında “Falan doğru söylüyor” veya “Falan yalan söylüyor” denilebiliyorsa bu cümle haber cümlesidir. Ancak kurduğu bu cümle hakkında “Falan doğru söylüyor” veya “Falan yalan söylüyor” denilemiyorsa o zaman bu cümle inşâ cümlesidir. Her ‘haber’ ve ‘inşâ’ cümlesinin ‘mahkûmun aleyh’ (hakkında hüküm verilen) ve ‘mahkûmun bih’ (kendisi ile hüküm verilen) olmak üzere iki temel ögesi bulunmaktadır. Bu iki unsur olmadan cümle meydana gelmez.¹³ Belâgat ilminde bunlardan ilkinde (mahkûmun aleyh veya diğer adıyla mevzû) ‘müsnedün ileyh’ denilmekte olup müsnedün ileyh hükme konu olan ögedir. İkincisine (mahkûmun bih veya diğer adıyla mevzû) ise ‘müsned’ denir ve müsned, olumlu veya olumsuz hükmü taşıyan kelime veya kelime grubudur.¹⁴ Yine müsned’in müsnedün ileyhe nispet edilmesine de ‘isnâd’ denir.¹⁵

Müsned ve müsnedün ileyh’in tespiti noktasında özetle şunu diyebiliriz: Dil alimlerinin çoğunluğuna göre isim cümlelerinde mübtedâ, müsnedün ileyh; haber, müsneddir. Fiil cümlelerinde ise fiil, müsned; fâil, müsnedün ileyhtir.¹⁶ İsim ve fiil cümlelerinde müsned ve müsnedün ileyh’in tespitine dair bu genel açıklamadan sonra cumhurun görüşüne binaen diyebiliriz ki;

Müsnedün ileyh özetle cümlede şu şekillerde gelebilir:

1- Mübtedâ:	"الْحَيَاةُ كِفَاحٌ" (Hayat mücadeledir) ¹⁷
2- Fâil:	"انْتَصَرَ الْمَدَافِعُونَ عَنْ أَوْطَانِهِمْ" (Vatanlarını savunanlar zafer elde ettiler) ¹⁸
3- Nâib fâil:	"يُكْرَمُ الضَّيْفُ" (Misafire ikram edilir) ¹⁹
4- Kan ve كَد ile benzelerinin aslen mübtedâ olan isimleri:	"ظَلَّ الْعَامِلُ مُشْتَغَلًا" (İşçi meşguldü) ²⁰

¹³ Matlûb, a.g.e., 132.

¹⁴ Saraç, a.g.e., s. 56.

¹⁵ Fatma Serap Karamollaoğlu, **Meânî İlmi**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2017, s. 27.

¹⁶ Konuyla ilgili Sibeveyh (ö. 180/796) ve Müberred’in (ö. 286/900) ihtilaflarına dair tartışma için bkz. Levin, Aryeh, “Nahvin Müsned, Müsnedün İleyh ve Isnâd Terimleri (Çev. Ömer Kara), s. 428-429, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 3, 2010, s. 432; Bulut, **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, s. 325; Kılınçkaya, Abdullah, “Belâgat (Semantik) Açısından Taktîm-Te’hîr ve Kullanım Amaçları”, s. 213-226, **Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl 4, Sayı 11, 2017, s. 218.

¹⁷ ‘Atîk, Abdülaziz, **‘İlmu’l-me’ânî**, Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, Beyrut, 2009, s. 121.

¹⁸ ‘Atîk, a.g.e., s. 120.

¹⁹ Bulut, **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, s. 327.

²⁰ ‘Atîk, a.g.e., s. 120.

5- 5- İsim fiillerin fâilleri:	"لَعَلَّ الْحَقَّ يَظْهَرُ" (Umulur ki <u>hak</u> galip gelir) ²¹
6- Fiilin yerine geçen masdarların fâilleri:	"أَنْتَ" (Bırak) Burada mûsnedün ileyh gizli "أَنْتَ" (sen) zamiridir. ²²
7- Merfûu ile yetinen mübtedânın fâli:	"يَأْلُو الدِّينَ إِحْسَانًا" (Anne bababaya iyilik yap) Burada mûsnedün ileyh gizli "أَنْتَ" (sen) zamiridir. ²³
8- Merfûu ile yetinen mübtedânın fâli:	"مَا مَجْهُودٌ فَضْلُكَ" (<u>Senin faziletin</u> inkar edilmez) ²⁴

Mûsned ise yukarıdaki cümlelerde olduğu üzere özetle cümlede şu şekillerde gelebilir:

1- Haber:	"الْحَيَاةُ كِفَاحٌ" (Hayat <u>mücadeledir</u>) ²⁵
2- Fiil:	"انْتَصَرَ الْمُدَافِعُونَ عَنْ أَوْطَانِهِمْ" (Vatanlarını savunanlar <u>zafer elde ettiler</u>) ²⁶
3- Meçhul fiil:	"يُكْرَمُ الضَّيْفُ" (Misafire <u>ikram edilir</u>) ²⁷
4- 4- İsim fiiller:	"ظَلَّ الْعَامِلُ مُشْتَغَلًا" (İşçi <u>meşguldü</u>) ²⁸
5- 5- İsim fiillerin haberi:	"لَعَلَّ الْحَقَّ يَظْهَرُ" (Umulur ki <u>hak galip gelir</u>) ²⁹
6- 6- İsim fiiller:	"بَلَّهْ" (Bırak) ³⁰

²¹ 'Atîk, a.g.e., s. 121.

²² 'Atîk, a.g.e., s. 120.

²³ 'Atîk, a.g.e., s. 120.

²⁴ 'Atîk, a.g.e., s. 120.

²⁵ 'Atîk, a.g.e., s. 121.

²⁶ 'Atîk, a.g.e., s. 120-121.

²⁷ Bulut, Belâgat Terimleri Sözlüğü, s. 327.

²⁸ 'Atîk, a.g.e., s. 120.

²⁹ 'Atîk, a.g.e., s. 121.

³⁰ 'Atîk, a.g.e., s. 120.

7- Fiilin yerine geçen masdarlar	"بِأَلْوَدَيْنِ إِحْسَانًا" (Anne bababaya iyilik yap) ³¹
8- Merfûu ile yetinen mübtedâdır. ³²	"مَا مَجْهُودٌ فَضْلُكَ" (Senin faziletin <u>inkar edilmez</u>) ³³

Muktezâ-yı hâl ve Muktezâ-yı zâhir: Muktezâ-yı hâl ve muktezâ-yı zâhir belâgat ilminin önemli terimlerindendir. Muktezâ-yı hâl, ‘hâlin gerektirdiği durum’ anlamına gelmektedir. Hâl ise kelamın meydana geldiği ortamdır. Örneğin vaaz, kelamın itnab üzere yapılmasını gerektiren bir hâldir. Dolayısıyla itnab üzere vaazda bulunan kimse muktezâ-yı hâle, yani kelamın gerektirdiği duruma uygun hareket etmiş olur.³⁴ Muktezâ-yı zâhir ise ‘zâhirin gerektirdiği durum’ anlamına gelir. Örneğin bir kimsenin, hükmü inkar eden muhatabına hitap ederken te’kîd edatı kullanması, muhatabın zahiri hâline, yani muktezâ-yı zâhire uygun durumdur. Bu durumda te’kîd edatı kullanılmamış ise muktezâ-yı zâhirin dışına çıkılmış demektir.³⁵ Muktezâ-yı zâhir muktezâ-yı hâlin kapsamına dahildir. Buna göre denilebilir ki her muktezâ-yı zâhir aynı zamanda muktezâ-yı hâldir.³⁶ Ancak her muktezâ-yı hal aynı zamanda muktezâ-yı zahir olmayabilir. Şöyle ki, bir kimse vaaz makamında kelamı uzatarak muktezâ-yı hâle uygun cümle kurarken söz konusu cümlede hakkı inkar eden muhatabının zahiri durumuna uygun olarak te’kid edatı kullanırsa hem muktezâ-yı hâle hem de muktezâ-yı zahire uygun cümle kurmuş olur. Burada te’kid edatı kullanmaz ise muktezâ-yı hale uyduğu halde muktezâ-yı zahire uymamış olur. Bunun aksi ise söz konusu değildir. Yani bir kimse örneğin hükmü inkar etmeyen muhatabına karşı te’kidsiz olarak cümle kurduğunda muktezâ-yı zahire uymuş olduğu gibi mutlak manada muktezâ-yı hâle de uymuş sayılır.

Hazif ve Zikir: Hazf, bir cümlede bulunan bazı kelime veya kelime gruplarını kaldırarak sözü kısaltmaktır.³⁷ Zikir ise hazifin aksine kelime veya kelime gruplarının cümlede

³¹ ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 120.

³² ‘Atîk, Abdülaziz, **a.g.e.**, Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, Beyrut, 2009, s. 120-121; Eren, Uzunoğlu, **a.g.e.**, s. 189.

³³ ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 120.

³⁴ Merâğî, **a.g.e.**, s. 36.

³⁵ Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, **el-Belâğatü’l-‘arabiyye**, Dâru’l-Kalem, Dimaşk, 1996, I, 312; Merâğî, **a.g.e.**, s. 85.

³⁶ Teftâzânî, Mes’ûd b. Ömer, **Muhtasaru’l-me‘ânî Şerhu Telhîsi kitâbi Miftâhi’l-‘ulûm**, (Thk. ‘Abdülhamîd Hindâvî), Mektebetü’l-‘asriyye, Beyrut, 2013, s. 68.

³⁷ Karamollaoğlu, **a.g.e.**, 164.

bulunmasıdır.³⁸ Hazfin söz konusu olabilmesi için dinleyenin karinenin mevcut olduğunu bilmesi ve zikri tercih etmeyi gerektiren bir gerekçenin bulunmaması vaciptir.³⁹

Çalışmamızın meâni ilmindeki yerine gelince: Daha önce de zikredildiği üzere Arapça'da gerek haberi cümlelerin gerekse de inşâî cümlelerin meydana gelebilmesi için mutlaka müsned ve müsnedün ileyhın o cümlede bulunması gerekmektedir.⁴⁰ Türkçe'de özne (müsnedün ileyh) ve yüklem (müsned) olarak karşımıza çıkan bu iki temel ögenin hazfedilme-zikredilme, marife veya nekre olma, takdim veya te'hîr edilme ve kayıtlanıp kayıtlanmama gibi durumları mevcut olup bunların belâğî bir gerekçesi bulunabilmektedir. İşte bu çalışmada müsned ve müsnedün ileyhın zikredilen bu halleri önce teorik olarak ele alınmış, ardından vâkıa sûresi örnekliğinde konu uygulamalı olarak işlenmiştir.

Çalışmamızın içeriğine gelince: Çalışmamızın ilk iki bölümünde müsnedün ileyhın halleri teorik olarak ele alınmış ve başlıklar altında yapılan açıklamalar âyet, hadis, şiir veya bir ibare ile örneklendirilmiştir. Müsnedün ileyhın hallerinin ele alındığı birinci bölüm klasik belâgat kitaplarının tasnifine uygun olarak 'Kelâmın muktezâ-yı zâhire uygun olarak gelmesi' ve 'Kelâmın muktezâ-yı zâhirin hilafına gelmesi' adlı iki temel başlıkta kaleme alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise ilk iki bölümde teorik çerçevede ele alınan konular, Vâkıa sûresi örnekliğinde uygulamalı olarak işlenmiştir. Vâkıa sûresinin seçilmesinde ise temelde üç sebep etkili olmuştur: Birincisi, Vâkıa sûresinin Mekkî sûre olmasıdır. Bilindiği üzere Mekkî sûrelerde belâğî konular daha yoğun olarak bulunmaktadır. İkinci sebep bildiğimiz kadarıyla Vâkıa sûresi üzerinde bu konuyla ilgili bir çalışmanın henüz yapılmamış olmasıdır. Üçüncü sebep ise Vâkıa sûresinin müsnedün ileyh ve müsnedin halleri bakımından birbirinden farklı ve zengin örnekler içermesidir. Burada çalışmanın hazırlama gerekçesini zikretmekle yetiniyoruz. Bu bölümde takip ettiğimiz metodlar üçüncü bölümde ele alınacaktır.

Müsnedün ileyh ve müsnedin hallerini Vâkıa sûresi üzerinde uygulamalı olarak ele aldığımız üçüncü bölümde âyetlerin tahlili bağlamında söylediklerimiz, incelemelerimiz sonucunda ulaştığımız yorumlardan ibaret olup bunların, âyetlerin mutlak manada belâğî nüktelerini ifade ettiğini söyleyemeyiz. Üçüncü bölümü dilin inceliklerini ve mana güzelliklerini ortaya koyma amacı taşıyan çalışmamızın temel amacı, âyetlerdeki belâğî

³⁸ Bolelli, **a.g.e.**, s. 397; Meydânî, **a.g.e.**, I, 185.

³⁹ Tefâtânî, Mes'ûd b. Ömer, **el-Mutavvel Şerhu telhisi miftâhî'l-'ulûm**, (Thk. 'Abdülhamid Hindâvî), Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, 2013, s. 211.

⁴⁰ Matlûb, Ahmed, **Esâlib belâgiyye: el-fesâha-el-belâga-el-me'ânî**, Vekâletu'l-matbû'a, Kuveyt, 1980, s. 132.

nükteleri belli konular üzerinde sınırlamak değildir. Burada amaç yalın olarak müsnedün ileyh ve müsnedin hallerine dair yorumlarımızı ifade etmek ve böylece müsnedün ileyh ve müsnedin farklı hallerinin âyetlere yansıyan mana boyutunun ne denli zengin olduğunu ortaya koymaktır.

Çalışmamızın temel kaynakları hakkında şunları söyleyebiliriz: Araştırmamızın teorik kısmı olan ilk iki bölümünde müsned ve müsnedün ileyhin halleri klasik ve modern belâgat kitaplarından faydalanılarak hazırlanmıştır. Bu manada özellikle de Abdülkâhir el-Cürcânî'nin (ö.471/1078-79) *Delâilü'l-i'câz*'ı, Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) üçüncü bölümünü meânî ve beyân ilmine ayırdığı *Miftâhu'l-'ulûm*'u, bu kitaba Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338) tarafından yazılan *Telhîsu Miftâhi'l-'ulûm*'u ve bu eserin yine aynı müellif tarafından yazılan *el-Îzâh* adlı şerhi, Sa'duddîn et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) *Muhtasarü'l-me'ânî* adlı eseri ile Muhammed b. 'Arefe ed-Desûkî'nin (ö. 732/1331) *Hâşiyetü'd-Desûkî 'alâ Muhtasari's-Sa'd* adlı eserlerinden; yine Türkçe kaynaklar arasında da Fatma Serap Karamollaoğlu'nun *Meânî İlmi* adlı kitabı, Ali Bulut'un *Belâgat ve Belâgat Terimleri Sözlüğü* isimli kitapları ile Halil İbrahim Kaçar'ın *Arap Dilinde Devrik Cümlelerin Gramer ve Semantik Boyutu: Takdîm-Te'hîr* adlı eserlerinden çokça istifade edilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümü ise ağırlıklı olarak filolojik ve beyanî tefsirler ve i'râbu'l-Kur'ân türü eserlerden faydalanılarak hazırlanmıştır. Yine bu manada özellikle Muhammed Tâhir b. 'Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-tenvîr*'i ile Vehbe ez-Zühaylî'nin (ö. 1436/2015) *et-Tefsîru'l-Münîr fî'l-'akîde ve's-şerî'a ve'l-menhec* adlı eserler ile birlikte Muhyiddîn ed-Dervîş'in *İ'râbu'l-Kur'ânî'l-Kerîm ve beyânuhu*, Mahmûd es-Sâfî'nin *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'ânî'l-Kerîmi ve sarfihi ve beyânihi* adlı i'râbu'l-Kur'ân çalışmalarından çokça istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜSNEDÜN İLEYHİN HALLERİ

İsnadın temel öğelerinden olan müsned ve müsnedün ileyhın halleri zikredilirken isnadda asıl öge olması itibariyle ilk olarak müsnedün ileyhın halleri ele alınacaktır.⁴¹ Bu bağlamda öncelikle kelamın muktezâ-yı zâhire uygun olarak geldiği durumlar, sonrasında ise muktezâ-yı zâhirin hilafına geldiği durumlar ele alınacaktır. Müsnedün ileyh ve müsnedin hallerini ele almadan önce muktezâ-yı zâhir ve muktezâ-yı hâl kavramlarına kısaca değinilecektir.

1.1. KELAMIN MUKTEZÂ-YI ZÂHİRE UYGUN OLARAK GETİRİLMESİ

Bu başlık altında müsnedün ileyhın sırasıyla hazfî-zikrî, marife-nekre olması, tabisinin olup olmaması ile takdim ve te'hiri ele alınacaktır.

1.1.1. Müsnedün İleyhin Hazfîni ve Zikrîni Gerektiren Haller

Hazfî ve zikrî müsnedün ileyhın temel hallerindendir. Burada belâgat kitaplarındaki tasnife uygun olarak öncelikle müsnedün ileyhın hazfedilmesini gerektiren haller, ardından ise zikredilmesini gerektiren haller ele alınacaktır.

1.1.1.1. Müsnedün İleyhin Hazfedilmesini Gerektiren Haller

Müsnedün ileyhın hazfedilmesi noktasında genel bir ifadeyle; “Eğer bir kimsenin kurduğu cümlede müsnedi zikretmesiyle muhatabı müsnedün ileyhten maksadın ne olduğunu anlıyorsa bu durum müsnedün ileyhın hazfedilmesini gerektirir” denilebilir.⁴² Müsnedün ileyhın hazfî doğrudan fâil veya mübtedânın hazfî şeklinde olabileceği gibi, fâilin kaldırılıp yerine nâibü'l-fâilin getirilmesi şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir.⁴³ Bu genel bilgilerin ardından müsnedün ileyhın hazfedilmesini gerektiren durumlar şöyle sıralanabilir:

1.1.1.1.1. Zaman Darlığı veya Bir Fırsatı Kaçırma Korkusu

Kazvî'nin Telhîs'te zikretmediği bu maddenin açıklaması şu şekildedir: Bazen kurulan cümlede müsnedün ileyhın zikredilmesi için fırsat bulunamaz. Bu durumda müsnedün

⁴¹ Tefâtânî, **Muhtasarı'l-me'ânî**, s. 52.

⁴² Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 176.

⁴³ Bulut, **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, s. 327.

ileyh hazfedilir ve cümlede yalnızca müsned zikredilir.⁴⁴ Arkadaşı ile birlikte ava çıkan bir kimsenin bir tavşan gördüğünde "أَرْنَبُ" "Tavşan!" demesi buna örnektir. Cümlenin takdiri "هذا" "Bu, tavşan!" şeklindedir. Burada söz sahibi avı kaçırmamak için bu cümlede müsnedün ileyhi zikretmemiştir.

1.1.1.1.2. Zahir GÖRE Gereksiz Kelime Kullanımından Kaçınmak

Müsnedün ileyih, zahirden anlaşıldığı durumlarda muhataplara bıkkınlık vermemek ve gereksiz kelime kullanımına düşmemek için hazfedilir.⁴⁵ Burada karine hazfedilen müsnedün ileyhe delalet ettiği için belîğ kimse bunu zikretmemeyi tercih eder.⁴⁶ Buna şöyle bir örnek verilebilir: Herkesin hilali açık bir şekilde gördüğü bir yerde hilali gördüğünü ifade etmek isteyen bir kimse "الهلال والله" "Vallahi Hilal!" diyerek müsnedün ileyih (mübtedâ) olan "هذا" "Bu" veya benzeri bir lafzı hazfeder ve bu şekilde gereksiz sözcük kullanımından kaçınmış olur.⁴⁷ Burada cümlenin takdiri "هذا الهلال والله" şeklindedir.

Bu madde altında şu şekilde hazifler de görülmektedir:

Birincisi, bir sorunun cevabının başında gelen müsnedün ileyhin hazfedilmesidir: Şu âyet-i kerime buna örnek olarak zikredilebilir:

وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ (27) فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ (28)

"Sağ ehli; ne mutlu o sağ elhine! (Onlar) dikensiz sedir ağaçları üzerindedirler."⁴⁸

Âyette gereksiz kelime kullanımından kaçınmak için müsnedün ileyih hazfedilmiştir. Buna göre âyetin takdiri "هُم فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ" "(Onlar) dikensiz sedir ağaçları üzerindedirler" şeklindedir.⁴⁹

İkincisi, şartın cevabının başında gelen "ف" harfinden sonra hazfedilmesidir: Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ...

⁴⁴ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 176; Meydânî, **a.g.e.**, I, 339; Karamollaoğlu, **a.g.e.**, s. 167.

⁴⁵ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 176; Karamollaoğlu, **a.g.e.**, s. 164.

⁴⁶ Desûkî, I, 470.

⁴⁷ Subkî, Bahâuddîn, 'Arûsu'l-efrâh fî şerhi telhîsi'l-miftâh, (Thk. Dr. Abdulhamid Hindâvî), el-Mektebetu'l-'asriyye, Beyrut, 2003, s. 156.

⁴⁸ el-Vâkıa, 56/27-28.

⁴⁹ 'Atîk, **a.g.e.**, s. 123.

“Kim salih amel işlemişse (ameli) kendi lehine; kim de kötü iş yapmışsa (kötülüğü) kendi aleyhinedir.”⁵⁰

Âyette geçen "ف" harflerinden sonra müsnedün ileyhler hazfedilmiştir. Âyetin takdiri “فَعَمَلُهُ لِنَفْسِهِ وَإِسَائَتُهُ عَلَيْهَا” şeklindedir.⁵¹

Üçüncüsü, karinenin mahzuf mübtedâya delalet etmesi durumunda müsnedün ileyhin hazfedilmesidir.⁵² Buna örnek Hz. Ömer’in (r.a) istihdam edeceği kişinin niteliklerini dile getirmek amacıyla söylediği “إِنِّي لَأَسْتَعِينُ بِالرَّجُلِ الَّذِي فِيهِ” “Ben (şu şu) vasıflara sahip kimseden yardım alırım” sözüdür. Burada müsnedün ileyh (mübtedâ) hazfedilmiştir. Nitekim kelamın takdiri “إِنِّي لَأَسْتَعِينُ بِالرَّجُلِ الَّذِي فِيهِ كَذَا وَكَذَا” şeklindedir. Burada karine “كَذَا وَكَذَا” takdirindeki mübtedâya delalet ettiği için bu mübtedâ hazfedilmiştir. Böylece aranan nitelikler tek tek sayılmamış, mana veciz bir şekilde ifade edilmiştir.⁵³

Dördüncüsü ise müsnedün ileyhin kavf/قول ve müştaklarından sonra geldiği durumlardaki hazfidir.⁵⁴ Şöyle ki mübtedâ olan müsnedün ileyh kavf/قول ve müştaklarından sonra geldiğinde müsnedün ileyh önceki cümlelerin delaleti ile anlaşıldığı için hazfedilir. Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَآذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ...

“Onlara: ‘Rabbiniz ne indirdi?’ dendiği zaman ‘Öncekilerin masalları (olan Kur’ân’ı)’ derler...”⁵⁵

Âyette mübtedâ mahzuftur. Kelam “قَالُوا الْقُرْآنُ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ” takdirindedir. Müsnedün ileyh olan mübtedâ (الْقُرْآنُ) “قَالُوا” ifadesinden sonra geldiği için hazfî mümkün olmuştur.

1.1.1.1.3. Aklî ve Lafzî Delilden Kuvvetli Olanını Tercih Ettiğini Zannettirmek

Lafzi delil, zikretmek suretiyle bir manayı ifade etmektir. Akli delil ise akıl yoluyla mananın anlaşılmasını sağlamaktır. Lafzi delilde dayanak noktası lafız, akli delilde ise muhatabın aklıdır. Lafzın anlaşılması için de akla ihtiyaç vardır. Akli delil ise lafza ihtiyaç

⁵⁰ el-Fussilet, 41/46.

⁵¹ ‘Atîk, a.g.e., s. 123; Bulut, **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, s. 329; Karamollaoğlu, a.g.e., s. 165.

⁵² Suleymân İbrâhim ‘Îsâ, Husâmüddîn, “Esrâru’l-hazfî’l-belâgiyye fî terâkîbi’l-kur’âni ve mufredâtihi’l-isnâdiyye”, Basılmamış Doktora Tezi, Câmi’atu’l-Kur’âni’l-kerîm ve’l-‘ulûmi’l-islâmiyyeti, Sudan, s. 144.

⁵³ Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, **el-Beyân ve’t-tebyîn**, Dâru ve Mektebeti’l hilâl, Beyrut, 2002, II, 192.

⁵⁴ Suleymân İbrâhim ‘Îsâ, a.g.e., 143.

⁵⁵ en-Nahl, 16/30.

duymaz. Bu açıdan akli delil lafzi delilden daha kuvvetlidir.⁵⁶ Buna göre bazen lafzi delilden daha kuvvetli olduğu kabul edilen akli delili tercih ettiğini göstermek amacıyla müsnedün ileyhin hazfedilmesi söz konusu olur.⁵⁷ Şairin şu beyiti buna örnektir:

قَالَ لِي : كَيْفَ أَنْتَ قُلْتُ : عَلِيلٌ .

“Bana: ‘Nasılsın?’ dedi. Dedim ki: Hasta(yım)”⁵⁸

Şair burada mübtedâ olan “أنا” “Ben” zamirini zikretmemiş ve böylece müsnedün ileyhi lafzi delil yerine akli delil ile ifade etmiştir. Şiirdeki takdir “أنا عَلِيلٌ” şeklindedir. Hazfin karinesi ise hasta olan şairin sözünü tam olarak söylemeye mecalinin olmamasıdır.

1.1.1.1.4. Karine Bulunduğunda Muhatabın Dikkatini Ölçmek

Bazen karinenin mevcut olduğu durumda muhatabın bu karineyi fark edip etmediğini ölçmek amacıyla müsnedün ileyh hazfedilir.⁵⁹ Buna şu örnek verilebilir: Birisiyle beraber bir mecliste oturan Zeyd’in yanına iki kişi gelir. Bunlardan biri Zeyd’in önceden tanıştığı, sohbet ettiği kimsedir. Zeyd bu iki kişinin gelmesi üzerine eskiden beri tanıdığı arkadaşını kastederek “وَفِي” “Vefalıdır” der ve mübtedâ olan “الصديق” “Arkadaş” lafzını hazfeder.⁶⁰ Burada maksat kimi kastettiğini anlayıp anlamadığı noktasında arkadaşının dikkatini ölçmektir. Buna göre cümlelerin takdiri “الصديق وَفِي” şeklindedir. Karine ise gelen kimsenin Zeyd’in önceden tanıdığı bir arkadaşı olmasıdır. Zeyd’in bu kimseyi tanıyorsa onu kastettiğine dair bir karine olmuştur.

1.1.1.1.5. Muhatabın Dikkatinin Miktarını Ölçmek

Bazen karinenin mevcut olduğu durumda muhatabın bu karineyi anlama noktasındaki dikkat miktarını ölçmek amacıyla müsnedün ileyh hazfedilir.⁶¹ Buna şu örnek verilebilir: Anlatıldığına göre Abbâsi halifelerinden biri dostlarından biri ile deniz yolculuğuna çıkar. Halife ona “أَيُّ طَعَامٍ أَشْهَى عِنْدَكَ؟” “Sana göre en lezzetli yemek nedir?” diye sorar. Adam: “مُحُّ” “Haşlanmış yumurta sarısı” diye cevap verir. İlerleyen zamanlarda yine aynı yerde

⁵⁶ Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 18; Teftâzânî, *a.g.e.*, s. 69.

⁵⁷ Kazvînî, *Telhîsu'l-miftâh*, s. 18.

⁵⁸ Cürcânî, Abdülkâhir, *Delâilü'l-i-câz*, (Nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fihri), Matbaatu'l-medenî, Kâhire, 1992, s. 238; Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 176; Kazvînî, *a.e.*, s. 18; Merâğî, *a.g.e.*, s. 90; 'Atîk, *a.g.e.*, 124; Matlûb, *a.g.e.*, 163; Muhyiddîn Dîb, Muhammed Ahmed Kâsım: *'Ulûmu'l-belâga: el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî*, Müessesetu'l-hâdiseti li'l-kutub, Lübnan, 2003, s. 316; Feyyûd, Abdülfettâh Besyûnî, *'İlmu'l-me'ânî: Dirâse Belâgiyye ve Nakdiyye li mesâilî'l-me'ânî*, Müessesetu'l-muhtâr li'n-neşri ve't-tevzî', Kâhire, 2015, s. 102.

⁵⁹ Kazvînî, *a.g.e.*, s. 18.

⁶⁰ Saîdî, *a.g.e.*, I, 69.

⁶¹ Kazvînî, *a.g.e.*, s. 18

denk gelirler. Halife bu sefer: "مَعَ أَيِّ شَيْءٍ؟" "Ne ile?" diye sorar. Dostu: "مَعَ الْمَلْحِ" "Tuzla" diye cevap verir. Bu cevap üzerine halife dostunun çağrışım gücüne ve dikkatine hayran kalır.⁶² Burada cümlenin takdiri "الْبَيْضُ الْمَسْلُوقُ مَعَ الْمَلْحِ" şeklindedir.

1.1.1.1.6. Yüceltme Amacıyla Müsnedün İleyhi Dille Zikretmek

Bazen dilin müsnedün ileyhi anmaya layık olmadığı düşüncesiyle müsnedün ileyh hazfedilir ve böylece yüceltilmiş olur.⁶³ Şu âyet-i kerime buna örnektir:

سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا ...

"(Bu) indirdiğimiz ve (hükümlerini) farz kıldığımız bir sûredir..."⁶⁴

Âyet-i kerimede ism-i işâret olan "هَذِهِ" "Bu" müsnedün ileyhi (mübteda) hazfedilerek Kur'an'ın yüceliğinden ötürü adının zikredilmesinden dahi sakınıldığı izlenimi verilmiştir.⁶⁵ Buna göre ayetin takdiri "هَذِهِ سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا" şeklindedir.

1.1.1.1.7. Yergi Amacıyla Müsnedün İleyhi Dil ile Zikretmemek

Müsnedün ileyh bazı durumlarda yergi amacıyla hazfedilir ve böylece müsnedün ileyhin ağıza alınmaya değmediğine dikkat çekilmiş olur.⁶⁶ Müsnedün ileyhin bu amaçla hazfedilmesine şöyle bir örnek verilebilir: Anlatıldığına göre 'Ukayşir el-Esedî lakaplı Muğîre bin Abdullah (ö. 80/699) bir gün zengin olan amcaoğlundan para ister. O ise: "Sana kaç defadır para veriyorum. Sen ise alakan olmayan şeylere harcıyorsun. Vallahi bir daha vermeyeceğim!" der ve onu terk eder. Ta ki bir gün amcaoğlunun da içerisinde bulunduğu bir mecliste insanlar toplanırlar. 'Ukayşir, onu kınayarak insanlara şikayet eder. Amcaoğlu ise onun üzerine atlayıp ona tokat atar. Bunun üzerine 'Ukayşir şu şiiri söylemeye başlar:

سَرِيعٌ إِلَى ابْنِ الْعَمِّ يَلْطِمُ وَجْهَهُ وَلَيْسَ إِلَى دَاعِيِ النَّدَى بِسَرِيعٍ
حَرِيصٌ عَلَى الدُّنْيَا مُضِيعٌ لِدِينِهِ وَلَيْسَ لِمَا فِي بَيْتِهِ بِمُضِيعٍ

"Amcaoğluna tokat atarken hızlı; ama cömertliğe davet edene hızlı değil..."

⁶² Desûkî, Muhammed b. 'Arefe *Hâşiyetü'd-desûkî 'alâ Muhtasari's-sa'd*, (Thk. Abdülhamîd Hindâvî), el-Mektebetü'l-'asriyye, Beyrut, y.y. I, 475.

⁶³ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 177; Kazvîni, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 18.

⁶⁴ en-Nûr, 24/1.

⁶⁵ Suleymân İbrâhim 'Îsâ, *a.g.e.*, s. 166.

⁶⁶ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 176; Kazvîni, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 18.

Dünyaya hırslı, dinini zayi eder; ama evinde bulunanı (malını) ise (kimseye vermediğinden) zayi etmez.”⁶⁷

Görüldüğü üzere ‘Ukayşir el-Esedî herkesin içerisinde kendisine tokat atan amcaoğlunu kınamak maksadıyla söylediği bu şiirinde onun müsnedün ileyh (mübteda) olan ismini veya ismini gösteren zamiri hazfetmiş ve böylece onun ağza alınmayacak kadar değersiz bir kimse olduğu izlenimi vermiştir.⁶⁸ Kelam "هِيَ سَرِيعٌ" ve "هِيَ حَرِيسٌ" takdirlerindedir.

1.1.1.1.8. İhtiyaç Duyulduğunda İnkâr Etme İmkânı Bulmak

Müsnedün ileyh hakkında olumsuz şeyler söyleyen bir kişi gerek duyduğunda, onun hakkında konuştuğunu inkâr edebilmek için adını zikretmez.⁶⁹ Örneğin karinenin bulunduğu bir durumda Zeyd hakkında "فاجرٌ" “günahkardır” diyen bir kimse gerek duyduğunda bu sözyle Zeyd’i kastetmediğini söyleyerek kendini savunma imkanı bulur.⁷⁰ Burada cümlenin takdiri "زَيْدٌ فَاجِرٌ" şeklindedir. Hazfın karinesi ise Zeyd’in günahkar olmasının söz sahibi nezdinde biliniyor olmasıdır.

1.1.1.1.9. Müsnedün İleyhin Belli Olması

Bazen söz sahibi, müsnedün ileyhın son derece açık olması sebebiyle, bazen de kendisi böyle bir iddiada bulunduğu için müsnedün ileyhi hazfeder.⁷¹ Birincisine örnek şu âyet-i kerimedir:

فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ

“(O), dilediğini yapandır.”⁷²

Dilediğini yapan zatın gerçek manada yalnızca Allah Teâlâ olması bir karine olarak göz önünde bulundurulduğunda âyette Allah’a işaret eden "هُوَ" “O” zamirinin hazfedildiği açıkça görülecektir. Söz konusu hazif ile birlikte âyet-i kerimenin takdiri "هُوَ فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ" şeklindedir.

⁶⁷ Cürcânî, *Delâilü’l-i‘câz*, s. 150; Saîdî, *a.g.e.*, I, 71; Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer, *Hizânetü’l-edeb ve Lubbu lisâni’l-‘arab*, (Thk. ve şrh. Abdusselâm Muhammed Hârûn), Mektebetü’l-hânci, Kâhire, 1997, IV, 488; ‘Atîk, *a.g.e.*, s. 126; Meydânî, *a.g.e.*, I, 342; Dîb, *a.g.e.*, s. 320; Feyyûd, *a.g.e.*, s. 107.

⁶⁸ Bulut, *Belâgat: Meânî-Beyân-Bedî*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 60.

⁶⁹ Suleymân İbrâhîm ‘Îsâ, *a.g.e.*, s. 177.

⁷⁰ Tefâtânî, *el-Mutavvel*, s. 212.

⁷¹ Sekkâkî, *a.g.e.*, 176.

⁷² el-Burûc, 85/16.

1.1.1.1.10. Müsnedün İleyhin Belli Olduğunun İddia Edilmesi

Müsnedün ileyhin belli olduğunun iddia edildiği durumlarda da hazfedilmesi söz konusudur. Buna örnek bir kimsenin sultanı kastederek "وَهَابُ الْأَلُوفِ" “Binlerce dirhem bahşedendir” demesidir. Burada sözün sahibi, muayyen olduğu iddiasıyla "السُّلْطَانُ" “Sultan” müsnedün ileyhini hazfetmiştir.⁷³ Cümlelerin takdiri "السُّلْطَانُ وَهَابُ الْأَلُوفِ" şeklindedir.

1.1.1.1.11. Müsnedün İleyhin Hazfin Yaygın Olduğu Cümle Yapısında Gelmesi

Müsnedün ileyh, hazfedilmesine dair Arapların yaygın kullanımının bulunduğu durumlarda hazfedilir.⁷⁴ Buna örnek "يَعْمُ الرَّجُلُ زَيْدٌ" “Zeyd ne güzel bir adamdır!” ve "يُسُّ الرَّجُلُ زَيْدٌ” “Zeyd ne kötü bir adamdır!” gibi övgü ve yergi ifadeleridir. Bu örneklerde kelamın aslını الرَّجُلُ "يَعْمُ هُوَ زَيْدٌ" ve "يُسُّ الرَّجُلُ هُوَ زَيْدٌ" kabul edenlere göre müsnedün ileyh olan "هُوَ" “O” zamiri hazfedilmiştir.⁷⁵ Bu takdiri kabul etmeyenlere göre ise burada böyle bir hazif söz konusu değildir.

Abdülkâhir Cürcânî *Delâilü'l-i‘câz* adlı eserinde aynı maddeyi kat‘ ve isti’nâf meselesi olarak ele almıştır. Bu mesele bağlamında müsnedün ileyhin hazfı şu şekilde açıklamak mümkündür:

Kat‘, bir cümleyi bir yerde kesmek; isti’nâf ise yeni bir cümleye başlamaktır. Buna göre müsnedün ileyhin kat‘ ve isti’nâf durumunda hazfedilmesinden maksat şudur: İlk başta bir kişinin bazı vasıfları zikredilir. Sonra ilk cümle bırakılıp (kat‘) yeni bir söz ile o kişiden bahsedilir (isti’nâf) ve ikinci cümlede çoğunlukla müsnedün ileyh zikredilmez.⁷⁶ Şairin şu dizeleri buna örnektir:

وَعَلِمْتُ أَنِّي يَوْمَ ذَاكَ مُنَازِلٌ كَغَبٍّ وَنَهْدًا

قَوْمٌ إِذَا لَبَسُوا الْحَدِيدَ دَتَّمَرُوا خَلْقًا وَقَدًا.

“O gün Ka ‘b ve Nehd kabileleri ile savaştığımı anladım.

(Onlar) öyle bir topluluktur ki, demir zırhlarını giyip deriden zırhlarını takındıkları vakit kaplana dönüşürler.”⁷⁷

⁷³ Teftâzânî, a.g.e., s. 70.

⁷⁴ Sekkâkî, a.g.e., 176.

⁷⁵ Sekkâkî, a.g.e., 176.

⁷⁶ Cürcânî, a.g.e., s. 162.

⁷⁷ Cürcânî, a.g.e., s. 148; Tebrîzî, Ebû Zekerîyya Yahya b. Ali b. Muhammed eş-Şeybânî, *Şerhu dîvânî'l-hamâse*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, t.y., s. 50; Matlûb, a.g.e., s. 162; Feyyûd, a.g.e., s. 99.

Şair burada önce savaşıacağı kavimden bahsetmiş, sonra ilk cümleyi bırakıp (kat') yeni bir söze başlarken (isti'nâf) müsnedün ileyhi (mübtedâyı) gösteren "هُمْ" "Onlar" lafzını hazfetmiştir. Buna göre cümlelerin takdiri "هُمْ قَوْمٌ" şeklindedir.

1.1.1.1.12. Müsnedün İleyhi Muhatap Dışındakilerden Gizlemek

Müsnedün ileyh, bazen muhatap dışındaki kimselerden gizlenmesi amacıyla hazfedilir.⁷⁸ Buna örnek, bir kimsenin, muhataplarından gizlemek amacıyla Zeyd'i kastederek ismini zikretmeksizin "أَقْبَلَ" "Geldi" demesidir.⁷⁹ Burada söz sahibi müsnedün ileyh (fâil) olan "رَيْدٌ" lafzını başkalarından gizlemek amacıyla hazfetmiştir. Kelam "أَقْبَلَ رَيْدٌ" takdirindedir.

1.1.1.1.13. Yaygın Kullanıma Uymak

Burada 11. maddeden farklı olarak müsnedün ileyh'in nahivsel bir gerekçe bulunmaksızın kalıplaşmış ifadelerde olduğu üzere hazfedilmesi söz konusudur. Bu, çoğunlukla atasözlerinde karşılaşılan bir durumdur.⁸⁰ Müsnedün ileyh'in bu amaçla hazfedilmesine örnek "Acemi şansı" deyiimiyle tercüme edebileceğimiz "رَمِيَتْ مِنْ غَيْرِ رَامٍ" "Atıcısız atıştır" atasözüdür. Burada müsnedün ileyh (mübtedâ) olan "هَؤُلَاءِ" "Bu" lafzı yaygın kullanıma tabi olunarak hazfedilmiştir.⁸¹ Cümlelerin takdiri هَؤُلَاءِ رَمِيَتْ مِنْ غَيْرِ رَامٍ şeklindedir. Burada deyim ve atasözlerinin değiştirilmesinin caiz olmaması sebebiyle müsnedün ileyh'in açıktan zikredilmesi mümkün değildir.

1.1.1.1.14. Müsnedün İleyhin Biliniyor Olması

Müsnedün ileyh'in mütekellim ve muhatap nezdinde biliniyor olması durumunda bunu tekrar ona belirtmeye gerek yoktur.⁸² Buna örnek şu âyet-i kerimeler:

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ ...

"Cuma namazı kılınıncaya yeryüzüne dağılın..."⁸³

Namazlarını kılanlar Allah nezdinde malum oldukları için âyette müsned olan fiil meçhul sigası ile getirilmiş, böylece müsnedün ileyh (fâil) hazfedilmiştir. Ayetin takdiri "فَإِذَا

⁷⁸ Hâşimî, a.g.e., s. 103; Merâğî, a.g.e., s. 90; 'Atîk, a.g.e., s. 127; Meydânî, a.g.e., I, 339; Dîb, a.g.e., s. 319.

⁷⁹ Hâşimî, a.g.e., s. 103.

⁸⁰ Merâğî, a.g.e., s. 90; Meydânî, a.g.e., I, 338.

⁸¹ Bulut, Belâgat: Meânî-Beyân-Bedî', s. 61; a.mlf., Belâgat Terimleri Sözlüğü, s. 330.

⁸² Ertuğrul Osman: "Belâgatta Meânî İlmi", İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 155-180, Sayı: 5, İğdır, 2015, s. 171; 'Atîk, a.g.e., s. 127.

⁸³ el-Cuma, 62/10.

"قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ" şeklindedir. Burada bir yorum olarak bu maddenin 9. maddeye dahil olarak ele alınabileceğini söylemek de mümkündür.

1.1.1.1.15. Dikkatleri Bir Olaya Çekmek

Bazen dikkatlerin meydana gelen bir olaya veya duruma çekilmesi istenir ve müsnedün ileyh hazfedilir.⁸⁴ Müsnedün ileyh'in bu durumda hazfedilmesine örnek olarak şu âyet-i kerime gösterilebilir:

فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ...

*“Şayet size cevap veremezlerse bilin ki; o, Allah’ın ilmiyle indirilmiştir ve Allah’tan başka ilah yoktur.”*⁸⁵

Âyet-i kerimede "أُنْزِلَ" “indirilmiştir” fiilinin fâili (Allah) hazfedilmiştir. Ayetin takdiri "أُنْزِلَهُ اللَّهُ بِعِلْمِهِ" şeklindedir. Esas müsnedün ileyh olan fâilin burada hazfedilmesindeki gaye dikkatleri doğrudan Kur’ân’ın indirilmiş olmasına çekmektir.⁸⁶

1.1.1.1.16. Sevinci Bir An Önce Ortaya Koymak

Müsnedün ileyh'in hazfedilme sebeplerinden biri de sevinç unsuru olan hükmü çabucak ifade etmektir.⁸⁷ Müsnedün ileyh'in bu gaye ile hazfedilmesine şu âyet-i kerime örnek verilebilir:

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ .

*“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanmayın; Bilakis (onlar) diridirler, Rableri katında rızıklandırılır.”*⁸⁸

Âyet-i kerimede Allah yolunda can verenlerin ölümler olmadığı ifade edilirken yalnızca müsned (haber) zikredilerek "أَحْيَاءٌ" “diridirler” denilmiş ve müsnedün ileyh (mübtedâ) olan "هُم" “onlar” zamiri hazfedilmiştir. Ayetin takdiri "هُمُ أَحْيَاءٌ" şeklindedir. Müsnedün ileyh'in burada

⁸⁴ Suleymân İbrâhim ‘Îsâ, a.g.e., s. 225; Halil İbrahim Kaçar, “Edebi Yönden Hazif Üslubu”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2002, s.148.

⁸⁵ Hûd, 11/14.

⁸⁶ Suleymân İbrâhim ‘Îsâ, a.g.e., s. 228.

⁸⁷ Suleymân İbrâhim ‘Îsâ, a.g.e., s. 159.

⁸⁸ Âl-i İmrân, 3/169.

hazfedilmesindeki gaye bir an önce sevinç unsuru olan hükmü, yani onların diri olduğuna dair haberi muhataplara aktarmaktır.⁸⁹

1.1.1.1.17. Umum İfade Etmek

Bazen müsnedün ileyh hükmün umumi olarak herkese nispet edilebilmesi amacıyla hazfedilir.⁹⁰ Müsnedün ileyhın bu amaçla hazfedilmesine örnek şu âyet-i kerimedir:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

*“Müminler öyle kimselerdir ki, Allah (’ın adı) anıldığında kalpleri titrer. Onlara Allah’ın âyetleri okunduğu zaman imanları artar. (Onlar), yalnızca Rablerine tevekkül ederler.”*⁹¹

Âyet-i kerimede geçen "ذُكِرَ" ve "تُلِيَتْ" fiillerinin fâilleri hazfedilmiş, böylece Allah’ı zikreden, O’nun âyetlerini okuyan kim olursa olsun müminlerin bundan etkileneceğine dikkat çekilmiştir.⁹² Âyetin takdiri "إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ أَخَذَ" ve "إِذَا تُلِيَ آيَاتِهِ أَخَذَ" şeklindedir. Bu âyet ‘Dikkatleri Bir Olaya Çekmek’ başlığına örnek olarak da getirilebilir.

1.1.1.1.18. Önceki İfadeye Uyum Sağlamak

Bazen müsnedün ileyh veya mütealığı önceki ifadede zikredilmemiş olmasına binaen ona uyum sağlaması amacıyla hazfedilir.⁹³ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ .

*“Geride kalanlarla olmaya razı oldular ve kalplerine mühür vuruldu. Onlar anlamazlar.”*⁹⁴

Âyette طُبِعَ fiilinin fâili zikredilmemiştir. Âyetin takdiri "طُبِعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ" şeklindedir. Âyette fâilin zikredilmemesinin sebebi önceki âyette geçen أُنْزِلَتْ ifadesinin meçhul formunda gelmiş olmasıdır.⁹⁵ Önceki âyet şu şekildedir:

⁸⁹ Suleymân İbrâhim ‘Îsâ, a.g.e., s. 159.

⁹⁰ Meydânî, a.g.e., I, 339; Suleymân İbrâhim ‘Îsâ, a.g.e., s. 281.

⁹¹ el-Enfal, 8/2.

⁹² Suleymân İbrâhim ‘Îsâ, a.g.e., s. 282.

⁹³ Muhammed Ali, Muhammed es-Sırr, “Zâhîretü’l-hazfî fi’t-tenzîl”, Mecelletu câmi’ati’l-kur’âni’l-kerîm ve’l-‘ulûmî’l-islâmiyye, Sayı 22, 2011, s. 27.

⁹⁴ et-Tevbe, 9/87.

⁹⁵ Muhammed Ali, a.g.m, s. 27.

وَإِذَا أَنْزَلْتُ سُورَةً أَنْ ءَامِنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُو الطُّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ.

*“Allah’a iman edin ve O’nun elçisi ile birlikte cihat edin, diye bir âyet indiğinde onlardan zengin olanlar senden izin istediler ve ‘Bizi bırak, oturanlarla birlikte olalım’ dediler.”*⁹⁶

Müsnedün ileyhın buraya kadar zikredilen maddelere ek olarak ağıt yakma⁹⁷ veya vezin ve kafiyyeye uyma gayesi ile hazfedilmesi de söz konusudur.⁹⁸ Son olarak şunu diyebiliriz ki, müsnedün ileyhın hazfını gerektiren haller belâgat kitaplarında zikredilenlerden ibaret olmayıp yeni gelişmelere de açıktır.

1.1.1.2. Müsnedün İleyhin Zikredilmesini Gerektiren Haller

Müsnedün ileyhın zikredilmesini gerektiren sebepler şunlardır:

1.1.1.2.1. Zikredilmesinin Asıl Oluşu

“Müsnedün İleyhin Hazfedilmesi” başlığı altında geçen sebeplerden herhangi biri söz konusu olmadığında müsnedün ileyh aslı üzere zikredilir.⁹⁹ Bunun sebebi müsnedün ileyhın cümlede mahkûmun aleyh, yani hakkında hüküm verilen öge olmasıdır. Nitekim hakkında hüküm verilen öge zikredilmeksizin direkt hükmü zikretmek mantığı aykırıdır. Örneğin Zeyd’in ayakta olduğunu söyleyen kimse "زَيْدٌ قَائِمٌ" der ve müsnedün ileyhi (mübtedâ) zikreder. Çünkü burada müsnedün ileyh olan mübtedânın hazfedilmesini gerektiren bir durum bulunmamaktadır.

1.1.1.2.2. İhtiyaten Zikretmek

Bazen müsnedün ileyhe delalet eden karinenin zayıf kalması sebebiyle ihtiyaten müsnedün ileyh zikredilir.¹⁰⁰ Örneğin bir kimse yanındaki arkadaşına "مَنْ حَضَرَ وَمَنْ سَافَرَ؟" “Kim geldi, kim gitti?” deyince arkadaşı "الَّذِي حَضَرَ زَيْدٌ وَالَّذِي سَافَرَ عَمْرُو" “Gelen Zeyd’dir, giden Amr’dır” der. Müsnedün ileyhe delalet eden karinenin burada zayıf kalması sebebiyle onu hazfederek

⁹⁶ et-Tevbe, 8/86.

⁹⁷ Ebû Mûsâ, Muhammed, *Hasâisu’t-terâkîb dirâse tahlîliyye li mesâîli ‘ilmi’n-nahv*, Mektebetu vehbe, t.y., s. 183.

⁹⁸ Hâşimî, *a.g.e.*, s. 104; Merâğî, *a.g.e.*, s. 90; ‘Atîk, *a.g.e.*, s. 126; Meydânî, *a.g.e.*, I, 339; Matlûb, *a.g.e.*, s. 16.

⁹⁹ Kazvînî, *Telhîsu’l-Miftâh*, s. 18.

¹⁰⁰ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 177; Kazvînî, *Telhîsu’l-Miftâh*, s. 18.

"زَيْدٌ وَعَمْرُو" "Zeyd ve Amr" demez. Çünkü bu durumda muhatabı kimin gelip kimin gittiğini tayin edemeyebilir.¹⁰¹

1.1.1.2.3. Dinleyendeki Akıl Kıtlığına Dikkat Çekmek

Bazen sözün sahibi muhatabının aklının kıtlığına dikkat çekmek amacıyla, kurduğu cümlede müsnedün ileyhi zikreder.¹⁰² Aslında burada karine bulunduğu için müsnedün ileyhin hazfedilmesi mümkündür. Ancak muhatap, açıkça zikredilmedikçe onu anlamamaktadır. Buna şöyle bir örnek verilebilir: Bir kimse kendisine sorulan "مَاذَا قَالَ عَمْرُو" "Amr ne dedi?" sorusuna cevap verirken "عَمْرُو قَالَ كَذَا" "Amr şöyle dedi" der ve böylece karşısındakinin aklındaki kıtlığa dikkat çeker. Burada müsnedün ileyh (mübtedâ) olan "عَمْرُو" "Amr" lafzı zikredilmese dahi onun kastedildiği açıktır. Çünkü sorulan soruda Amr'ın adının zikredilmesi cevapta onun müsnedün ileyh (mübtedâ) olduğunu gösteren bir karinedir. Sözün sahibi burada bu lafzı zikrederek dinleyenin, zikredilmediği takdirde bu lafzı anlamayacak kadar kıt akıllı olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁰³

1.1.1.2.4. Ziyade İzah ile Takrîr

Müsnedün ileyh, bazen ziyade izah ve takrirden (muhatabın zihnine yerleştirmek) bulunmak amacıyla zikredilir.¹⁰⁴ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ .

*"Onlar, Rablerinden bir hidayet üzeredirler ve onlar, kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."*¹⁰⁵

Âyet-i kerimede ikinci olarak zikredilen "أُولَئِكَ" "Onlar" müsnedün ileyhi ziyade olarak izah etmek amacıyla getirilmiş olup vurgu ifade etmektedir. Çünkü bu müsnedün ileyhin hazfedilmesi manada herhangi bir kapalılık oluşturmamaktadır.¹⁰⁶ Nitekim müsnedün ileyhin hazfedilmiş olması durumunda âyet-i kerime "هُمُ الْمُفْلِحُونَ" şeklinde olacaktır ki bu da manada bir kapalılığa sebep olmamaktadır.

¹⁰¹ Sa'îdî, Abdulmuteâl, *Buğyetü'l-îzâh li telhîsi'l-miftâh fi 'ulûmi'l-belâga*, Kâhire, Mektebetü'l-âdâb, 2005, I, 73.

¹⁰² Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 177; Kazvîni, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 18.

¹⁰³ Desûkî, *a.g.e.*, I, 283.

¹⁰⁴ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 177.

¹⁰⁵ el-Bakara, 2/5.

¹⁰⁶ Karamollaoğlu, *a.g.e.*, 156.

1.1.1.2.5. Müsnedün İleyhi Tazîm Etmek

Müsnedün ileyhin yüceltmeye delalet etmesi durumunda zikredilmesi söz konusu olabilir.¹⁰⁷ Örneğin bir kimse müminlerin emiri hakkında "أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ حَاضِرٌ" "Müminlerin emiri geliyor" der ve böylece müsnedün ileyhi yüceltmış olur.¹⁰⁸

1.1.1.2.6. Müsnedün İleyhi Alçaltmak

Müsnedün ileyhin alçaltmaya delalet etmesi durumunda da zikredilmesi söz konusu olabilir.¹⁰⁹ Örneğin bir kimse bir hırsız hakkında "السَّارِقُ اللَّيْمُ حَاضِرٌ" "Alçak hırsız geliyor" der ve müsnedün ileyhi (hırsız) alçaltmış olur.¹¹⁰

1.1.1.2.7. Müsnedün İleyhin Adından Bereketlenmek

Bazen söz sahibi bereketlenmek amacıyla müsnedün ileyhin adını zikreder.¹¹¹ Buna örnek, "النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِلُ هَذَا الْقَوْلِ" "Nebi (s.a.v) bu sözü söylüyor" cümlesidir. Burada sözün sahibi müsnedün ileyhi (mübtedâ) olan "النَّبِيُّ" "Nebi" lafzını zikrederek Hz. Peygamberin adından bereketlenmiştir.¹¹²

1.1.1.2.8. Müsnedün İleyhin Adından Lezzet Almak

Bazen söz sahibi yalnızca müsnedün ileyhin adını anmaktan haz duyduğu için onu zikreder.¹¹³ Buna örnek, bir kimsenin "الْحَبِيبُ حَاضِرٌ" "Sevgili geliyor" demesidir. Burada sözün sahibi müsnedün ileyhi (mübtedâ) olan الْحَبِيبُ "Sevgili" lafzından lezzet aldığı için onu zikretmiştir. Şiirlerde bunun benzeri örnekler çokça bulunmaktadır.¹¹⁴

1.1.1.2.9. Dinlenilmenin Talep Edildiği Durumda Sözü Uzatmak

Bazen kişi, muhatabı tarafından dinlenilmek istediğinde sözü uzatırken müsnedün ileyhi zikreder.¹¹⁵ Müsnedün ileyhin bu amaca binaen zikredilmesine örnek, Allah Teâlâ'nın Hz. Musa (a.s)'a sağ elindeki şeyin ne olduğunu sorduğunda onun verdiği şu cevaptır:

¹⁰⁷ Sekkâkî, a.g.e., s. 177; Kazvîni, a.g.e., 18.

¹⁰⁸ Teftâzânî, Muhtasarü'l-me'ânî, s. 71.

¹⁰⁹ Sekkâkî, a.g.e., s. 177; Kazvîni, a.g.e., 18.

¹¹⁰ Teftâzânî, a.g.e., s. 71.

¹¹¹ Sekkâkî, a.g.e., s. 177; Kazvîni, a.g.e., s. 18.

¹¹² Teftâzânî, a.g.e., s. 71.

¹¹³ Sekkâkî, a.g.e., s. 177; Kazvîni, a.g.e., s. 18.

¹¹⁴ Karamollaoğlu, a.g.e., s. 159.

¹¹⁵ Sekkâkî, a.g.e., 177; Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, s. 18.

هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا ...

“O, benim asamdır. Ona dayanırım...”¹¹⁶

Hız. Musa (a.s) Allah Teâlâ'ya cevap olarak yalnızca "عَصَايَ" "Asam" diyebilirdi. Ancak o, bunun yerine müsnedün ileyh olan هِيَ "o" zamirini zikretmeyi tercih etmiştir. Bunun sebebi Hız. Musâ'nın Allah Teâlâ tarafından dinlenilme arzusu olabilir. Yine âyetin devamında belirtildiği üzere asanın başka özelliklerini de saymış olması da bu yorumu desteklemektedir.¹¹⁷

1.1.1.2.10. Şaşkınlığını Belirtmek

Müsnedün ileyh, bazen hükmün garip ve anlaşılmaz olması sebebiyle bir şaşkınlık ifadesi olarak zikredilir.¹¹⁸ Buna örnek, bir kimsenin kendisine sorulan "هَلْ عَلَيَّ يُقَاوِمُ عَلَى الْأَسَدِ؟" "Ali aslana direniyor mu?" sorusuna cevap olarak "عَلَيَّ يُقَاوِمُ عَلَى الْأَسَدِ" "Ali aslana direniyor" demesidir. Burada müsnedün ileyh (fâil) olan "عَلَيَّ" "Ali" lafzı zikredilmeksizin de cümle kurulabildiği halde bir şaşkınlık ifadesi olarak zikredilmiştir.¹¹⁹

1.1.1.2.11. Bir Olaya Dikkat Çekmek

Bazen müsnedün ileyh işin önemine binaen daha sonra inkar edilememesi için zikredilir.¹²⁰ Müsnedün ileyh'in bu amaca binaen zikredilmesine örnek, hakim'in "هَلْ قَبِلَ الْمُجْرِمُ مَا اتُّهَمَ بِهِ؟" "Suçlu itham edildiği suçu kabul etti mi?" sorusuna cevap olarak "قَبِلَ الْمُجْرِمُ مَا اتُّهَمَ بِهِ" "Suçlu itham edildiği suçu kabul etti" denilmesidir.¹²¹ Burada normal şartlarda yalnızca "قَبِلَ" "Kabul etti" denilerek cevap verilmesi yeterli olduğu halde müsnedün ileyh olan fâil zikredilmiş, böylece başkaları tarafından daha sonra bu hükmün inkar edilmesinin önüne geçilmiştir.

1.1.1.2.12. Kelamda Müstakil Cümleler Kurmak

Bazı durumlarda müsnedün ileyh'in zikredilmesine gerek olmadığı halde müsnedün ileyh zikredilir ve böylece sözün sadece ilgili kısmıyla müstakil cümle olarak nakilde bulunulmasına imkan tanınmış olur.¹²² Müsnedün ileyh'in bu amaçla zikredilmesi Kur'ân âyetlerinde çokça karşılaşılan durumdur. Buna bir örnek şu âyet-i kerimedir:

¹¹⁶ Tâhâ, 20/18.

¹¹⁷ Desûkî, a.g.e., I, 258.

¹¹⁸ Hâşimî, a.g.e., s. 102; Merâğî, a.g.e., s. 86; Meydânî, a.g.e., I, 318; Karamollaoğlu, a.g.e., s. 159.

¹¹⁹ Hâşimî, a.g.e., s. 102.

¹²⁰ Hâşimî, a.g.e., s. 101-102; Karamollaoğlu, a.g.e., s. 158.

¹²¹ Karamollaoğlu, a.g.e., s. 158.

¹²² Meydânî, a.g.e., I, 317; Ebû Mûsâ, a.g.e., s. 190.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا .

“Göklerde ve yerde ne varsa Allah’a aittir. Allah herşeyi kuşatandır.”¹²³

Âyette "كان" lafzından sonra gelen lafza-i celâl, hazfedilmesi manada bir kapalılığa sebep olmadığı halde zikredilmiştir. Burada müsnedün ileyh (Kâne’nin ismi) olan الله lafzının zikredilmesinin sebebi, hazfedilmesi durumunda önceki cümleden bağımsız olarak bu cümle ile istişhadda bulunulması pek güzel karşılanmayacak olmasıdır.¹²⁴

Buraya kadar zikrettiğimiz maddeler dışında Sekkâkî’nin zikrin gerekçelerinden biri olarak ele aldığı¹²⁵ ‘haber in muayyen bir mübtedâya tahsis edilmesi’ bir madde daha bulunmaktadır. Ancak konu tezimizin amaç ve kapsamının dışına çıkacak düzeyde ihtilaf bulundurduğundan burada bunu zikretmemeyi tercih ediyoruz.

1.1.2. Müsnedün İleyhin Marife ve Nekre Olmasını Gerektiren Haller

Marifelik ve nekrelilik de ismin temel durumlarındandır. Burada müsnedün ileyhte asıl olanın marifelik olması sebebiyle önce marifelik durumu ele alınacaktır.¹²⁶ Konuya geçmeden önce söz konusu marife ve nekreliliğin burada mübtedâ için geçerli olduğunu, fail için geçerli olmayacağını söylemek mümkündür.

1.1.2.1. Müsnedün İleyhin Marife Olması

Müsnedün ileyh in marife kılınmasını gerektiren durumlar şunlardır:

1.1.2.1.1. Zamir Olarak Marife Yapılmasını Gerektiren Haller

Marifelik söz konusu olduğunda akla ilk zamirler gelmektedir. Çünkü zamirler cümlede marifeliği en kuvvetli olan öğelerdir.¹²⁷ Konuşma ortamında bir olay anlatıldığında veya makam tekellüm (birinci tekil/çoğul şahıs), hitap (ikinci tekil/çoğul şahıs) ya da gaiplik (üçüncü tekil/çoğul şahıs) makamı olduğunda müsnedün ileyh makamın gerektirdiği zamirle marife olur.¹²⁸

¹²³ en-Nisa, 4/126.

¹²⁴ Meydânî, a.g.e., I, 318.

¹²⁵ Sekkâkî, a.g.e., s. 177.

¹²⁶ Teftâzânî, a.g.e., s. 214.

¹²⁷ Halil İbrahim Kaçar, “Ma‘rife (Belirtili İsim) Kullanımının Semantik Boyutu (Ta‘rîf Üslûbu)”, **Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi**. 167-205, Sayı: 28, İstanbul, 2005, s. 174.

¹²⁸ Sekkâkî, a.g.e., s. 179.

Her üçüne şöyle bir örnek verilebilir: Bir kimseye "مَنْ أَكْرَمَ زَيْدًا؟" "Zeyd'e kim ikramda bulundu?" denildiğinde eğer ikramda bulunan kişi kendisi ise "أَنَا أَكْرَمْتُ" "Ben ikramda bulundum" der ve müsnedün ileyh olarak "أَنَا" "Ben" zamirini kullanır. Çünkü burada makam tekellüm (birinci şahıs) makamıdır. Eğer ikramda bulunan kimse muhatabı ise "أَنْتَ أَكْرَمْتُ" "Sen ikramda bulundun" der ve müsnedün ileyh olarak "أَنْتَ" "Sen" zamirini kullanır. Çünkü burada makam hitap (ikinci şahıs) makamıdır. İkramda bulunan kimsenin üçüncü bir şahıs olması durumunda ise "هُوَ أَكْرَمَ" "O ikramda bulundu" der ve müsnedün ileyh olarak "هُوَ" "O" zamirini kullanır. Çünkü burada makam gaiplik (üçüncü şahıs) makamıdır.¹²⁹

1.1.2.1.2. Alem İsim Olarak Marife Yapılmasını Gerektiren Haller

Müsnedün ileyhın alem isim olarak marife kılınmasının beş temel nedeni vardır:

1- Müsnedün İleyhi Bizzat Kendi Adıyla Muhatabın Zihnine Getirmek: Bazen söz sahibi bir amaca binaen müsnedün ileyhı bizzat kendi adıyla muhatabına aktarır.¹³⁰ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ .

“De ki: O Allah birdir.”¹³¹

Allah Teâlâ, âyetinde kafirleri red ve tevhidi izah makamında özel isim olan lafz-ı celâlini zikretmiş ve böylece bizzat kendi adını muhataplara hatırlatmıştır. Bu âyetin, müsnedün ileyhın özel isim olarak marife kılınmasına örnek gösterilmesi, "الله" "Allah" lafz-ı celâlinin isnatta ikinci mübtedâ kabul edilmesine bağlıdır.¹³²

2- Müsnedün İleyhi Övmek: Müsnedün ileyhın alem isim ile övülmesi övgüye elverişli künye ve lakaplarda söz konusudur.¹³³ Buna örnek, "أَبُو الْمَعَالِي خَضِرَ" "Ebû'l-meâlî (yüceliklerin babası) geldi."¹³⁴ cümlesidir. Burada müsnedün ileyh doğrudan övgüye elverişli mana taşıdığı için zikredilmesi övgü amacına yönelik olmuştur.

3- Müsnedün İleyhi Yermek: Müsnedün ileyhın alem isim ile yerilmesi de yine yergiye elverişli künye ve lakaplarda olur. Buna örnek "أَنْفُ النَّاقَةِ دَهَبٌ" "Enfu'n-nâka (Deve burnu)

¹²⁹ Desûkî, a.g.e., I, 489.

¹³⁰ Sekkâkî, a.g.e., s. 180; Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, s. 19.

¹³¹ el-İhlas, 112/1.

¹³² Saîdî, a.g.e., I, 78; Karamollaoğlu, a.g.e., s. 196.

¹³³ Sekkâkî, a.g.e., s. 181; Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, s. 19.

¹³⁴ Saîdî, a.g.e., I, 78.

gitti” cümlesidir. Burada müsnedün ileyh doğrudan yergiye elverişli mana taşıdığı için zikredilmesi yergi amacına yönelik olmuştur.

4- Kinaye Yapmak: Müsnedün ileyh bazı durumlarda kinaye yapmak amacıyla alem isim olarak marife kılınır.¹³⁵ Buna örnek "أَبُو لَهَبٍ فَعَلَ كَذَا" “Ebû Leheb şöyle yaptı” cümlesidir. ‘Ebû Leheb’ ismi ‘alevin babası’ anlamına gelmektedir. Bundan dolayı bu cümlede kinaye yoluyla Ebû Leheb’in cehennemlik olduğuna değinilmiştir.¹³⁶

5- Müsnedün İleyhin Adını Anmaktan Haz Duyduğunu Vehmettirmek: Bazen müsnedün ileyh söz sahibi tarafından ifade edilmekten haz duyulduğu için alem ismi ile marife olarak zikredilir.¹³⁷ Buna örnek ‘Mecnûn’ lakaplı Kays bin Mülevvîh’in (ö. 70/690) Leylâ hakkındaki şu dizeleridir:

بِاللّٰهِ يَا ظَبِيَّاتِ الْقَاعِ قُلْنَ لَنَا لَيْلَىٰ مِنْكُنَّ أَمْ لَيْلَىٰ مِنَ الْبَشَرِ

“Ey çölün ceylanları! Allah aşkına söyleyin bize, Leylâm sizden mi yoksa Leylâ insan tairesinden mi?”¹³⁸

Mecnûn burada Leylâ’nın adını anmaktan haz duyduğunu göstermek için müsnedün ileyhi "هي" “O” zamiri ile ifade etmemiş, ondan açık ismiyle bahsetmiştir.

6- Müsnedün İleyhin Adından Bereket Ummak: Müsnedün ileyhin alem isim olarak marife kılınmasının sebeplerinden biri de müsnedün ileyhi anmaktan bereket ummaktır.¹³⁹ Buna örnek "الله الهادي" “Allah hidayet edendir” cümlesidir.¹⁴⁰ Hidayet eden zatın yalnızca Allah olduğu zaten bilinmektedir. Burada amaç bunu bildirmek değil, Allah’ın adını zikrederek ondan bereket elde etmektir.

Müsnedün ileyh burada zikredilen maddelere ek olarak mütekellim adına uğur getirmesi ve muhataba müsnedün ileyhin tescil ettirilmesi gibi amaçlarla da alem isim olarak marife olur.¹⁴¹

¹³⁵ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 181; Kazvîni, **Telhîsu’l-Miftâh**, s. 19.

¹³⁶ Teftâzânî, **Muhtasarü’l-me‘ânî**, s. 145.

¹³⁷ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 181; Kazvîni, **Telhîsu’l-Miftâh**, s. 19.

¹³⁸ Bağdâdî, **a.g.e.**, I, 97-98; Hâşimî, **a.g.e.**, 111; Merâğî, **a.g.e.**, s. 114; Meydânî, **a.g.e.**, I, 416; Matlûb, **a.g.e.**, s. 170; Dîb, **a.g.e.**, s. 324; Feyyûd, **a.g.e.**, s. 117.

¹³⁹ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 181; Kazvîni, **Telhîsu’l-Miftâh**, s. 19.

¹⁴⁰ Teftâzânî, **Muhtasarü’l-me‘ânî**, s. 75.

¹⁴¹ Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 217.

1.1.2.1.3. İsm-i Mevsul Olarak Marife Olmasını Gerektiren Haller

Müsnedün ileyh yedi sebepten biri dolayısıyla ism-i mevsul olarak marife olur. Bunlar:

1- Muhatabın Müsnedün İleyh Hakkında Sıla Cümlesinden Başka Bilgisinin

Olmaması: Bazen söz sahibi tarafından söylenen cümledeki müsnedün ileyh hakkında muhatabın bilgisi sıla cümlesinin ifade ettiği ile sınırlı olur. Bu durumda müsnedün ileyh zorunlu olarak sıla cümlesi şeklinde marife olur.¹⁴² Buna örnek "الَّذِي كَانَ مَعَنَا أُمِّسَ رَجُلٌ عَالِمٌ" "Dün yanımızda olan kişi alim bir adamdır" cümlesidir.¹⁴³ Muhatabın zikredilen kişi hakkında tek bildiği, bu kişinin dün yanlarında bulunmuş olmasıdır. Bu durumda ism-i mevsul kullanmaksızın "هُوَ رَجُلٌ عَالِمٌ" "O, alim bir adamdır" denilseydi cümle muhatap tarafından anlaşılmayacaktı. İşte bu kapalılığı gidermek için cümle belirtildiği şekilde kurulmuştur.

Sekkâkî (ö. 626/1229), bu tarz kullanımın Arap kelimada pek fazla vukuu bulmaması ve çok da fayda ifade etmemesi sebebiyle bu maddeyi zikretmemiştir.¹⁴⁴

2- Müsnedün İleyhin Adını Zikretmeyi Kötü Görmek:

Bazen, adı kötü olarak anılan bir kimseden bahseden kimse, dilini veya muhatabının zihnini ondan uzak tutmak amacıyla bu kimsenin adını zikretmez. İsm-i mevsul getirerek onun bazı niteliklerini söyler.¹⁴⁵ Örneğin, Ebû Cehil'den bahseden bir kimse "أَبُو جَهْلٍ فَعَلَ كَذَا" "Ebû Cehil şöyle yaptı" diyerek dilini veya muhatabının zihnini onun adıyla kirletmek yerine onun bazı niteliklerini sıla cümlesi içerisinde zikretmek suretiyle ism-i mevsul kullanabilir.¹⁴⁶

3- Vurgu Yapmak:

Sekkâkî (ö. 626/1229), bu maddede zikredilen vurgudan maksadın, yapılan üç yorumdan birine göre genel olarak kelama yapılan vurgu olduğunu söylemiştir.¹⁴⁷ Buna örnek olarak şu âyet-i kerime zikredilebilir:

وَرَأَوْنَهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ ...

"*Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi...*"¹⁴⁸

Âyet-i kerimede Hz. Yusuf (a.s)'ın iffeti vurgulanmıştır. Şöyle ki, sıla cümlesinde Hz. Yusuf'un, Mısır azizinin eşiyle aynı evde yaşadığı ifade edilmiştir. Hz. Yusuf, kadınla aynı

¹⁴² Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 181; Kazvîni, **Telhîsu'l-Miftâh**, s. 19.

¹⁴³ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 181; Kazvîni, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁴⁴ Teftâzânî, **Muhtasarü'l-me'ânî**, s. 75.

¹⁴⁵ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 181.

¹⁴⁶ Subkî, **a.g.e.**, I, 170.

¹⁴⁷ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 181.

¹⁴⁸ Yusuf, 12/23.

evde yaşamasına ve onunla baş başa kalma imkanı bulmasına karşın kadına yaklaşmayarak bir iffet abidesi olmuştur. Şayet âyette geçen "الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا" "Evinde bulunduğu kadın" ifadesinin yerine "امْرَأَةُ الْعَزِيزِ" "Azizin hanımı" veya "زُلَيْخَا" "Züleyha" ifadelerinden biri kullanılsaydı manaya bu denli vurgu yapılmış olmazdı.¹⁴⁹

4- Müsnedün İleyhin Büyüklüğüne Vurgu Yapmak: Müsnedün ileyh bazen büyüklüğüne dikkat etmek amacıyla sıla cümlesi şeklinde marife kılınır.¹⁵⁰ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

... فَغَشَّيَهُمْ مِنَ اللَّيْلِ مَا عَشَوُا

"... ve deniz onları (korkunç bir şekilde) kuşatıverdi."¹⁵¹

Âyet-i kerimede fâil olarak gelen "ما" müsnedün ileyhi, deniz dalgalarının korkunçluğunu ortaya koymakta, bu dalgaların anlatılamayacak derecede büyük olduğunu vurgulamaktadır.¹⁵²

5- Bahse Konu Olan Kişiyi Hidayete Rağbet Ettirmek: Bazen söz sahibi tarafından bahsi geçen kimsenin adı açık bir şekilde değil de onu rencide etmemek ve doğruya teşvik etmek amacıyla sıla cümlesi şeklinde zikredilir.¹⁵³ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ

"İnsanlardan, ne bir ilme ne bir rehber ne de aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın Allah hakkında mücadele edip duranlar vardır."¹⁵⁴

Âyette, zikredilen kötü vasıflara sahip olanların adı verilmemiş ve böylece hidayet yoluna teşvik edilmişlerdir.

6- Haberin Hangi Tarzda Olacağına İşaret Etmek: Burada maksat, haberin müsnedün ileyhe övgü, yergi ve benzeri tarzlardan hangisi üzere isnad edileceğini göstermek için buna uygun bir sıla cümlesinin getirilmesidir.¹⁵⁵ Bu kullanımda söz sahibi sözünün başında

¹⁴⁹ Teftâzânî, **Muhtasarü'l-me'ânî**, s. 75.

¹⁵⁰ Kazvîni, **Telhîsu'l-Miftâh**, s. 19.

¹⁵¹ Tâhâ, 20/78.

¹⁵² Bulut, **Belâgat: Meânî-Beyân-Bedî'**, s. 64.

¹⁵³ Karamollaoğlu, **a.g.e.**, s. 209.

¹⁵⁴ el-Hacc, 22/8.

¹⁵⁵ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 182; Kazvîni, **Telhîsu'l-Miftâh**, s. 19; Saîdî, **a.g.e.**, s. 81.

bir şey söyler, muhatap da bu sözün peşinden medih, zemm, tehdit vs. çerçevesinde söylenecek sözü kestirebilecek durumda olur.¹⁵⁶ Buna örnek olarak şu âyet-i kerime zikredilebilir:

إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

“ *Bana kulluk yapmaktan büyüklenenler küçük düşürülmüş olarak cehenneme gireceklerdir.* ”¹⁵⁷

Âyette, sıra cümlesinde geçen ‘büyüklenme’ ifadesi ile haberin (سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ) yergi içerecek bir tarzda geleceğine dikkat çekilmiştir.

Haberin hangi tarzda olacağına işaret etmek, bazen haberin yüceltilmesine veya alçaltılmasına vesile kılınabilir.¹⁵⁸ Haberin yüceltilmesine vesile kılınmasına örnek Ferazdak’ın (ö. 114/732) şu beyitidir:

إِنَّ الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ بَنَى لَنَا بَيْتًا دَعَائِمُهُ أَعَزُّ وَأَطْوَلُ

“*Şüphesiz, göğü tutan, bize direkleri daha aziz ve daha uzun bir ev bina etmiştir.*”¹⁵⁹

Burada haberin övülme makamında bir ifade oluşuna dikkat çekilerek müsnedün ileyh ism-i mevsul olarak getirilmiş ve bu, Kâbe’nin inşasının övülmesine de vesile kılınmıştır.¹⁶⁰

Haberin hangi tarzda olacağına işaret edilmesinin haberin alçaltılmasına vesile kılınmasına örnek ise “إِنَّ الَّذِي لَا يُحْسِنُ مَعْرِفَةَ الْفَقْهِ قَدْ صَنَّفَ فِيهِ كِتَابًا” “Fıkıh bilgisi olmayan adam fıkıh kitabı yazdı” cümlesidir.¹⁶¹ Bu cümlede haberin yerilme makamında bir ifade olduğuna işaret etmek için müsnedün ileyh ism-i mevsul olarak getirilmiş, bu aynı zamanda fıkıh bilmeyen kimsenin kitap yazmasının değersizliğini ifade etmeye vesile kılınmıştır.

Bunun gibi, haberin hangi tarzda olacağına işaret etmek haberden başka bir ögenin de övülmesine veya yerilmesine vesile kılınabilir. Haberden başka bir ögenin övülmesine vesile kılınmasına örnek “الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ” “*Şuayb’ı yalanlayanlar hüsrana uğrayanların*

¹⁵⁶ Kaçar, **a.g.m.**, s. 195.

¹⁵⁷ el-Mümin, 40/60.

¹⁵⁸ Kazvîni, **Telhîsu'l-Miftâh**, s. 19.

¹⁵⁹ Kazvîni, **a.g.e.**, s. 19; Abbâsî, Abdurrahîm, **Me'âhidü't-tansîs 'alâ şevâhidi't-telhîs**, (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), 'Âlemu't-kutub, Beyrut, t.y, I, 104; Kayravânî, Abdülkerim en-Nehşelî, **el-Mumti' fi san'ati's-şî'r**, (Thk. Muhammed Zağlûl), Menşeeu'l-me'ârif, İskenderiyye, t.y., s. 109; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 114; Merâğî, **a.g.e.**, s. 117; Meydânî, **a.g.e.**, 435; Matlûb, **a.g.e.**, Dîb, **a.g.e.**, s. 327; 147; Feyyûd, **a.g.e.**, s. 120.

¹⁶⁰ Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 221.

¹⁶¹ Teftâzânî, **Muhtasaru'l-me'ânî**, s. 77.

ta kendileridir”¹⁶² âyetidir. Âyette haberin yerilme makamında bir ifade olduğuna işaret etmek için müsnedün ileyh ism-i mevsul olarak getirilmiş, bu aynı zamanda yalanlanmasının zararlar neticeleneceği beyanı ile Şuayb (a.s)’ın övülmesine vesile kılınmıştır.

Haberdan başka bir ögenin alçaltılmasına vesile kılınmasına örnek ise "إِنَّ الَّذِي يَتَّبِعُ الشَّيْطَانَ" "İn'ın" "Şeytana tabi olan hüsrana uğramıştır." cümlesidir.¹⁶³ Bu cümlede haberin yerilme makamında bir ifade olduğuna işaret etmek için müsnedün ileyh ism-i mevsul olarak getirilmiş, bu aynı zamanda şeytanın tahkir edilmesine vesile kılınmıştır.

Sekkâkî'ye (ö. 626/1229) göre haberin hangi tarz üzere geleceğine işaret etmek, bu dört durum dışında haberin tahakkukuna veya muhatabın hatasına dikkat çekmeye de vesile kılınabilir. İlkine örnek 'Abede bin Yezîd'in şu şiiridir:

إِنَّ الَّتِي ضَرَبَتْ بَيْنَنَا مُهَاجِرَةً بِكُوفَةِ الْجُنْدِ غَالَتْ وَدَّهَا غَوْلُ

"*Kûfe'ye hicret edip evini orada kuran kişinin sevgisini gulyabaniler benden çaldı.*"¹⁶⁴

Şiirde haberin yerilme makamında bir ifade olduğuna işaret etmek için müsnedün ileyh ism-i mevsul olarak getirilmiş, bu aynı zamanda haberin (şairin sevgisinin çalınması) tahakkukuna vesile kılınmıştır.¹⁶⁵

İkincisine, yani haberin hangi tarzda geleceğine işaret etmenin aynı zamanda muhatabın hatasına dikkat çekmeye de vesile kılınabileceğine örnek ise Abede bin Yezîd'in şu şiiridir:

إِنَّ الَّذِينَ تَرَوْهُمْ إِخْوَانَكُمْ يَشْفِي غَلِيلَ صُدُورِهِمْ أَنْ تُصْرَعُوا

"*Sizin kardeş gördüğünüz kimseler var ya, sizin yok olup gitmeniz onların kalplerindeki kine şifa verir.*"¹⁶⁶

Şiirde haberin hangi tarz üzere geleceğine dair bir işaret yoktur. Sekkâkî (ö. 626/1229), bu beyti yalnızca muhatabın hata üzerinde olduğuna dikkat çekmek için zikretmiştir.¹⁶⁷

¹⁶² el-Araf, 7/92.

¹⁶³ Teftâzânî, **Muhtasarü'l-me'ânî**, s. 77.

¹⁶⁴ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 182; Merâğî, **a.g.e.**, s. 118; Feyyûd, **a.g.e.**, s. 120.

¹⁶⁵ Zihni, Mehmed, **el-Kavlu'l-ceyyid**, Âsitâne Kitabevi, İstanbul, 1328h., s. 78.

¹⁶⁶ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 182; Kazvîni, **Telhîsu'l-Miftâh**, s. 19; Bağdâdî, Muhammed b. el-Mübârek, **Munteha't-taleb min eş'âri'l-'arab**, y.y., t.y., s. 84; İbn Muhtâr, Ca'fer b. Muhammed, **el-Âdâbu'n-nâfi'a bi'l-elfâzi'l-muhtâreti'l-câmi'a**, yy., t.y., s. 37; Feyyûd, Abdülfettâh Besyûnî, **a.g.e.**, s. 119.

¹⁶⁷ Subkî, **a.g.e.**, I, 173.

Kazvî (ö. 739/1338), haberin hangi tarzda geleceğine işaret etmek için müsnedün ileyhi ism-i mevsul olarak getirmenin haberin tahakkukuna vesile kılınamayacağını söylemişse de bu görüş belâgatçıların çoğu tarafından kabul görmemiştir.¹⁶⁸

Sekkâkî (ö. 626/1229), müsnedün ileyhin ism-i mevsul olarak gelmesinin gerekçelerini sayarken son olarak, kimi zaman ism-i mevsul kullanılarak muhatabın, kendisine verilecek habere yönelip ona iyi odaklanmasının amaçlandığını ve bu şekilde haberin, muhatabın zihnine iyice yerleşmesinin sağlandığını söylemiş ve örnek olarak da Ebû'l-'Alâ el-Maarî'nin (ö. 449/1057) şu şiirini zikretmiştir:

وَالَّذِي حَارَتِ الْبَرِيَّةُ فِيهِ حَيَوَانٌ مُسْتَحْدَثٌ مِنْ جَمَادٍ

“Mahlûkatın karşısında şaşkınlığa düştüğü nesne var ya; işte o, donuk bir maddeden yaratılmış bir canlıdır.”¹⁶⁹

Şiirde ismi mevsul kullanılmak suretiyle muhatabın, mahlûkatın hayran kaldığı nesne hakkında kendisine verilecek habere odaklanması amaçlanmıştır. Kazvî (ö. 739/1338), Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) burada zikrettiği bu şiiri bir başka bahis olan “Müsnedün İleyhin Takdim Edilmesi” başlığı altında ele almıştır.

1.1.2.1.4. İsmi İşaret Olarak Marife Yapılmasını Gerektiren Haller

Müsnedün ileyhin ism-i işaret ile marife olmasının on bir sebebi bulunmaktadır. Bunlar:

1- Müsnedün İleyhi Tam Ayırt Edebilmek: Müsnedün ileyh bazen başkalarından tam bir şekilde ayırıldığı durumda ism-i işaret yoluyla marife kılınır.¹⁷⁰ Buna örnek İbnu'r-Rûmî'nin (ö. 283/896) şu şiiridir:

هَذَا أَبُو الصَّقَرِ قَرْدًا فِي مَحَاسِنِهِ مِنْ تَسْلٍ شَيْبَانٍ بَيْنَ الضَّالِّ وَالسَّلَمِ

“İşte bu, Ebû's-Sakr'dır. Onun güzellikte eşi yok. O, Dâll ile Selem arasındaki Şeybân soyundandır.”¹⁷¹

¹⁶⁸ Hüseyin Arslan, “**Hatîb el-Kazvî'nin Telhis ve İzâh Adlı Eserlerinde Sekkâkî'ye İtiraz Ettiği Meseleler**”, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2018, s. 178.

¹⁶⁹ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 182-183; Hâşimî, **a.g.e.**, 114; Merâğî, **a.g.e.**, s. 127; 'Atîk, **a.g.e.**, 137; Meydânî, **a.g.e.**, I, 370; Matlûb, **a.g.e.**, s. 170; Dîb, **a.g.e.**, 335; Feyyûd, Abdülfettâh Besyûnî, **a.g.e.**, s. 122.

¹⁷⁰ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 183; Kazvî, **Telhîsu'l-Miftâh**, s. 20.

¹⁷¹ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 183; Kazvî, **a.g.e.**, s. 20; Hâşimî, **a.g.e.**, 112; Meydânî, **a.g.e.**, I, 420; Matlûb, **a.g.e.**, s. 147.

İbnu'r-Rûmî (ö. 283/896) Abbâsî halifesi Mu'temid'in (ö. 279/892) veziri olan Ebû's-Sakr eş-Şeybânî'yi şiirinde zikrederken ondan "Bu" anlamına gelen هذا ism-i işaretî ile bahsetmiş, böylece onu devamında zikrettiği vasıflarıyla diğer kimselerden tam olarak ayırmıştır.¹⁷²

2- Muhatapta Akıl Kıtlığı Olduğuna Dikkat Çekmek: Bazen söz sahibi, muhatabının ism-i işaret olmaksızın kurulan cümleyi anlamadığına imada bulunmak suretiyle onun aklının kıt olduğuna dikkatleri çeker ve kurduğu cümlede müsnedün ileyhi ism-i işaret yoluyla marife kılar.¹⁷³ Buna örnek Ferezdak'ın (ö. 114/732) Cerîr'i (ö. 110/728) hicvederken söylediği şu beyittir:

أُولَئِكَ أَبَائِي فَحِزْنِي بِمِثْلِهِمْ إِذَا جَمَعْتُنَا يَا جَرِيرُ الْمَجَامِعُ

"İşte onlar benim babalarımıdır. Ey Cerîr, aynı mecliste olduğumuzda getirebiliyorsan benzerlerini sen de getir!"

Ferezdak, (ö. 114/732) kavminin büyüklerinden bir grubu övdüğü şiirinde Cerîr'e (ö. 110/728) meydan okuyarak ona "أُولَئِكَ أَبَائِي" *"İşte onlar benim babalarımıdır"* demiş ve müsnedün ileyhi ism-i işaret (أُولَئِكَ) olarak getirmiştir. Burada maksadı Cerîr'in (ö. 110/728), bir şeyin doğrudan ifade edilmeksizin onu anlamayacak kadar kıt akıllı olduğuna dikka çekmektir.¹⁷⁴

3- Müsnedün İleyhin Yakında, Uzakta veya Orta Uzaklıkta Olduğunu Beyan Etmek: Müsnedün ileyhin ism-i işaret ile marife kılınmmasının bir sebebi de onun yakında, uzakta veya orta uzaklıkta olduğunu belirtmektir.¹⁷⁵ Bu manada müsnedün ileyhin yakında olduğunu belirtmek için "هذا" ism-i işaretî, uzakta olduğunu belirtmek için "ذَلِكَ" ism-i işaretî, orta uzaklıkta olduğunu belirtmek için ise "ذَاكَ" ism-i işaretî kullanılarak "هَذَا زَيْدٌ", "ذَاكَ زَيْدٌ" ve "ذَاكَ زَيْدٌ" denilebilir.¹⁷⁶

4- Yakına İşaret Etmek Suretiyle Müsnedün İleyhi Küçümsemek: Bazen yakına işaret eden ism-i işaret kullanılarak müsnedün ileyhi küçümseilir.¹⁷⁷ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

¹⁷² Abbâsî, a.g.e., I, 107.

¹⁷³ Sekkâkî, a.g.e., s. 184; Kazvîni, a.g.e., s. 20.

¹⁷⁴ Abbâsî, a.g.e., I, 120.

¹⁷⁵ Sekkâkî, a.g.e., s. 183; Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, s. 20.

¹⁷⁶ Tefâtânî, Muhtasarü'l-me'ânî, s. 79.

¹⁷⁷ Sekkâkî, a.g.e., s. 184; Kazvîni, a.g.e., s. 20.

أَهَذَا الَّذِي يَذْكُرُ إِلَهُكُمْ...

“Bu mu sizin ilahlarınız hakkında konuşan?”¹⁷⁸

Âyette geçtiği üzere müşrikler Peygamber (s.a.v)’i küçümsemek amacıyla yakına işaret eden "هذا" “Bu” ism-i işaretini müsnedün ileyh olarak getirmişlerdir.

5- Uzağa İşaret Etmek Suretiyle Müsnedün İleyhi Yüceltmek: Bazen uzağa işaret eden ism-i işaret kullanılmak suretiyle müsnedün ileyh yüceltilir.¹⁷⁹ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

أَلَمْ (1) ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ (2)

“Elif-lam-mim. O kitap, kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan kitaptır.”¹⁸⁰

Allah Teâlâ, bu âyetinde uzağa işaret eden "ذَلِكَ" “O” ism-i işaretini müsnedün ileyh olarak getirmek suretiyle Kur’ân’ın yüceliğine dikkat çekmiştir.

6- Uzağa İşaret Etmek Suretiyle Müsnedün İleyhi Küçümsemek: Bazen müsnedün ileyhın konuşulan konudan uzak oluşu, mesafe olarak uzak oluşu gibi değerlendirilerek onu ifade etmek üzere uzaklık bildiren ism-i işaret zikredilir.¹⁸¹ Buna örnek "ذَلِكَ لِلْعَيْنِ فَعَلْ كَذَا" “O lanet şöyle yaptı” cümlesidir. Burada, zikri geçen müsnedün ileyh, uzağa işaret edilen "ذَلِكَ" “O” ism-i işareti ile küçümsenmiştir.

7- Muşârun İleyhin Bir Takım Vasıfları Zikredildikten Sonra, İsm-İşaretten Sonra Gelen Vasıflara da Layık Olduğuna Dikkat Çekmek: Bazen kendisine işaret edilen şey bir takım vasıflarla zikredilir ve bu şekilde muşârun ileyhın ism-i işareten sonra gelen vasıflara da layık olduğuna dikkat çekilir.¹⁸² Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ ... أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (5)

“Onlar (muttakiler) ki gayba iman eder, namazı dosdoğru kılar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler... İşte onlar, rablerinden bir hidayet üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir”¹⁸³

¹⁷⁸ el-Enbiya, 21/36.

¹⁷⁹ Sekkâkî, a.g.e., s. 184; Kazvîni, a.g.e., s. 20.

¹⁸⁰ el-Bakara, 2/2.

¹⁸¹ Sekkâkî, a.g.e., s. 184; Kazvîni, a.g.e., s. 20.

¹⁸² Kazvîni, Telhîsu'l-miftâh, s. 20.

¹⁸³ el-Bakara, 2/3-5.

Allah Teâlâ, ilk olarak muşârun ileyh olan "وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ" “Onlar ki iman ederler” ifadesini gayba iman, namazı dosdoğru kılma ve infakta bulunma gibi bir takım vasıflarla zikretmiş, ardından müsnedün ileyhi ism-i işaret (أُولَئِكَ) olarak marife yapmıştır. Bu şekilde bu muşârun ileyhin (وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ) sahip olduğu bu vasıflardan dolayı "أُولَئِكَ" “Onlar” ism-i işaretinden sonra zikredilen, hidayet üzere olma ve kurtuluşa erme vasıflarına da layık olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁸⁴

Kazvînî’nin (ö. 736/1338) zikredilen maddeye şahit olarak getirdiği bu âyeti Sekkâkî (ö. 626/1229), “Müsnedün İleyhi Tam Ayırt Etmek” maddesine dahil etmiştir.¹⁸⁵

8- Sözü Söyleyenin Anlatırken veya Muhatabın Dinlerken İsm-i İşaret Olmaksızın Müsnedün İleyhi Tayin Edememesi: Burada müsnedün ileyhin ism-i işaret ile marife yapılması zaruret sebebiyledir. Şöyle ki, konuşan kişi muhatabının başka türlü anlamamasına binaen el vs. organlarını da kullanarak işaretle bulunmak zorunda kalır.¹⁸⁶ Bir kimsenin gelen iki adamdan birine işaret ederek muhatabına "هَذَا أَبُو هَذَا" “Bu, bunun babasıdır” demesi buna örnektir.

9- Birçok Cümle ile Anlatılacak Bir Şeyi Kısaca Anlatmak: Bazen birçok cümle ile ifade edilebilecek bir şey ism-i işaret kullanılmak suretiyle kısaca ifade edilebilir.¹⁸⁷ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

ذَٰلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ...

“İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdendir...”¹⁸⁸

Âyette müsnedün ileyh olarak zikredilen "ذَٰلِكَ" ism-i işareti ile, öncesinde geçen bütün emir ve nehiyler ifade edilmiş ve böylece birçok cümle ile anlatılacak bir mana kısa yoldan ifade edilmiştir.¹⁸⁹

10- Cümleleri Birbirine Bağlamak: Müsnedün ileyhin ism-i işaret kullanılmak suretiyle marife kılınmasındaki amaçlardan biri cümleleri birbirine bağlamaktır.¹⁹⁰ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

¹⁸⁴ Teftâzânî, **Muhtasaru’l-me‘âni**, s. 80-81.

¹⁸⁵ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 183.

¹⁸⁶ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 183.

¹⁸⁷ Karamollaoğlu, **a.g.e.**, s. 205.

¹⁸⁸ el-İsra, 17/39.

¹⁸⁹ Karamollaoğlu, **a.g.e.**, s. 205.

¹⁹⁰ Karamollaoğlu, **a.g.e.**, s. 205.

وَأَذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ (48) هَذَا ذِكْرٌ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَنَاجٍ (49)

“İsmail’i, Elyesa’ı, Zülkipl’i de an. Hepsi iyilerdendir. İşte bu, güzel bir anmadır. Doğrusu Allah’a karşı gelmekten sakınanlara güzel bir gelecek vardır.”¹⁹¹

Âyette “İşte bu” manasını verdiğimiz "هذا" ism-i işaretî ile ifadenin öncesindeki ve sonrasındaki cümleler birbirine bağlanmıştır.

11- Bir Soruya Cevap Olarak İsm-i Mevsul Kullanmak: Müsnedün ileyhî ism-i işaret yoluyla marife kılınmasının sebeplerinden biri de ism-i işaretler üzerinden sorulan soruya yine ism-i işaret ile cevap vermektir. Buna örnek "أَمْ هَذَا" “Bu mu yaptı yoksa o mu?” sorusuna cevap olarak "هذا" “Bu” ya da "ذاك" “O” denilmesidir.

1.1.2.1.5. Lam-ı Ta’rîf (ال) Olarak Marife Yapılmasını Gerektiren Haller

Müsnedün ileyhî marife yapılma yollarından biri de elif-lam (ال) takısıdır.¹⁹² Müsnedün ileyhî bu şekilde marife yapılmasının sebepleri şunlardır:

1- Önceden Zikri Geçen Bir Şeye İşaret Etmek: Müsnedün ileyhî lam-ı ta’rîf (ال) ile marife kılınmasının sebeplerinden biri önceden zikri geçen bir şeye değinmektir.¹⁹³ Buna örnek "جَاءَنِي رَجُلٌ مِنْ قَبِيلَةِ كَذَا" “Falan kabileden bir adam yanıma geldi” diyen bir kimseye "الرَّجُلُ" “Yanına gelen adamı tanıyorum” denilmesidir. Burada müsnedün ileyhî (mübtedâ) olan "الرَّجُلُ" “Adam” lafzının başına getirilen elif-lam (ال) takısı önceki cümlede geçen "رَجُلٌ" “Bir adam” lafzına delalet etmektedir. Bu şekilde gelen elif-lam takısına (ال) ahd-i zikrî denir.

2- Bir Nesnenin Özüne İşaret Etmek: Müsnedün ileyhî lam-ı ta’rîf (ال) ile marife kılınmasının diğer sebebi ise bir nesnenin özüne, yani hakikatine işaret etmektir.¹⁹⁴ Buna örnek "الْمَاءُ مَبْدَأُ كُلِّ حَيٍّ" “Su her canlının özüdür” cümlesidir. Burada müsnedün ileyhî (mübtedâ) olan "su" lafzındaki elif-lam (ال) takısı suyun hakikatine, yani cinsine işaret etmektedir. Bu açıdan bu ‘lam’a ‘hakikat’ veya ‘cins’ lam’ı da denilmiştir.

Nesnelerin özüne işaret eden ‘hakikat lam’ı ile marife olan kelimeler bazen zihinde var olmalarına binaen tek bir şey için gelirler. İki kişi arasında belirli bir çarşının zikredilmediği

¹⁹¹ Sa’d, 38/48-49.

¹⁹² Sekkâkî, a.g.e., s. 184; Kazvîni, Telhîsu’l-Miftâh, s. 20.

¹⁹³ Sekkâkî, a.g.e., s. 184; Kazvîni, a.g.e., s. 20.

¹⁹⁴ Sekkâkî, a.g.e., s. 184.

durumda birisinin diğereine "أَدْخَلَ السُّوقَ" "Çarşıya gir" demesi buna örnek verilebilir.¹⁹⁵ Burada "السُّوقُ" "çarşı" kelimesinin başında bulunan elif-lam (ل) takısı ile çarşının özünün kastedilmediği açıktır. Çünkü bir kimsenin çarşı mefhumunun özüne girmesi imkansızdır.¹⁹⁶

'Hakikat lam'ı ile marife olan kelimeler bazen de istiğrak ifade ederler.¹⁹⁷

İstiğrak, yani bütün fertleri kuşatmak ise iki kısımdır:

- **Hakiki istiğrak:** Buna örnek "عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ" "(O) görünmeyeni de görüneni de bilendir"¹⁹⁸ âyetidir. Burada gerçek anlamda görünen ve görünmeyen her şey kastedilmiştir.

- **Örfî istiğrak:** Buna örnek ise "جَمَعَ الْأَمِيرُ الصَّاعَةَ" "Emir kuyumcuları topladı" cümlesidir. Burada kastedilen emirin beldesindeki kuyumculardır.¹⁹⁹

1.1.2.1.6. İzafet Olarak Marife Yapılmasını Gerektiren Haller

Müsnedün ileyhın izafet ile marife kılınmasını gerektiren durumlar şunlardır:

1- Söz Sahibi veya Muhatabın Müsnedün İleyh Hakkında İzafet Dışında Bilgisinin Olmaması: Bazen söz sahibi veya muhatap müsnedün ileyh hakkında izafet dışında bir bilgiye sahip olmaz ve bu sebeple kurulan cümlede müsnedün ileyh izafet ile marife kılınır.²⁰⁰ Buna örnek Zeyd'in oğlunu isim olarak tanımayan bir kimsenin onun hakkında "إِنَّ زَيْدَ بْنَ عَدْنَانَ" "Zeyd'in oğlu şöyle yaptı" demesidir. Burada sözün sahibinin, bahsettiği kişi hakkında tek bildiği Zeyd'in oğlu olduğudur. Müsnedün ileyh bu sebepten dolayı izafetle marife kılınmıştır.

2- Müsnedün İleyhi Muhatabın Zihnine Ulaştırmada En Kısa Yolun İzafet Olması: Bazen müsnedün ileyhi muhataba iletmede en kısa yol izafet olur ve bu sebeple müsnedün ileyh izafet yoluyla marife kılınır.²⁰¹ Buna örnek Cafer bin 'Ulbe el-Hârisî'nin şu şiiridir:

هَوَايَ مَعَ الرُّكْبِ الْيَمَانِيِّ مُصْعِدُ
جَنْيِبُ جُنْمَانِي بِمَكَّةَ مُوْتَقُ

¹⁹⁵ Teftâzânî, *Muhtasarü'l-me'ânî*, s. 82.

¹⁹⁶ Desûkî, *a.g.e.*, I, 325.

¹⁹⁷ Sekkâkî, *a.g.e.*, 185.

¹⁹⁸ el-En'am, 6/73.

¹⁹⁹ Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 21.

²⁰⁰ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 186.

²⁰¹ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 186; Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 21.

“Ben Mekke’de bağılyken aşkım Yemenli kafile ile uzaklaşıp gidiyor.”²⁰²

Şair, şiirde sevdiğinden bahsederken "هَوَايَ" demiş, bunun yerine "الذِّيْ أَهْوَى" veya "المَهْوَى" dememiştir. Bunun sebebi, şairin üzgünlükten göğsünün daralması ve bu sebeple meramını en kısa yoldan ifade etmek istemesidir.²⁰³

3- İzafetin, Zikredilmesi İmkansız Olan veya Zikri Tercih Edilmeyen Bir Detayı Söylemekten Alıkoyması: Bazen izafet kullanmak suretiyle, zikredilmesi imkansız olan veya zikri tercih edilmeyen detayların tek tek zikretme ihtiyacı ortadan kalkar.²⁰⁴ Birincisine örnek Mervân bin Ebû Hafsâ’nın (ö. 182/798) şu şiiridir:

بُنُوْ مَطَرٍ يَوْمَ اللِّقَاءِ كَأَنَّهُمْ
أَسُودٌ فِي غَيْلٍ خَفَّانٍ أَشْبَلِ

“Matar oğulları düşmanla karşılaştığında sanki ağaçlar arasında yavrularının yuvası bulunan aslanlardır.”²⁰⁵

Şair şiirde "بُنُوْ مَطَرٍ" “Matar oğulları” diyerek izafette bulunmuş ve böylece tek tek zikredilmesi imkansız olan kavmini saymasına gerek kalmamıştır.

İkincisine örnek ise Hâris bin Va’le’nin şu şiiridir:

قَوْمِيْ هُمْ قَتَلُوا أَمِيْمَ أَخِي
فَإِذَا رَمَيْتُ يُصَيِّبُنِي سَهْمِي

“Ey Umeyme! Kavmim kardeşlerimi öldürdü. Ben onlara ok atacak olsam kendimi vurmuş olurum.”²⁰⁶

Şair şiirde "قَوْمِيْ" “kavmim” diyerek izafette bulunmuş, böylece kendilerine kin duyulması korkusuyla isimlerinin verilmemesi evla olan katilleri zikretmesine gerek de kalmamıştır.²⁰⁷

4- İzafetin Muzâfı, Muzâfun İleyhi veya Başka Bir Öğeyi Yüceltmesi: İzafet bir cümlede bazen muzâfın, bazen muzâfun ileyhin, bazen de ikisi dışındaki başka bir öğenin

²⁰² Tebrîzî, **a.g.e.**, I, 64; Kazvînî, **a.g.e.**, s. 22; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 118; Meydânî, **a.g.e.**, I, 447; Matlûb, **a.g.e.**, s. 151; Feyyûd, **a.g.e.**, s. 132.

²⁰³ Saîdî, **a.g.e.**, I, 91 (Dipnot 6).

²⁰⁴ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 186.

²⁰⁵ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 186; Ebû Ömer, Şihûbuddîn Ahmed b. Muhammed, **el-İkdü'l-ferîd**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1404h, I, 260; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 134; Merâğî, **a.g.e.**, s. 124; Meydânî, **a.g.e.**, I, 448; Matlûb, **a.g.e.**, s. 151; Feyyûd, **a.g.e.**, s. 132.

²⁰⁶ Vâhidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed, **Şerhu dîvânî'l-mutenebbî**, Mektebetu mikâtî'l-islâmiyye, t.y., s. 314; Feyyûd, **a.g.e.**, s. 64; Meydânî, **a.g.e.**, I, 449; Matlûb, **a.g.e.**, s. 151; Feyyûd, **a.g.e.**, s. 103.

²⁰⁷ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 187; Teftâzânî, **Muhtasaru'l-me'ânî**, s. 86.

övlmesine vesile kılınır.²⁰⁸ Muzâfın yüceltilmesine örnek "عَبْدُ الْخَلِيفَةِ حَضَرَ" “Halifenin kölesi geldi” cümlesidir. Burada "عَبْدُ" “köle” lafzı "الْخَلِيفَةُ" “halife” lafzına isnad edilerek yüceltilmiştir.

Muzâfun ileyhın yüceltilmesine örnek "عَبْدِي حَضَرَ" “Kölem geldi” cümlesidir. Burada "عَبْدُ" lafzı mütekellim yâ’sına (ي) izafe edilmiş, böylece mütekellim yâ’sı yüceltilmiştir.

Muzâf ve muzâfun ileyh dışındaki bir öğenin yüceltilmesine örnek ise "عَبْدُ الْخَلِيفَةِ عِنْدَ" “Halifenin kölesi falanın yanında” cümlesidir. Burada "عَبْدُ" “köle” lafzı "الْخَلِيفَةُ" “halife” lafzına izafe edilerek muzaf ve muzafun ileyh dışında bir öge olan "فُلَانٌ" “falan” lafzı yüceltilmiştir.²⁰⁹

5- İzafetin, Muzâfı, Muzâfun İleyhi veya Başka Bir Ögeyi Tahkir Etmesi: İzafet bir cümlede bazen muzâfın, bazen muzâfun ileyhın, bazen de ikisi dışındaki başka bir öğenin yerilmesine vesile kılınır.²¹⁰ Muzafın alçaltılmasına örnek "وَلَدُ الْحَجَّامِ حَضَرَ" “Hacamatçının oğlu geldi” cümlesidir. Burada "وَلَدُ" “çocuk” lafzı "الْحَجَّامِ" “hacamatçı” lafzına izafe edilerek alçaltılmıştır.

Muzâfun ileyhın alçaltılmasına örnek "مَوْلَاكَ حَضَرَ" “Efendin buradadır” cümlesidir. Burada "مَوْلَى" “Efendi” lafzı "كَ" zahirine izafe edilerek muzâfun ileyh alçaltılmıştır.

Muzâf ve muzâfun ileyh dışındaki bir öğenin alçaltılmasına örnek ise "وَلَدُ الْحَجَّامِ جَلِيسٌ" “Hacamatçının oğlu Zeyd’in yanında oturmaktadır.” cümlesidir. Burada ise "وَلَدُ" “çocuk” lafzı "الْحَجَّامِ" “hacamatçı” lafzına izafe edilerek muzâf ve muzâfun ileyh dışında bir öge olan "زَيْدٌ” lafzı alçaltılmıştır.²¹¹

6- İzafetin Mecâzî Bir İncelik İçermesi: Bazen mecâzî bir incelik oluşturmak amacıyla müsnedün ileyh izafetle marife kılınır.²¹² Buna örnek şu beyittir:

إِذَا كَوَّكِبُ الْخَرْقَاءِ لَاحَ بِسَحَرَةٍ سُهَيْلٌ أَذَاعَتْ غَزْلَهَا فِي الْقَرَائِبِ

“*Harkâ’nın yıldızı Süheyl seher vakti parlamaya başlayınca Harkâ ipliklerini yanındakilere dağıtmaya başlar.*”²¹³

²⁰⁸ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 187.

²⁰⁹ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 187; Teftâzânî, **a.g.e.**, s. 86.

²¹⁰ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 187.

²¹¹ Saidî, **a.g.e.**, I, 92.

²¹² Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 187; Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 234.

²¹³ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 187; Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer, **a.g.e.**, III, 64; Hâşimî, **a.g.e.** 112; Dîb, **a.g.e.**, s. 332; Feyyûd, **a.g.e.**, s. 134.

Şiirde, yaptığı örgüyü bozan kadın "حَرْقَاءُ" "harkâ" olarak adlandırılmıştır. "حَرْقَاءُ" "işini düzgün yapmayan kadın" anlamındadır. Şair, zikri geçen ihmalkar kadının, Süheyl er-Rûmî'nin seher vaktinde geldiğini görür görmez kendisiyle beraber bir an önce örmeleri için ipliğini akranlarına vermesinden bahsetmektedir. Şiirde Süheyl er-Rûmî ise seher vaktinde doğan Süheyl yıldızına benzetilmiştir. İşte işini düzgün yapmayan (harkâ) kadının Süheyl yıldızının seher vaktinde doğmasıyla işe koyulması sebebiyle Süheyl yıldızı 'Harkâ'nın yıldızı' olarak adlandırılmıştır.²¹⁴ Bu izafet mecâz-ı lügavîdendir.²¹⁵

7- Şefkate Teşvik Etmek: Müsnedün ileyhin izafetle marife kılınmasının bir sebebi de muhatabın şefkat duygularını harekete geçirmektir.²¹⁶ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

لَا تُضَارُّ وَالِدَهُ بِوَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ

*"Ne yavrusu dolayısıyla bir ana ne de yavrusu dolayısıyla bir baba zarara sokulsun."*²¹⁷

Âyette anne ve babanın şefkatini harekete geçirmek için izafet yapılmıştır. Nitekim kadın ya da erkek, eşine zarar vermek istediğinde o eş, çocuğa izafe edilerek zikredilirse çocuğu sebebiyle onda merhamet duygusu uyanabilir ve zarar vermekten kaçınabilir.²¹⁸ Bu örnekte ifazetle marife olan öğeler her ne kadar müsnedün ileyh olmasalar da konuya örnek teşkil etmek amacıyla zikredilmişlerdir.

8- Bir Kısımın Diğer Bir Kısma Üstün Tutulduğu Vehmini Ortadan Kaldırmak: Müsnedün ileyh, birbirine atfedilen kelimeler şeklinde geldiğinde ilk zikredilen lafza veya lafızlara öncelik verildiği düşüncesinin önüne geçmek amacıyla izafet yoluyla marife kılınır. Buna örnek "حَضَرَ أَمْرَاءَ الْجُنْدِ" "Ordunun emirleri geldi." cümlesidir. Burada izafet olmaksızın emirlerin tek tek isimlerinin zikredilmesi durumunda bir kısmının diğerinden üstün tutulduğu zannedilebileceği için izafet ile bu zannın önüne geçilmiştir.²¹⁹

1.1.2.1.7. Nidâ Olarak Marife Yapılmasını Gerektiren Haller

Müsnedün ileyhin marife yapılma yollarının sonuncusu ise nidâdır. Örneğin muhatabın belli bir ünvanla tanınmadığı bir durumda mücerret yönelme talebi ile ona nidada

²¹⁴ Muhammed, Zekerıyyâ, (Çevrimiçi), <https://al-akhbar.com/Kalimat/256337>, 18 Ağustos 2018.

²¹⁵ Şurrâb, Muhammed b. Muhammed Hasan, *Şerhu şevâhidi's-ş-riyye fî emâti'l-kutubi'n-nahviyye*, Müessesetu'r-risâle, Beyrut, 2007, s. 90.

²¹⁶ Karamollaoğlu, **a.g.e.**, s. 217.

²¹⁷ el-Bakara, 2/233.

²¹⁸ Karamollaoğlu, **a.g.e.**, s. 217.

²¹⁹ Hâşimî, **a.g.e.**, s. 118.

bulunulurken "يَا رَجُلُ" "Ey Adam!" denir. Muhataptan bir istekte bulunulduğunda ise يَا تَلْمِذُ اَكْتُبْ "Ey öğrenci, dersi yaz!" denilerek ona nida edilir.²²⁰

1.1.2.2. Müsnedün İleyhin Nekre Olmasını Gerektiren Haller

Müsnedün ileyhin nekre olarak getirilmesinin gerekçeleri şunlardır:

1.1.2.2.1. Tekillik Bildirmek

Bazen tekil bir isim olduğunu bildirmek için müsnedün ileyh nekre olarak getirilir.²²¹ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

وَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَى ...

“Şehrin en uzak noktasından bir adam koşarak geldi.”²²²

Âyette geçen "رَجُلٌ" "adam" lafzı fâil olduğu için müsnedün ileyh olup tekillik bildirmektedir. Burada, zikredilen kimsenin belli bir kişi olmasının bir faydası yoktur. Çünkü anlatılmak istenen bu kimsenin getirdiği haberin Musa (a.s)’a ulaşmış olmasıdır.²²³

1.1.2.2.2. Çeşit Bildirmek

Bazen çeşidine dikkat çekmek için müsnedün ileyh nekre olarak getirilir.²²⁴ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ...

“Gözlerinin üzerinde bir (tür) perde vardır.”²²⁵

Kazvînî’ye (ö. 736/1338) göre âyet-i kerimede müsnedün ileyh olarak gelen "غِشَاوَةٌ" "perde" lafzının nekre olmasının sebebi onun türüne dikkat çekmektir.²²⁶ Sekkâkî (ö. 626/1229) ise âyeti ileride zikredilecek olan “Muhatapı Korkutma” maddesi altında örnek olarak getirmiştir.

²²⁰ Hâşimî, **a.g.e.**, s. 120.

²²¹ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 191; Kazvînî, **Telhîsu’l-Miftâh**, s. 22.

²²² el-Kasas, 28/20.

²²³ Karamollaoğlu, **a.g.e.**, s. 223.

²²⁴ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 191; Kazvînî, **Telhîsu’l-Miftâh**, s. 22.

²²⁵ el-Bakara, 2/7.

²²⁶ Kazvînî, **a.g.e.**, s. 22; a.mlf. **el-Îzâh**, II, 35.

1.1.2.2.3. Müsnedün İleyhi Yüceltmek veya Alçaltmak

Bazen söz sahibi yüceltmek amacıyla, bazen de alçaltmak amacıyla müsnedün ileyhi nekre olarak getirir.²²⁷ Ebû's-Samt'ın (ö.) şu beyiti her ikisine örnek verilebilir:

لَهُ حَاجِبٌ فِي كُلِّ أَمْرٍ يَشِيبُهُ وَلَيْسَ لَهُ عَنْ طَالِبِ الْعُرْفِ حَاجِبٌ

“Kendisine yakışmayacak işlerde onun (büyük) bir engeli vardır; Kendisinden iyilik talebinde bulunan kimseye karşı ise (ufacık) dahi bir engeli yoktur”²²⁸

Beyitte geçen her iki "حَاجِبٌ" “engel” lafzı da müsnedün ileyh olup ilkinin yüceltmek, ikincisini ise küçümsemek için nekre olarak getirilmişlerdir.²²⁹

1.1.2.2.4. Müsnedün İleyhin Çokluğuna veya Azlığına Dikkat Çekmek

Müsnedün ileyh bazen çokluğuna veya azlığına dikkat çekmek amacıyla nekre olarak getirilir.²³⁰ Müsnedün ileyhin nekre getirilmek suretiyle çokluğuna dikkat çekilmesine örnek şu âyet-i kerimedir:

وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ

“Doğrusu sana kesintisiz, büyük bir ecir vardır.”²³¹

Âyet-i kerimede müsnedün ileyh (İnne'nin ismi) olan "أَجْرٌ" “ecir” lafzı nekre kılınmış, böylece Hz. Peygamber (s.a.v)'in sahip olduğu ecrin büyüklüğüne dikkat çekilmiştir.²³² Nitekim âyetle inne'nin haberinin takdim edilmesi ve isminin başına te'kid lââm'ı getirilmiş olması da bu yorumu desteklemektedir.

Müsnedün ileyhin nekre getirilmek suretiyle azlığına dikkat çekilmesine örnek ise şu âyet-i kerimedir:

وَلَيْنَ مَسْنَهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ

²²⁷ Sekkâkî, a.g.e., s. 193; Kazvîni, a.g.e., s. 22.

²²⁸ İbn Hamdûn, Muhammed b.el-Hasan, **et-Tezkirâtü'l-hamdûniyye**, Dâru Sâdır, Beyrut, 1417h, IV, 49; Sekkâkî, a.g.e., s. 193; Kazvîni, a.g.e., s. 22; Hâşimî, a.g.e., 121; Merâğî, a.g.e., s. 127; Meydânî, a.g.e., I, 406; Matlûb, a.g.e., s. 156; Dîb, a.g.e., s. 333; Feyyûd, a.g.e., s. 137.

²²⁹ Zihni Efendi, a.g.e., s. 87.

²³⁰ Sekkâkî, a.g.e., s. 194; Kazvîni, **Telhîsu'l-Miftâh**, s. 22.

²³¹ el-Kalem, 68/3.

²³² Ebüssuûd, Muhammed b. Mustafa, **İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-kur'âni'l-kerîm**, I-IX, Dâru İhyâi't-turâsi'l-'arabî, Beyrut, ty., IX, 12.

“Rabbinin azabından az bir esinti onlara dokunacak olsa: ‘Doğrusu biz zalimlerden olduk’ derler.”²³³

Âyet-i kerimede “نَفْثَةٌ” “esinti” lafzının hem nekre olarak getirilmiş olması hem de binâ-i merre kalıbında olması ibareye azlık anlamı katmıştır.²³⁴

Sekkâkî (ö. 626/1229), müsnedün ileyhın yüceltilmesi ile çokluğuna çekilmesini ve küçük görülmesi ile azlığına dikkat çekilmesini ayırt etmemiştir. Ancak o, bu hususta başta Kazvîni (ö. 736/1338) olmak üzere birçok belâgatçı tarafından eleştirilmiştir.²³⁵

1.1.2.2.5. Müsnedün İleyhi Yüceltmek ve Çokluğuna Dikkat Çekmek

Bazen müsnedün ileyhın yüceltilip çokluğuna dikkat çekileceği durumlarda nekre olarak getirilmesi söz konusu olur.²³⁶ Müsnedün ileyhın bu amaçla nekre kılınmasına örnek şu âyet-i kerimedir:

وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ ...

“Seni yalanlıyorlarsa bil ki senden önce de nice büyük peygamberler yalanlandı.”²³⁷

Âyet-i kerimede geçen “رُسُلٌ” “peygamberler” lafzı müsnedün ileyh (nâib fâil) olup nekredir. Nekre olarak gelmesinin sebebi zikri geçen peygamberlerin çokluğuna ve yüceliğine dikkat çekmektir. Buna binaen “رُسُلٌ” kelimesine peygamberlerin çokluğuna ve yüceliğine delalet etmesi için “nice büyük peygamberler” anlamı verilmiştir. Sekkâkî (ö. 626/1229), Kazvîni’nin (ö. 736/1338) zikrettiği bu örneği müsnedün ileyhın yüceltilmesine örnek olarak getirmiş, ancak müsnedün ileyhın çokluğuna da dikkat çekilecek şekilde açıklamada bulunmuştur.²³⁸

Bunun gibi, bazen de hem alçaltmak hem de azlığına dikkat çekmek için müsnedün ileyh nekre kılınır. Buna örnek “بَقِيَ بَعْدَ الْحَرْبِ فِي الْمَدِينَةِ مَغْلُوبُونَ” “Savaşta sonra şehirde birkaç tanecik mağlup (asker) kaldı.” cümlesidir.

²³³ el-Enbiyâ 21/46.

²³⁴ Halil İbrahim Kaçar, “Arapçada Nekre (Belirsiz İsim) Kullanımların Semantik Boyutu (Tenkîr Üslûbû)”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 165-184, Sayı 29, İstanbul, 2005, s. 177.

²³⁵ Arslan, **a.g.e.**, s. 198.

²³⁶ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 194; Kazvîni, **Telhîsu’l-Miftâh**, s. 22.

²³⁷ el-Fâtır, 35/4.

²³⁸ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 194.

1.1.2.2.6. Muhatabı Korkutmak

Bazen mûsnedün ileyh belirsizliğin korkutma ifade etmesine binaen nekre olarak getirilir.²³⁹ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ...

“... Onların gözlerinin üzerinde bir perde vardır...”²⁴⁰

Sekkâkî'ye (ö. 626/1229) göre âyette mûsnedün ileyh olarak geçen غِشَاوَةٌ “bir perde” lafzının nekre olarak getirilmesinin sebebi perdenin bilinmezliği üzerinden onun korkunçluğuna dikkat çekmektir.

1.1.2.2.7. Mûsnedün İleyhi Tanımazlıktan Gelmek

Mûsnedün ileyhın nekre olarak getirilmesinin sebeplerinden biri de onu tanımazlıktan gelmektir.²⁴¹ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

هَلْ نَنْزِلُكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ يُنْبِئُكُمْ إِذَا مُزِقْتُمْ كُلٌّ مُّزِقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ

“... (İnkarcılar): ‘Size, paramparça olup yok olduğunuz zaman yeniden dirileceğinizi haber veren bir adam gösterelim mi?’ dediler.”²⁴²

Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) mûsnedün ileyh dışındaki bir öge üzerinden örnek getirdiği bu âyette inkar edenler sanki peygamber (s.a.v) tanımıyormuş gibi, ondan bahsederken "رَجُلٌ" “bir adam” demişlerdir.²⁴³

Mûsnedün ileyhın nekre olmasının bir sebebi de nefi siyakında gelmek suretiyle umum ifade etmesidir. Örneğin "مَا قَامَ أَحَدٌ" cümlesi “Kimse kalkmadı” anlamına gelmektedir. Burada mûsnedün ileyh (fâil) olan "أَحَدٌ" lafzının nekreliliği umum ifade etmektedir.

1.1.3. Mûsnedün İleyhe Tâbî Getirilmesini Gerektiren Haller

Mûsnedün ileyhten sonra sıfat, te’kîd, bedel, atf-ı beyân veya atf-ı nesaktan biri tâbî olarak zikredilebilir. Bu tabilerin her birinin kendine özgü zikredilme amaçları bulunmaktadır.

²³⁹ Sekkâkî, a.g.e., s. 193.

²⁴⁰ el-Bakara, 2/7.

²⁴¹ Sekkâkî, a.g.e., s. 192.

²⁴² Sebe, 34/7.

²⁴³ Sekkâkî, a.g.e., s. 192.

Daha çok nahiv kitaplarında zikredilen bu tabilerin edebî yönden incelenmesi sırasıyla şu şekildedir:

1.1.3.1. Sıfatın Tâbî Olarak Getirilmesini Gerektiren Haller

Müsnedün ileyhe bir sıfatı tâbî kılmaksan maksat onun manasını açıklamak, onu tahsis etmek, övmek, yermek veya te'kid etmektir.²⁴⁴

Müsnedün ileyhin manasını açıklamaya örnek "الْجِسْمُ الطَّوِيلُ الْعَرِيضُ الْعَمِيقُ يَحْتَاجُ إِلَى فَرَاغٍ يَشْغَلُهُ" "Uzun, geniş ve derin olan cisimler dolduracağı bir boşluğa ihtiyaç duyarlar"²⁴⁵ Burada müsnedün ileyh (mübtedâ) olan "الجِسْمُ" "cisim" mübtedâsı uzunluk, genişlik ve derinlik olmak üzere üç boyutta nitelenmiştir. Bu sıfatların amacı müsnedün ileyhi açıklamaktır.²⁴⁶

Müsnedün ileyhin tahsis edilmesine gelince: Tahsis nahiv alimlerinin ıstılahında nekre isimlerde bulunan ortaklığı azaltmaktır. Örneğin "رَجُلٌ عَالِمٌ عِنْدَنَا" "Alim bir adam yanımızdadır" cümlesinde müsnedün ileyh (mübtedâ) olan "رَجُلٌ" "adam" lafzı "عَالِمٌ" "alim" vasfıyla nitelenmiş, böylece "رَجُلٌ" "adam" kelimesine ortak olan tüm şahıslar içerisinde alim olmayanlar dışarıda bırakılmıştır.

Müsnedün ileyhin sıfat ile övülmesi veya yerilmesi ise söz konusu vasfı zikredilmeden önce de onun bu niteliğe sahip olduğunun biliniyor olmasına bağlıdır. Müsnedün ileyhin sıfat getirilmek suretiyle övülmesine örnek "جَاءَنِي زَيْدُ الْعَالِمِ" "Alim Zeyd bana geldi" cümlesi iken yerilmesine örnek ise "جَاءَنِي زَيْدُ الْجَاهِلِ" "Cahil Zeyd bana geldi" cümlesidir.²⁴⁷ Bu örneklerde geçen sıfatların övgü ve yergi ifade etmesi için müsnedün ileyh (fâil) olan "زَيْدٌ" "Zeyd" in ilim veya cehalet vasıflarına sahip olduğunun önceden biliniyor olması gerekir. Aksi takdirde bu sıfatlar tahsis ifade ederler.

Müsnedün ileyhin sıfat ile tahsis edilmesine örnek ise "أَمْسِ الدَّائِرُ كَانَ يَوْمًا عَظِيمًا" "Geçip giden dün büyük bir gündü" cümlesidir.²⁴⁸ Burada müsnedün ileyh (mübtedâ) olan "أَمْسِ" "dün" kelimesi zaten geçmişini bildirmektedir. Buna tâbî olarak gelen "الدَّائِرُ" "geçip giden" sıfatı ise ondaki bu 'geçmiş' manasını pekiştirmektedir.

²⁴⁴ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 187; Kazvîni, **a.g.e.**, s. 23.

²⁴⁵ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 187; Kazvîni, **a.g.e.**, s. 23.

²⁴⁶ Bâbertî, Ekmeluddîn Muhammed b. Muhammed, **Şerhu't-telhîs**, (Thk. Muhammed Mustafa Ramazan Sûfiyye), el-Mense'etu'l-'âmme, Trablus, 1983, s. 222.

²⁴⁷ Kazvîni, **Telhîsu'l-miftâh**, s. 23.

²⁴⁸ Kazvîni, **a.g.e.**, s. 22.

1.1.3.2. Te'kîd'in Tâbî Olarak Getirilmesini Gerektiren Haller

Müsnedün ileyhin te'kîd edilmesinin en temel sebebi onu vurgulamaktır.²⁴⁹ Buna örnek "جَاءَنِي زَيْدٌ زَيْدٌ" "Zeyd bana geldi Zeyd" cümlesidir.²⁵⁰ Burada sözün sahibi muhatabının herhangi bir sebepten dolayı müsnedün ileyhi işitmediğini veya yanlış anladığını düşünerek onu te'kîd etmiştir.

Müsnedün ileyhin te'kîd edilmesinin diğer sebebi, muhatapta bulunduğu düşünülen bir takım vehimleri ortadan kaldırmaktır. Şöyle ki, muhatabın cümlede mecaz olduğunu zannedebileceğini düşünen kimse "قَطَعَ اللِّصُّ الْأَمِيرُ الْأَمِيرُ" "Hırsızın elini emir kesti emir" diyerek bu vehmi ortadan kaldırır. Yine muhatabın, kurulan cümledeki müsnedün ileyhin yanlışlıkla söylendiğini vehmetmesine karşın örneğin "جَاءَنِي زَيْدٌ زَيْدٌ" "Zeyd bana geldi Zeyd" denilerek onun bu vehmi ortadan kaldırılır. Yine muhatabın, kurulan cümlede müsnedün ileyhin unutulduğunu vehmedebileceğini hesaba katan kimse müsnedün ileyhi tekrar zikrederek bu vehmi ortadan kaldırır. Son olarak muhatabın, kurulan cümledeki müsnedün ileyhin tüm fertlerinin kastedilmediğini vehmedebileceğini hesaba katan kimse örneğin "جَاءَنِي الْقَوْمُ كُلُّهُمْ" "Kavmin hepsi bana geldi" diyerek bu vehmi ortadan kaldırır. Bu zikredilen vehimler içerisinde 'müsnedün ileyhin unutulduğu vehmi'ni yalnızca Sekkâkî (ö. 626/1229) zikretmiştir. Bunun dışındaki vehimleri ise hem Sekkâkî (ö. 626/1229) hem de Kazvîni (ö. 736/1338) zikretmişlerdir.²⁵¹

1.1.3.3. Atf-ı Beyânın Tâbî Olarak Getirilmesini Gerektiren Haller

Burada maksat müsnedün ileyhi kendine özgü ismiyle açıklamaktır.²⁵² Buna örnek قَدِمَ "صَدِيقُكَ خَالِدٌ" "Arkadaşın Halit geldi." cümlesidir.²⁵³ Burada muhatabın arkadaşı olduğu söylenen kişi, kendi ismi (خَالِد) atf-ı beyân olarak getirilmek suretiyle açıklanmıştır.

1.1.3.4. Bedelin Getirilmesi Tâbî Olarak Getirilmesini Gerektiren Haller

Müsnedün ileyhe bir bedel tâbî kılmaktan gaye, müsnedün ileyhe dair ek izahta bulunmaktır.²⁵⁴ Buna bedelin üç türü üzerinden ayrı ayrı örnek verilebilir:

²⁴⁹ Kazvîni, a.g.e., s. 23.

²⁵⁰ Teftâzânî, Muhtasarü'l-me'ânî, s. 91.

²⁵¹ Sekkâkî, a.g.e., s. 189; Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, s. 23.

²⁵² Sekkâkî, a.g.e., s. 190; Kazvîni, a.g.e., s. 23.

²⁵³ Kazvîni, a.g.e., s. 23.

²⁵⁴ Sekkâkî, a.g.e., s. 190; Kazvîni, a.g.e., s. 23.

Bedel-i küll'e örnek "جاءني أخوك زيد" "Kardeşin Zeyd bana geldi." cümlesidir. Burada ek izah, muhatabın kardeşi olan Zeyd'in adının tekrar zikredilmesi ile olmuştur.

Bedel-i ba'd'a örnek "جاء القوم أكثرهم" "Kavmin çoğu geldi." cümlesidir. Kavmin çoğu kavmin tümü içerisinde zaten mevcuttur. Dolayısıyla buradaki "أكثرهم" "çoğu" ifadesi ek bir izahtır.

Bedel-i iştimâl'e örnek ise "سلب عمرو ثوبه" "Amr'ın elbisesi gasp edildi" cümlesidir. Burada ise Amr'dan bir nevi bir parça olan "ثوبه" "elbisesi" lafzı bedel olarak getirilerek ek izahta bulunulmuştur.²⁵⁵

1.1.3.5. Atf-ı Nesak'ın Tâbî Olarak Getirilmesini Gerektiren Haller

Müsnedün ileyhe atfı yoluyla tâbide bulunmanın altı sebebi vardır:²⁵⁶

1 - Kısa ifade kullanarak müsnedün ileyhin birden fazla olduğunu bildirmek için atfı gelebilir. Örneğin söz sahibi "جاءني زيد , جاءني عمرو" "Zeyd bana geldi. Amr bana geldi" diyerek sözü uzatmak yerine atfı harfî kullanarak "جاءني زيد وعمرو" "Zeyd ve Amr bana geldi" demek suretiyle sözü uzatmadan meramını ifade etmiş olur.²⁵⁷

2 - Kısa ifade kullanmak suretiyle müsnedün ileyhe ek olarak müsnedin de birden fazla öge olduğunu bildirmek için gelebilir. Örneğin "جاءني زيد ثم عمرو" "Zeyd ve sonra Amr bana geldi" diyen kimse "جاءني زيد و بعده مع مهلة جاءني عمرو" "Zeyd bana geldi bir müddet sonra Amr bana geldi" cümlesinden daha kısa bir ifadeyle hem Amr'ın gelme eyleminde Zeyd'e ortak olduğunu bildirerek müsnedün ileyhin birden fazla olduğunu hem de bu gelme eyleminin bir müddet sonra gerçekleştiğini ifade etmiş olur.

3 - Muhatabı bir konuda doğru bilgiye yöneltmek için gelebilir. Örneğin Amr'ın geldiğini veya Amr ile Zeyd'in birlikte geldiğini iddia eden muhatabına, gelenin Zeyd olduğunu bildirmek isteyen kimse "جاءني زيد لا عمرو" "Bana Zeyd geldi, Amr değil" diyerek bu hususta onu doğru bilgiye iletmiş olur.²⁵⁸ Cürçânî'ye (ö.471/1079) göre ise bu cümlede muhatap Amr ile Zeyd'in birlikte geldiğini iddia etmemekte, gelenin yalnızca Amr olduğunu iddia etmektedir.²⁵⁹

²⁵⁵ Kazvîni, **a.g.e.**, s. 22; Teftâzânî, **Muhtasarü'l-me'ânî**, s. 93.

²⁵⁶ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 190; Kazvîni, **a.g.e.**, s. 23-24.

²⁵⁷ Cürçânî, **Delâilü'l-i'câz**, s. 224; Kazvîni, **Telhîsu'l-Miftâh**, s. 24.

²⁵⁸ Teftâzânî, **Muhtasarü'l-me'ânî**, s. 94.

²⁵⁹ Cürçânî, **a.g.e.**, s. 335.

4 - Hükmü müsnedün ileyh dışındaki bir öğeye dayandırmak için gelebilir. Örneğin bir kimse önce "جَاءَنِي زَيْدٌ" "Zeyd bana geldi" der. Ardından bir sebepten ötürü "بَلْ عَمْرٌو" "değil değil Amr" diyerek Amr'ın geldiğini ifade etmiş olur.²⁶⁰

5 - Söz sahibinin tereddüdünü ifade etmek veya muhatabı tereddüde düşürmek için gelebilir. Örneğin "جَاءَنِي زَيْدٌ أَوْ عَمْرٌو" "Zeyd veya Amr bana geldi" diyen bir kimse bu sözyle tereddüdünü belirtiyor olabileceği gibi muhatabını tereddüt içerisinde bırakıyor da olabilir.

6 – Muhatabını iki seçenek arasında muhayyer bırakmak veya iki seçeneği de mübah kılmak için kullanılabilir. Örneğin "لِيَدْخُلِ الدَّارَ زَيْدٌ أَوْ عَمْرٌو" "Zeyd veya Amr eve girsin" cümlesinde muhatabı muhayyer bırakma söz konusudur. Bu gibi örneklerde, atıftan önceki ve sonraki öğeler cem edilebiliyorsa burada mübah kılma söz konusu olur.²⁶¹ Buna örnek ise لِيُكْرِمَ النَّاسَ زَيْدٌ "Zeyd veya Amr insanlara ikramda bulunsun" cümlesidir.

1.1.3.6. Fasıl Zamirinin (هُوَ) Tâbî Olarak Getirilmesini Gerektiren Haller

Müsnedün ileyhe tabi olan öğelerin sonuncusu ise fasıl zamiridir.²⁶² Burada gaye hükmü müsnedün ileyh ile sınırlamaktır. Buna "زَيْدٌ هُوَ الْقَائِمُ" "Kalkan ancak Zeyd'dir" cümlesi örnek verilebilir. Müsnedün ileyhe fasıl zamirinin tâbî kılınması, haberin bu örnekte olduğu gibi marife olmasına, "زَيْدٌ هُوَ أَفْضَلُ مِنْ عَمْرٍ" "Amr'dan üstün olan yalnızca Zeyd'dir" cümlesinde olduğu gibi ism-i tafdil vezninde olmasına veya "زَيْدٌ هُوَ يَقُومُ" "Kalkan ancak Zeyd'dir" cümlesinde olduğu gibi müzari fiil olmasına bağlıdır.²⁶³

1.1.4. Müsnedün İleyhin Önce veya Sonra Zikredilmesini Gerektiren Haller

Müsnedün ileyhin önce veya sonra zikredilmesi de onun temel olarak ele alınan hallerindendir. Burada takdimin esas oluşuna binaen öncelikle müsnedün ileyhin önce zikredilmesi ele alınacaktır.

1.1.4.1. Müsnedün İleyhin Önde Getirilmesi (Taktîm)

Müsnedün ileyhin müsnedden önce getirilme sebepleri şunlardır.²⁶⁴

²⁶⁰ Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 249.

²⁶¹ Teftâzânî, *Muhtasaru'l-me'ânî*, s. 95.

²⁶² Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 191; Kazvîni, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 24.

²⁶³ Bâbertî, *a.g.e.*, s. 230.

²⁶⁴ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 194; Kazvîni, *a.g.e.*, s. 24.

1.1.4.1.1. Önde Getirilmesinin Asıl Oluşu

Müsnedün ileyh cümlede mahkûmun aleyh, yani hakkında hüküm verilen öge olduğu için hükmü ifade eden müsnedden önce gelmesi esas olandır.²⁶⁵ Müsnedün ileyhin sonra zikredilmesini gerektiren bir unsurun söz konusu olması bundan müstesnadır.²⁶⁶

1.1.4.1.2. Haberin Muhatabın Zihnine İyice Yerleşmesi

Bazen söz sahibi ifade etmek istediği hükmün, muhatabının zihnine iyice yerleşmesi amacıyla müsnedün ileyhi müsnedden önce getirir.²⁶⁷ Buna örnek Ebû'l-Alâ el-Maarri'nin (ö. 449/1057) şu şiiridir:

وَالَّذِي حَارَتْ الْبَرِيَّةُ فِيهِ حَيَوَانٌ مُسْتَحْدَثٌ مِنْ جَمَادٍ

*“Mahlukatin, karşısında şaşkına döndüğü nesne var ya işte o, katı bir maddeden yaratılmış bir canlıdır.”*²⁶⁸

Şair burada haberin muhatabı tarafından iyice anlaşılması için müsnedün ileyhi önce zikretmiş, böylece muhatabını haberi dinlemeye teşvik etmiştir.²⁶⁹

1.1.4.1.3. Hayır Bekleme veya Uğursuzluk Getirme Gayesi ile Sevinç veya Üzüntüyü Hemen İfade Etmek

Bazen söz sahibi, hayır ümidi ile sevincini hemen ifade etmek ister ve bu manada bir kelime ile sözüne başlar. Bazen de uğursuzluk getirmesi için üzüntüsünü hemen ifade etmek amacıyla bu manada bir kelime ile söze başlar.²⁷⁰ Hayır bekleme gayesi ile sevincin hemen ifade edilmesine örnek "سَعْدٌ فِي دَارِكَ" “Sa'd senin evindedir” cümlesidir. Burada ‘mutluluk’ anlamına gelen "سَعْدٌ" kelimesi müsnedün ileyh olarak önde zikredilmiş, böylece hayır beklentisi içerisine girilmiştir.

Uğursuzluk getirme gayesi ile üzüntünün hemen ifade edilmesine örnek ise "السَّقَاخُ فِي دَارِ صَدِيقِكَ" “Kan dökücü senin arkadaşının evindedir” cümlesidir. Burada da ‘çokça kan döken’

²⁶⁵ Kazvîni, a.g.e., s. 24.

²⁶⁶ Teftâzânî, a.g.e., s. 96.

²⁶⁷ Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, s. 24.

²⁶⁸ Sekkâkî, a.g.e., s. 183; Kazvîni, a.g.e., s. 24; Hâşimî, a.g.e., s. 114; Merâğî, a.g.e., s. 101; ‘Atîk, a.g.e., s. 137; Meydânî, a.g.e., I, 370, Matlûb, a.g.e., s. 170; Dîb, a.g.e., s. 335.

²⁶⁹ Zihni Efendi, a.g.e., s. 101.

²⁷⁰ Sekkâkî, a.g.e., s. 195; Kazvîni, a.g.e., s. 24.

anlamına gelen "سَفَّاح" kelimesi müsnedün ileyh olarak önde zikredilmiş, böylece bunun uğursuzluk getirmesi beklenmiştir.²⁷¹

1.1.4.1.4. Müsnedün İleyhin Akıldan Çıkmadığını veya Anılmasından Haz Duyulduğunu Göstermek

Bazen söz sahibi, aklından hiç çıkmadığını veya onu anmaktan haz duyduğunu göstermek amacıyla müsnedün ileyhi müsnedden önce getirir.²⁷² Her ikisine de örnek "الْحَبِيبُ" "Sevgili geldi" cümlesidir. Burada söz sahibinin, sevgilisinin aklından çıkmadığını ya da yalnızca onu zikretmekten haz duyduğunu göstermek için aynı manaya gelen "جاء الحبيب" cümlesinin yerine müsnedün ileyhi önde zikrederek bu cümleyi kurduğu söylenebilir.

1.1.4.1.5. Muhatabın Beklentisinin Aksi Yönde Haber Verme

Bazen muhatabın genel beklentisinin aksine hiç beklemediği bir şeyin ona haber verilmesinin kastedildiği durumlarda müsnedün ileyh müsnedin önüne geçirilir.²⁷³ Buna örnek "الزاهدُ يشربُ و يطربُ" "Derviş içiyor ve eğleniyor" cümlesidir.²⁷⁴ Burada müsnedün ileyh (mübtedâ) olan "الزاهد" "Derviş" lafzı muhataba beklemediği bir haberi vermek amacıyla önde zikredilmiştir.²⁷⁵

1.1.4.1.6. Müsnedün İleyhi Yüceltmek veya Alçaltmak

Bazen söz sahibi, yüceltmek veya alçaltmak amacıyla, kurduğu cümlede müsnedün ileyhi müsnedden önce getirir.²⁷⁶ Müsnedün ileyhın yüceltilme gayesi ile önde zikredilmesine örnek şu âyet-i kerimedir:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

"*Muhammed Allah'ın elçisidir...*"²⁷⁷

Müsnedün ileyhın alçaltma gayesi ile önde zikredilmesine örnek ise "الدُّنْيَا لَا تُسْلَوِي جَنَاحَ" "Dünyanın sivrisineğin kanadı kadar değeri yoktur" cümlesidir.

²⁷¹ Kazvînî, a.g.e., s. 24.

²⁷² Sekkâkî, a.g.e., s. 195; Kazvînî, Telhîsu'l-Miftâh, s. 24.

²⁷³ Sekkâkî, a.g.e., s. 195.

²⁷⁴ Sekkâkî, a.g.e., s. 195.

²⁷⁵ Halil İbrahim Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümlelerin Gramer ve Semantik Boyutu: Takdîm-Te'hîr*, Ocak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 118.

²⁷⁶ Teftâzânî, *Muhtasarı'l-me'ânî*, s. 97; Kaçar, a.g.e., s. 126.

²⁷⁷ el-Fetih, 48/29.

1.1.4.1.7. Cümlelerin Manasını Pekiştirmek

Müşnedün ileyh bazen müşnedden önce getirilir ve cümle isim cümlesi formuna çevrilir. Bu durumda cümlede iki tane müşnedün ileyh bulunacağı için cümlelerin manası da pekişmiş olur. Buna örnek "مُحَمَّدٌ يُكْرَمُ النَّاسَ" “Muhammed insanlara ikramda bulunur” cümlesidir. Bu cümlede iki müşnedün ileyh bulunmaktadır. Birincisi, mübtedâ olan "مُحَمَّدٌ" “Muhammed” lafzıdır. İkincisi ise haberdeki "يُكْرَمُ" fiilinin fâili olan müstetir "هُوَ" “O” zamiridir.²⁷⁸ Müşnedün ileyh bu şekilde takdîm edildiğinde bununla bazen farklı amaçlar da güdülür. Bunlar:

- Bir iddiayı çürütme makamında cümlelerin anlamını pekiştirme,²⁷⁹
- Mübalağa yapma,²⁸⁰
- Haberi tuhaf karşılama gibi amaçlardır.²⁸¹

1.1.4.1.8. Müşnedün İleyhe Yönelik Tereddüt Oluşturmak

Bazen söz sahibi kurduğu istifham cümlesinde müşnedün ileyhe yönelik bir tereddüt oluşturmak için onu istifham edatının hemen ardından getirir. Buna örnek bir kimsenin diğerine "أَأَنْتَ فَعَلْتَ؟" “Sen mi yaptın?” diye sormasıdır. Burada söz sahibi söz konusu işi muhatabının mı yoksa bir başkasının mı yaptığı hususunda tereddüdünü ifade etmek amacıyla, kurduğu istifham cümlesinde istifham edatının hemen ardından müşnedün ileyhi zikretmiştir.²⁸²

Müşnedün ileyhin soru edatından sonra zikredilmesinin muhatabı bir konuda uyarma²⁸³ veya bir hususu ona onaylatma²⁸⁴ gibi sebepleri de vardır. Yine müşnedün ileyhin soru edatından sonra takdimi gibi "إِذَا" fucâiyye’den sonra takdimi de söz konusu edilmiştir.²⁸⁵

1.1.4.1.9. Müşnedün İleyh için İlave Tahsiste Bulunulması

Bazen müşnedün ileyhin ilave tahsiste bulunma amacıyla müşnedden önce getirildiği görülür.²⁸⁶ Burada kastedilen, birçok müşnedün ileyh için hüküm olabilme ihtimali bulunan

²⁷⁸ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 343.

²⁷⁹ Kaçar, *a.g.e.*, s. 128.

²⁸⁰ Kaçar, *a.g.e.*, s. 132; *a.g.e.*, s. 152.

²⁸¹ Kaçar, *a.g.e.*, s. 132; *a.g.e.*, s. 129-130.

²⁸² Cürçânî, *a.g.e.*, s. 111.

²⁸³ Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümlelerin Gramer ve Semantik Boyutu: Takdîm-Te’hîr*, s. 158.

²⁸⁴ Kaçar, *a.g.e.*, s. 155.

²⁸⁵ Kaçar, *a.g.e.*, s. 162.

²⁸⁶ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 195.

müsnedin, belli bir müsnedün ileyh için hüküm olarak getirilmesidir.²⁸⁷ Nâbiğa ez-Zübyânî'ye (ö. 604) nispet edilen şu şiir buna örnek verilebilir:

مَتَى تَهْزُ بَنِي قَطْنٍ تَجِدُهُمْ سَيْفًا فِي عَوَاتِقِهِمْ سَيْفٌ
جُلُوسٌ فِي مَجَالِسِهِمْ رَزَانُ وَإِنْ ضَيْفٌ أَلَمَ فَهُمْ خُفُوفٌ

“Benî Katan’ı ne zaman silkersen onları bir kılıç gibi keskin bulursun. Omuzlarında daima kılıçları vardır.

Meclislerinde daima vakarlı bir şekilde otururlar. Bir misafir geldiğinde ise onlar hizmette çok hızlıdır. ”²⁸⁸

Şair burada birçok kimseye nitelik olabilecek "خُفُوفٌ" “hizmette çok hızlı” vasfını Benî Katan’a tahsis etmek için onlara işaret eden "هُمُ" “onlar” zamirini müsnedün ileyh olarak başa almıştır.

1.1.4.2. Müsnedün İleyhin Sonra Getirilmesi (Te’hîr)

Müsnedün ileyh bazı durumlarda müsnedden sonra getirilir.²⁸⁹ Daha önce ifade edildiği üzere söz dizimini değiştirmeyi gerekli kılacak bir durum söz konusu olmadığı müddetçe cümlede asıl olan her ögenin kendi yerinde gelmesidir.²⁹⁰ Ancak makamın müsnedin önde getirilmesini gerektirdiği durumlarda müsnedün ileyh müsnedden sonra getirilir. Müsnedin müsnedün ileyhten önce getirildiği yerler ise ileride ele alınacaktır.²⁹¹

1.2. KELAMIN MUKTEZÂ-YI ZÂHİRE MUHALİF OLARAK GETİRİLMESİ

Buraya kadar elaldığımız meseleler kelamın muktezâ-yı zâhire uygun olarak geldiği durumlardan oluşmuştur. Şimdi ise kelamın muktezâ-yı zâhire muhalif olarak geldiği durumlar incelenecektir.²⁹² Kelamın muktezâ-yı zâhire muhalif olarak geldiği yerler ise açık isim yerine zamir kullanılması, zamir yerine açık ismin kullanılması ve kalb meseleleri olmak üzere ele alınacaktır.

²⁸⁷ Arslan, a.g.e., 217.

²⁸⁸ Sekkâkî, a.g.e., s. 195.

²⁸⁹ Kazvîni, Telhîsu’l-Miftâh, s. 29; Sekkâkî, a.g.e., s. 196.

²⁹⁰ Tekin, Ahmet, “Kur’ân’da Takdîm ve Tehîr’in Gereksinimleri”, Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi, 30-44, Sayı: 1, Batman, 2007, s. 34.

²⁹¹ Teftâzânî, el-Mutavvel, s. 281.

²⁹² Sekkâkî, a.g.e., s. 197; Kazvîni, Telhîsu’l-Miftâh, s. 29.

1.2.1. Açık İsim Yerine Zamir Kullanılması²⁹³

Buna örnek “Zeyd ne iyi adamdır!” anlamına gelen “يَعْمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ” cümlesinin yerine “يَعْمَ” denilmesidir. Bu cümlede يَعْمَ fiilinin fâili mukadder “هُوَ” zamiridir. Oysa müsnedün ileyh önceden zikredilmediği ve kendisine delalet eden bir karine de bulunmadığı için burada zahir bir isim olarak gelmeliydi. Burada muktezâ-yı zâhire muhalif olarak zamir kullanılmıştır. Açık ismin kullanılmayıp bu şekilde zaminin kullanılması, bu tip cümlelerde övgünün has kılındığı (mahsûs) lafzı (bu cümlede زَيْدٌ) hazfedilmiş bir mübtedânın haberi olarak görüp kelamın takdirini “يَعْمَ رَجُلًا هُوَ زَيْدٌ” olarak kabul edenlere göredir. Cümledeki “زَيْدٌ” lafzını mübtedâ, “يَعْمَ رَجُلًا” ifadesini de onun haberi olarak kabul edenlere göre ise zamir takdiren mukaddem olan mahsûsa dönmemektedir.²⁹⁴

1.2.2. Zamir Yerine Açık İsmın Kullanılması

Zamir yerine getirilen açık isim ism-i işaret veya başka bir şey olabilir.²⁹⁵

1.2.2.1. Zamir Yerine İsm-i İşaret Kullanılması

Zamir yerine ism-i işaret kullanılmasının sebepleri şunlardır:

1.2.2.1.1. Müsnedün İleyhi Tam Olarak Ayırmak

Bazen söz sahibi müsnedin ilginç bir hüküm ihtiva etmesine binaen zamirle ifade edilmesi gereken bir şeyi ism-i işaret kullanarak ifade eder. Burada amacı ism-i işaret kullanmak suretiyle müsnedün ileyhi başka öğelerden tam olarak ayırarak gözler önüne sermektir. Buna örnek İbnu’r-Râvendî’nin (ö. 301/913-14) şu beyitleridir:

كَمْ عَاقِلٍ عَاقِلٍ أَعْيَتْ مَذَاهِبُهُ وَجَاهِلٍ جَاهِلٍ تَلْقَاهُ مَرْزُوقًا!
هَذَا الَّذِي تَرَكَ الْأَوْهَامَ حَائِرَةً وَصَيَّرَ الْعَالَمَ النِّحْرِيرَ زُنْدِيقًا

“Nice akli tam kimse vardır ki yolları tıkanmıştır.

Nice kör cahil de vardır ki onları rızık içerisinde görürsün.

²⁹³ Sekkâkî, a.g.e., s. 197; Kazvîni, a.g.e., s. 29.

²⁹⁴ Teftâzânî, Muhtasarü'l-me'ânî, s. 114.

²⁹⁵ Sekkâkî, a.g.e., s. 197; Kazvîni, a.g.e., s. 30.

*İşte budur hayretler içerisinde bırakan ve büyük alimleri zındık yapan!*²⁹⁶

Şair ikinci beyitte müsnedün ileyhi (هذا) ism-i işaret olarak getirmiştir. Oysaki burada hissi olmayan bir şey (akıllı kimsenin mahrum kalması ve cahilin rızıklanması) kastedildiği için muktezâ-yı zâhire göre "هُمَا" "o ikisi" zamirinin getirilmesi gerekirdi.²⁹⁷ Şairin zamir yerine ism-i işaret kullanmasının sebebi, zikredilen durumun akılları hayretler içerisinde bırakıp alimleri zındık yapacak kadar ilginç olmasıdır.²⁹⁸

1.2.2.1.2. Muhatap ile Alay Etmek

Bazen söz sahibi muhatabı ile alay etmek amacıyla müsnedün ileyhi zamir yerine ism-i işaret ile ifade eder.²⁹⁹ Buna örnek "مَنْ ضَرَبَنِي؟" "Bana kim vurdu?" diyen bir köre cevap olarak söylenen "هَذَا ضَرَبَكَ" "Sana bu vurdu" cümlesidir. Muktezâ-yı zâhire göre burada "هُوَ زَيْدٌ" "Sana vuran Zeyd'dir" denilmesi gerekir. Ancak sözün sahibi körle alay etmek için, onu gören kimselerin yerine koyarak yalnızca görme duyusuna hitap eden "هذا" "bu" zamirini kullanmıştır.³⁰⁰

1.2.2.1.3. Muhatabın Aklının Kıt Olduğuna İşaret Etmek

Bazen söz sahibi, muhatabının ism-i işaret olmaksızın cümleyi anlamadığını ima etmek amacıyla, kurduğu cümlede müsnedün ileyhi ifade ederken zamir yerine ism-i işaret kullanır.³⁰¹ Buna örnek "مَنْ عَالِمُ الْبَلَدِ؟" "Beldenin alimi kim?" diye soran bir kimseye cevap olarak söylenen "ذَلِكَ زَيْدٌ" "O, Zeyd'dir" cümlesidir. Muktezâ-yı zâhire göre burada "هُوَ زَيْدٌ" denilmesi gerekir. Ancak sözün sahibi muhatabının aklının tamamen kıt olduğuna işaret etmek için "ذَلِكَ" ism-i işaretini kullanmış ve bir nevi muhatabının hissedilmeyen şeyleri algılayamadığını ima etmiştir.³⁰²

1.2.2.1.4. Muhatabının Son Derece Zeki Olduğuna İşaret Etmek

Bazen söz sahibi, muhatabının somut ve soyut şeylerin onun nezdinde eşit olacak derecede zeki olduğunu göstermek amacıyla müsnedün ileyhi zamir yerine ism-i işaret olarak

²⁹⁶ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 197; Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 30; Ya'kûb el-Emâsî, Muhammed b. Kâsım, *Ravzu'l-ahbârî'l-muntehab min rebî'i'l-ebrâr*, Dâru'l-Kalem el-'Arabî, Halep, 1423h, s. 131; Hâşimî, *a.g.e.*, s. 112; Merâğî, *a.g.e.*, s. 143; Meydânî, *a.g.e.*, I, 504; Matlûb, *a.g.e.*, s. 249; Dîb, *a.g.e.*, s. 326.

²⁹⁷ Desûkî, *a.g.e.*, I, 708-709.

²⁹⁸ Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 284; Abbâsî, *a.g.e.*, I, 148.

²⁹⁹ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 197; Kazvînî, *a.g.e.*, s. 30.

³⁰⁰ Desûkî, *a.g.e.*, I, 709.

³⁰¹ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 197; Kazvînî, *a.g.e.*, s. 30.

³⁰² Desûkî, *a.g.e.*, I, 710.

getirir.³⁰³ Buna örnek, kapalı bir mesele üzerinde araştırma yapan bir hocanın bir kimseyi övmek ve onun dışındakilere tarizde bulunmak için "هَذِهِ عِنْدَ فُلَانٍ ظَاهِرَةٌ" "Bu mesele falana göre açıktır" demesidir. Muktezâ-yı zâhire göre burada "وَهِيَ ظَاهِرَةٌ عِنْدَ فُلَانٍ" "O, falana göre açıktır" denilmesi gerekir. Ancak sözün sahibi muhatabının son derece zeki olduğuna işaret etmek için "هِيَ" "o" zamirinin yerine "هَذِهِ" "bu" ism-i işaretini kullanmış ve bir nevi muhatabının nezdinde soyut şeylerin somut gibi olduğunu söylemiştir.³⁰⁴

1.2.2.1.5. Müsnedün İleyhin Son Derece Açık Olduğunu İddia Etmek

Müsnedün ileyhin zamir yerine ism-i işaret olarak getirilmesinin bir sebebi de söz sahibi tarafından müsnedün ileyhin son derece açık olduğunun iddia edilmesidir.³⁰⁵ Buna örnek hasmının kabul etmediği bir meseleyi araştıran kimsenin tartışma esnasında söylediği "هَذِهِ ظَاهِرَةٌ" "Bu, açıktır" sözüdür. Muktezâ-yı zâhire göre burada "وَهِيَ ظَاهِرَةٌ" denilmesi gerekir. Ancak burada sözü söyleyen kişi, meselenin son derece açık olduğunun iddia ettiği için "هِيَ" "o" zamirinin yerine "هَذِهِ" "bu" ism-i işaretini kullanmıştır.³⁰⁶

1.2.2.2. Zamirin Yerine İsm-i İşaret Dışındaki İsimlerin Kullanılması

Bazen zamirin yerine ism-i işaret dışındaki bir ögenin geldiği de olur.³⁰⁷ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

قُلْ هُوَ اللَّهُ (1) أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ (2)

"De ki: O Allah birdir. Allah samed (her şeyden müstağni olup her şeyin kendisine muhtaç olduğu)'dir."³⁰⁸

Âyette geçen "اللَّهُ الصَّمَدُ" "Allah samed'dir" cümlesinde müsnedün ileyih (mübtedâ) olan "اللَّهُ" lafz-ı celâlî açık isim olarak getirilmiştir. Oysaki öncesinde aynı lafız geçtiği için muktezâ-yı zâhire göre burada "هُوَ" "o" zamirin olması mananın anlaşılması için yeterli olurdu. Ancak burada manayı muhatapların zihninde iyice sağlamlaştırmak için muktezâ-yı zâhirin dışına çıkılmıştır.³⁰⁹

³⁰³ Sekkâkî, a.g.e., s. 197; Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, s. 30.

³⁰⁴ Desûkî, a.g.e., I, 710-711.

³⁰⁵ Sekkâkî, a.g.e., s. 197; Kazvîni, a.g.e., s. 30.

³⁰⁶ Desûkî, a.g.e., I, 711.

³⁰⁷ Sekkâkî, a.g.e., s. 198; Kazvîni, a.g.e., s. 31.

³⁰⁸ el-İhlas, 112/1-2.

³⁰⁹ Karamollaoğlu, a.g.e., s. 231.

1.2.2.2.1. Dinleyenin Kalbine Korku Salmak

Bazen söz sahibi muhatabına bir söz söylerken kendisine işaret eden "أنا" "Ben" zamirini kullanmak yerine iltifat sanatını kullanmak suretiyle muhatabının kalbinde kendisine karşı korku uyandıracak bir ismi zikreder.³¹⁰ Buna örnek olarak halifelerin söylediği "أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ يَأْمُرُكَ بِكَذَا" "Müminlerin emiri sana bunu emrediyor" cümlesi gösterilebilir. Muktezâ-yı zâhire göre burada açık ismin (أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ) yerine "أنا" "ben" zamirinin kullanılması gerekirdi. Ancak bu cümlede halife muhatabın kalbine korku salmak amacıyla kendisine işaret eden zamirin yerine kendi makamını zikretmiştir.

1.2.2.2.2. Emredilenin Gerekçesini Güçlendirmek

Bazen söz sahibi bir şey emreder ve ardından emrinin gerekçesini kuvvetlendirmek amacıyla iltifat sanatını kullanarak, kendisine işaret eden "أنا" "Ben" zamirinin yerine kendi makamını zikreder.³¹¹ Önceki başlıktaki verilen "أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ يَأْمُرُكَ بِكَذَا" "Müminlerin emiri sana bunu emrediyor" cümlesi buna da örnek gösterilebilir. Burada söz sahibi olan emir, müsnedün ileyh olarak makamını zikrederek bir nevi "Emrimi yerine getir. Çünkü bunu sana müminlerin emiri buyuruyor" demektir.

1.2.2.2.3. Zâhir İsmi İfade Ettiği Vasfı Göstermek

Bazen cümlede zahir ifadenin bizzat kendisini değil de onun ifade ettiği vasfı göstermek amacıyla müsnedün ileyh ifade edilirken zamir dışında bir öge zikredilir.³¹² Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

*"Derken, (onlardan) zulmedenler, sözü kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de haktan ayrılımları sebebiyle, o zalimlere gökten bir azap indirdik."*³¹³

Âyette 'zülm' lafzının manasının açıkça ifade edilip zihinlerde yerleşmesi için zamir yerine açık isim olarak "الَّذِينَ ظَلَمُوا" "zulmedenler" lafzı getirilmiştir.³¹⁴

³¹⁰ Sekkâkî, a.g.e., s. 198; Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, s. 31.

³¹¹ Sekkâkî, a.g.e., s. 198; Kazvîni, a.g.e., s. 31.

³¹² Karamollaoğlu, a.g.e., s. 231.

³¹³ el-Bakara, 2/59.

³¹⁴ Karamollaoğlu, a.g.e., s. 232.

1.2.2.2.4. Merhamet Talebinde Bulunmak

Müsnedün ileyi ifade ederken zamirin yerine ism-i işaret dışındaki bir ögenin getirilmesinin sebeplerinden biri de merhamet talebinde bulunmaktır.³¹⁵ Ebû Nuvvâs (ö. 198/813) veya İbrahim bin Ethem'e nispet edilen (ö. 161/778) şu şiir buna örnektir:

إِلَهِي لَسْتُ لِلْفِرْدَوْسِ أَهْلًا وَلَا أَقْوَى عَلَى نَارِ الْجَحِيمِ
فَهَبْ لِي تَوْبَةً وَاعْفُ ذُنُوبِي فَإِنَّكَ غَافِرُ الذَّنْبِ الْعَظِيمِ
ذُنُوبِي مِثْلُ أَعْدَادِ الرَّمَالِ فَهَبْ لِي تَوْبَةً يَا ذَا الْجَلَالِ
وَعُمْرِي نَاقِصٌ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَذَنْبِي زَائِدٌ كَيْفَ احْتِمَالِ
إِلَهِي عَبْدُكَ الْعَاصِي أَتَاكَ مُؤْمَرًا بِالدُّنُوبِ وَقَدْ دَعَاكَ
فَإِنْ تَعْفُ فَأَنْتَ لِذَاكَ أَهْلٌ وَإِنْ تَطْرُدْ فَمَنْ نَرْجُو سِوَاكَ

“İlahım! Firdevse layık değilim; fakat cehennem ateşine de güç yetiremem!”

Bana tövbe bahşet ve beni bağışla! Sen büyük günahları bağışlayansın.

Günahlarım kum taneleri kadar çok; ama sen bana tövbe bahşet et Celâl sahibi!

Ömrün her geçen gün azalırken günahlarım artıyor. Bunu nasıl taşıyacağım?

İlahım! Asi kulun senin kapına geldi. Günahlarını itiraf ederek sana dua ediyor.

Eğer (onu) bağışlarsan sen buna layıksın. Eğer (onu) kovacaksan senden başka kimden ümitvar olalım?”³¹⁶

Muktezâ-yı zâhire göre şiirin "إِلَهِي عَبْدُكَ الْعَاصِي أَتَاكَ مُؤْمَرًا بِالدُّنُوبِ وَقَدْ دَعَاكَ" beyitinde "عَبْدُكَ" "kulun" ifadesinin yerine "أَنَا" "ben" ifadesinin kullanılması gerekirdi. Ancak şair merhamet talebinde bulunmak için zamir (أَنَا) yerine zahir isim olan "عَبْدُكَ" lafzını getirmiştir.

Sekkâkî'ye göre bu beyit iltifat sanatına örnek teşkil etmektedir. İltifat, gaip zamirinden muhatap veya mütekellim zamirine ya da bir zamirden diğerine dönüş yapmaktır.³¹⁷

³¹⁵ Sekkâkî, a.g.e., s. 198; Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, s. 31.

³¹⁶ Sekkâkî, a.g.e., s. 198; Kazvîni, a.g.e., s. 31; Merâğî, a.g.e., s. 144; Meydânî, a.g.e., I, 506; Matlûb, a.g.e., 250; Feyyûd, a.g.e., s. 143.

³¹⁷ Cürcânî, Ali b. Muhammed, Kitâbu't-Ta'rîfât, s. 35.

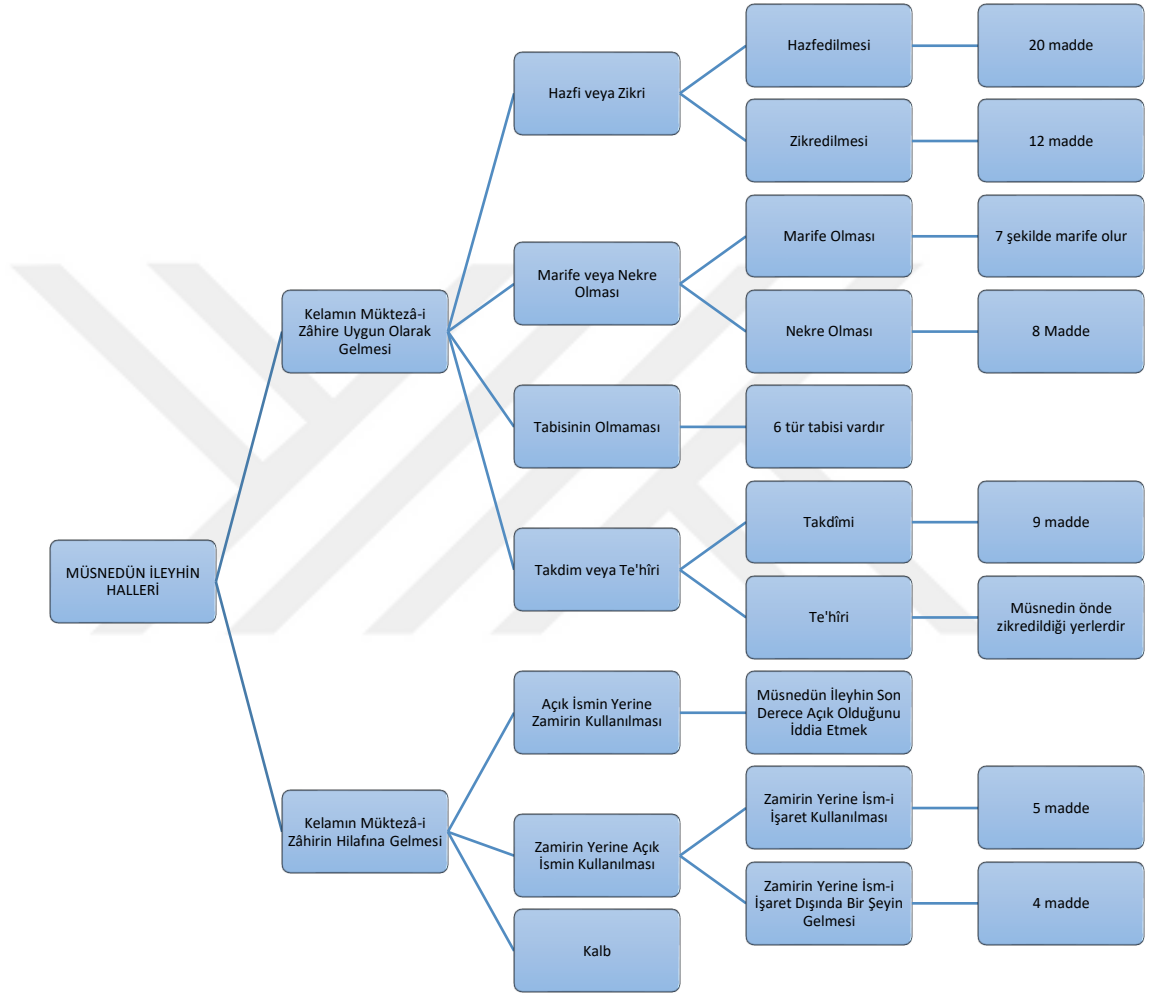
Muhataptan mütakellime yapılan iltifat türleri dışındaki tüm iltifat çeşitlerinin örneği Kur’ân’da mevcuttur.³¹⁸

1.2.3. Kalb

Müsnedün ileyhin muktezâ-yı zâhire muhalif olarak geldiği durumlardan biri de ‘kalb’ meselesidir. Şöyle ki, kalb belâgat terimi olarak ‘Kelamın öğelerinden birini diğerinin yerine kullanmak’ şeklinde tanımlanmaktadır. Kalb konusuna müsnedün ileyhin muktezâ-yı zâhire muhalif olarak gelmesi bağlamında örnek olarak "كَانَ جَيْبُهُ فِي يَدِهِ" “Onun cebi elindeydi” cümlesi gösterilebilir. Cümlenin aslı "كَانَ يَدُهُ فِي جَيْبِهِ" “Onun eli cebindeydi” şeklindedir. Bu cümlede aslen müsnedün ileyh (Kâne’nin ismi) olması gereken جَيْبُهُ lafzı müsned (Kâne’nin haberi) olarak فِي جَيْبِهِ şeklinde gelerek muktezâ-yı zâhirin dışına çıkmıştır.

Sekkâkî ve Kazvînî kitaplarında muktezâ-yı zâhirin dışına çıkan durumları zikrederken buraya kadar ele aldıklarımıza ek olarak iki madde daha zikretmişlerdir. Bunlar uslûb-u hakîm ve müstakbeli mâzide ifade etme konularıdır. Ancak bu iki konunun müsnedün ileyhe uygun örnekleri bulunmadığından bu kadarı ile yetiniyoruz.

³¹⁸ Harbî, Abdülazîz b. ‘Ali, el-Belâgatü’l-muyessera, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2011, 179 (1. dipnot).

Şekil 1: Müsnedün İleyhin Halleri

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSNEDİN HALLERİ

Müsnedin hallerinin ele alındığı bu bölümde belâgat kitaplarının tasnifine uygun olarak öncelikle hazf ve zikir ile ilgili durumlar ele alınacaktır.

2.1. Müsnedin Hazfini ve Zikrini Gerektiren Haller

Müsnedün ileyhin hazfı ve zikri temel hallerindendir. Daha önce de geçtiği üzere hazf, bir cümledeki bazı kelime veya kelime gruplarını kaldırarak sözü kısaltmaktır.³¹⁹ Zikir ise kelime veya kelime gruplarının cümlede bulunmasıdır.³²⁰ Her iki terimin tanımlarını hatırlattıktan konuya geçebiliriz.

2.1.1. Müsnedin Hazfedilmesini Gerektiren Haller

Müsned bazen bir takım gerekçelere binaen cümlede hazfedilir.³²¹ Müsnedin hazfedilme gerekçelerinden ilk dördü Kazvî'nin (ö. 739/1338) *el-Îzâh*'ta belirttiği üzere 'müsnedün ileyhin hazfedilmesi' başlığı altında zikredilen durumlarla aynıdır.³²² *el-Îzâh*'ta geçen ifadeden, onun bu dört hal dışındaki durumları aynı başlığa dahil etmediği anlaşılmaktadır.³²³ Sekkâkî (ö. 626/1229) ise bu maddelere ek olarak iki madde daha zikretmiştir.

2.1.1.1. Gereksiz Kelimelerden Kaçınıp Manayı En Kısa Yoldan İfade Etmek

Müsnedin hazfedilmesinin en temel sebeplerinden biri, karinenin mevcut olduğu durumda gereksiz kelime kullanımından kaçınmak ve manayı en kısa bir biçimde muhataba aktarmaktır.³²⁴ Müsnedin bu gaye amacıyla hazfedilmesine örnek şu âyet-i kerimedir:

قُلْ أَفَأَنْتُمْ بِشَرِّ مِنْ ذَلِكَمُ النَّارِ ...

“De ki: Size bundan daha fenasını bildireyim mi: Ateş (bundan daha fenadır)...”³²⁵

³¹⁹ Fatma Serap Karamollaoğlu, *Meânî İlmi*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2017, s. 164.

³²⁰ Meydânî, *a.g.e.*, I, 185; Bolelli, *a.g.e.*, s. 397; Meydânî, *a.g.e.*, I, 185.

³²¹ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 206; Kazvî, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 35.

³²² Kazvî, *a.g.e.*, II, 103.

³²³ Subkî, *a.g.e.*, s. 299.

³²⁴ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 206; Kazvî, *a.g.e.*, II, 103.

³²⁵ el-Hacc, 22/72.

Âyette müsnedün ileyh (mübtedâ) olan "النار" "ateş" lafzı zikredilmiş, ancak bu lafza isnad edilmesi düşünülen haber zikredilmemiştir. Hazfedilen müsned ile birlikte âyetin takdiri "النارُ شرٌّ مِنْ ذلِّكُمْ" "Ateş bundan daha fenadır" şeklindedir. Burada "شرٌّ مِنْ ذلِّكُمْ" ifadesi önceden geçtiği için, gereksiz kelime kullanımından kaçınmak ve manayı en kısa yoldan ifade etmek amacıyla son cümledeki müsned hazfedilmiştir.

2.1.1.2. En Kısa Yoldan Manayı İfade Etmekle Birlikte Yeterli Zamanın Olmaması

Müsned, bazen manayı en kısa ifade ile muhataba aktarma amacı ile birlikte zikredilmesi için yeterli zamanın bulunmaması sebebiyle de hazfedilir.³²⁶ Kays bin Hatîm'e (ö. m. 620) veya İmru'l-Kays (ö. 540) el-Hazrecî'ye nispet edilen şu beyit buna örnektir:

نَحْنُ بِمَا عِنْدَنَا وَأَنْتَ بِمَا عِنْدَكَ رَاضٍ وَالرَّأْيُ مُخْتَلِفٌ

*"Görüşler farklı olduğu halde biz kendimizde olana (razıyız), sen de kendinde olana razısın."*³²⁷

Şiirde müsnedün ileyh (mübtedâ) olan "نَحْنُ" "biz" lafzı zikredilmiş, ancak hükmü içeren müsned zikredilmemiştir. Hazfedilen müsned ile birlikte cümlelerin takdiri "نَحْنُ بِمَا عِنْدَنَا" şeklindedir. Burada en kısa yoldan manayı ifade amacıyla birlikte, makamın şiir makamı olmasına binaen müsnedi zikredecek zamanın bulunmaması sebebiyle müsned hazfedilmiştir.

2.1.1.3. Akli Delili Tercih Etmek

Birinci bölümde geçtiği üzere lafzi delil akli delilden kuvvetlidir. Burada da tıpkı ilk bölümde müsnedün ileyh'in hazfedilme durumu açıklanırken ifade edildiği üzere söz sahibi bazen lafzi delil yerine ondan daha kuvvetli kabul edilen akli delili tercih ettiğini göstermek amacıyla müsnedi hazfeder.³²⁸ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ

*"Oysaki Allah ve Resulü hoşnut kılınmaya daha layıktır"*³²⁹

³²⁶ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 206; Kazvîni, **Telhîsu'l-Miftâh**, s. 35.

³²⁷ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 206; Bağdâdî, Abdülkâdir, **a.g.e.**, IV, 275; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 134; 'Atîk, **a.g.e.**, s. 129; Matlûb, **a.g.e.**, s. 164; Dîb, **a.g.e.**, s. 338; Feyyûd, **a.g.e.**, s. 168.

³²⁸ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 207; Kazvîni, **el-İzâh**, II, 103.

³²⁹ et-Tevbe, 9/62.

Âyetin takdiri bir veçhe göre "وَاللَّهُ أَحَقُّ" şeklindedir. Burada müsned (haber) olan "أَحَقُّ" "daha layık" ifadesi akli delille kendisine delalet edilmesi amacıyla hazfedilmiştir. İkinci isnadda (وَرَسُولُهُ أَحَقُّ) ise lafzi delil zikredilerek müsnedün ileyhe delalet edilmiştir. İkinci isnaddaki müsnedün ileyh (أَحَقُّ) aynı zamanda birinci isnaddaki müsnedün ileyhin karinesi olmuştur.

2.1.1.4. Arapların Yaygın Kullanımlarına Tâbi Olmak

Burada gaye, Arapların bazı cümle türlerinde sürekli yapageldikleri üzere müsnedi hazfetmektir.³³⁰ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ

“... ‘Siz olmasaydınız biz müminler olurduk’ derler.”³³¹

Âyetteki "لَوْلَا" edatından sonra gelen "أَنْتُمْ" "siz" ifadesi müsnedün ileyhtir. Müsned ise takdiri olarak gelen "مُؤْمِنُونَ" ifadesidir. Dolayısıyla âyet "لَوْلَا أَنْتُمْ مُؤْمِنُونَ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ" takdirindedir.³³²

Sadece Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) ele aldığı bu madde aynı zamanda haberin vucuben hazfedildiği dört yerden biridir. Diğer müelliflerin bu maddeyi zikretmemesi ise dikkat çekicidir. Bu, muhtemelen bu tür hazfın nahivsel bir takdir olup belâgat ile ilgisinin bulunmamasındandır.

2.1.1.5. Cümlelerin Zikredilen Kısmıyla Daha Ziyade Fayda Elde Etmek

Bazen söz sahibi, cümlelerin zikredilen kısmı ile daha fazla fayda elde etmek amacıyla müsnedi hazfeder.³³³ Buna örnek, âyet-i kerimede geçen "فَصَبْرٌ جَمِيلٌ" ifadesidir.³³⁴ Âyette geçen bu cümle bu haliyle "أَمْرِي صَبْرٌ جَمِيلٌ" "Bana düşen güzel bir sabırdır" veya "صَبْرٌ جَمِيلٌ أَجْمَلٌ" "Güzel bir sabır daha güzeldir" takdirlerine uygundur. Âyet iki takdirden biri şeklinde gelseydi bu iki takdirin mümkün olmasından hâsıl olan fayda elde edilemeyecekti.³³⁵ Bu şekilde âyetin iki takdirinden birine göre hazfedilen öğeyi (أَجْمَلٌ) müsned saymakla bu fayda hasıl olmuştur.

³³⁰ Sekkâkî, a.g.e., s. 206.

³³¹ Sebe 34/31.

³³² Ahmed Hâşimî, a.g.e., s. 134; Muhammed Ahmed Kâsım, a.g.e., s. 338; Ahmed Hâşimî, a.g.e., s. 134.

³³³ Sekkâkî, a.g.e., s. 207.

³³⁴ Yusuf, 12/18.

³³⁵ Tefâtânî, Muhtasarı'l-me'ânî, s. 130.

2.1.1.6. Müsnedi Zikretmenin Amaçlanmayan Bir Manaya Sebep Olması

Bazen müsnedi zikretmek söz sahibinin kastetmediği bir mananın anlaşılmasına sebep olur ve bu nedenle müsned hazfedilir.³³⁶ Müsnedin bu amaçla hazfedilmesine örnek "أَزِيدُ عِنْدَكَ" "Amr mı? Yanındaki Zeyd mi, Amr mı?" soru cümlesidir. Burada "أَمْ عَمْرُو عِنْدَكَ" şeklindeki takdirden kaçınılmış ve cümlede hazfedilmiş bir müsned söz konusu edilmemiştir. Çünkü bu durumda أم bağlacı, iki müfred kelimeyi birbirine bağlayan الْمُتَّصِلَة (muttasıl) olmaktan çıkıp çoğunlukla cümlelerin başına gelen ve "بَلْ" "hayır" anlamına gelen الْمُنْقَطِعَة (munkatı) olurdu. O zaman cümlenin anlamı "Yanındaki Zeyd mi, hayır o Amr'dır" şeklinde değişirdi. Nitekim İbn Mâlik de *Elfiye*'sinde "أَمْ الْمُنْقَطِعَة" nin "بَلْ" "hayır" anlamına geldiğini söylemiştir.³³⁷ Bu maddenin de benzer sebeplerle, yani nahivsel bir mesele olması sebebiyle yalnızca Sekkâî (ö. 626/1229) tarafından zikredildiğini düşünmekteyiz.

2.1.1.7. Müsnedün İleyhe İtina Etmek

Bazen övme veya yerme amacıyla müsnedün ileyhe itina etmek için müsned hazfedilir.³³⁸ Buna, dikkatleri müsnedün ileyhe çekmek için müsnedi hazfetmek de denilebilir. Müsnedin bu amaçla hazfedilmesin örnek şu âyetlerdir:

فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ (88) فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةٌ نَعِيمٌ (89) وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ أَصْحَابِ الْيَمِينِ (90) فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ (91) وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّالِّينَ (92) فَنُزُلٌ مِنْ حَمِيمٍ (93) وَتَصْلِيَةٌ جَهِيمٍ (94)

*“Ölen kimseye eğer yakın kılınanlardan ise (ona) bir rahatlık, güzel bir rızık ve Naîm cenneti vardır. Eğer o, sağ ashabından ise artık sağ ashabından sana selam vardır. Ama eğer o, sapıtmış yalancılardan ise (ona) kaynar sudan bir ziyafet ve cehenneme atılma vardır.”*³³⁹

Âyette yakınlaştırılanlara verilecek nimet "رَوْحٌ" "rahatlık" ve ona atfedilmiş olan "نُزُلٌ مِنْ" "güzel bir rızık" lafızları ile; yalanlayan ve sapıtanlara verilecek ceza ifade ise "نُزُلٌ مِنْ" "kaynar sudan bir ziyafet" lafzı ile ifade edilmiş, ancak bu lafızların müsnedi olan "لَهُ" ifadesi hazfedilmiştir. Bu şekilde mükafat ve cezaları direkt zikredilmek suretiyle yakınlaştırılmış olan kullar övülmüş, yalanlayan ve sapıtanlar ise yerilmiştir.³⁴⁰

³³⁶ Sekkâî, a.g.e., s. 207.

³³⁷ İbn Mâlik, Muhammed b. Abdullah, *Elfiyetü İbni Mâlik*, Dâru't-Te'âvun, t.y., s.48.

³³⁸ Suleymân İbrâhim 'Îsâ, a.g.e., s. 177.

³³⁹ el-Vâkıa 56/88-94.

³⁴⁰ Suleymân İbrâhim 'Îsâ, a.g.e., s. 177.

2.1.1.8. Fiil ile Mef'ûl Arasında Sıkı Bir Bağın Olması

Bazı mef'ûllerin amilleri ile aralarında kuvvetli bağ bulunmasına binaen bu amillerin hazfedilmesi manada bir kapalılık oluşturmamaktadır. Şu âyet-i kerime buna örnek olarak zikredilebilir:

وَإِذْ قَالَ نُوحٌ لِّقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّ كَانَ كَبِيرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذَكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ أَقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ

“Onlara Nûh’un haberini oku; hani o kavmine şöyle demişti: ‘Ey kavmim, eğer benim konumum ve size âyetleri hatırlatmam size ağır geldiyse (şunu bilin ki) ben yalnızca Allah’a tevekkül etmişimdir. Şimdi siz ve ortaklarınız elbirliği edin de işiniz başınıza dert olmasın. Sonra onu bana uygulayın, bana mühlet de vermeyin.”³⁴¹

Âyet-i kerimede zahiren görüldüğü üzere "شُرَكَاءَكُمْ" "ortaklarınız" mef'ûlünün amili "وَاجْعُوا" fiili değildir. Çünkü ibarenin takdiri "فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ" şeklindedir. Âyette "وَادْعُوا" emir fiili müsned olup hazfedilmiştir. Burada bu fiilin hazfine imkan veren şey, bu fiil ile mef'ûlü arasında kuvvetli bir bağın bulunması ve bu bağa binaen fiilin zikredilmeksizin de anlaşılabilmesidir.³⁴²

2.1.1.9. Mesajın Müspet Bir Şekilde Algılanması

Mesajın müspet bir şekilde algılandığı durumlarda müsned olan fiil hazfedilir.³⁴³ Müsnedin bu gayeye yönelik hazfedilmesine örnek şu âyet-i kerimedir:

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا

“Muttakilere: ‘Rabbiniz ne indirdi’ dedi. ‘Hayır’ (indirdi) dediler...”³⁴⁴

Âyet-i kerimede müsned olan fiil hazfedilmiştir. Nitekim âyetin takdiri "قَالُوا أَنْزَلَ خَيْرًا" “Hayır (indirdi), dediler” şeklindedir. Müsnedin burada hazfedilmesi ile muttakilerin mesajı müspet bir şekilde algılayıp, sorulan soruya tereddütsüz bir şekilde cevap verdiklerine dikkat çekilmiştir.³⁴⁵

³⁴¹ Yunus, 10/71.

³⁴² Kaçar, “Edebi Yönden Hazif Üslubu”, s. 199.

³⁴³ Kaçar, a.g.e., s. 197.

³⁴⁴ Nahl, 16/30.

³⁴⁵ Kaçar, a.g.e., s. 197.

2.1.1.10. Sözü Daha Etkili Bir Şekilde Ortaya Koymak

Bazen müsned olan fiil, cümlelerin mübtedâ-haber formuna dönüşmesi ve böylece sözün daha etkili hale gelmesi için hazfedilir.³⁴⁶ Müsnedin bu amaçla hazfedilmesine örnek şu âyet-i kerimedir:

قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا

“De ki: ‘Eğer siz, Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, o vakit, harcıyıp tüketmek korkusuyla muhakkak onu elden bırakmazdınız. İnsan çok cimridir.’”³⁴⁷

Âyet-i kerimede müsned olan fiil "لَوْ" şart edatından sonra hazfedilmiş durumdadır. Çünkü burada "لَوْ" "siz" zamiri aslında zikredilen "تَمْلِكُونَ" fiilinin tefsir ettiği fiilin fâilidir. Nitekim âyetin takdiri "لَوْ تَمْلِكُونَ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي" şeklindedir.³⁴⁸ Âyetteki ilk "تَمْلِكُونَ" fiili hazfedilince bu fiilin içindeki müstetir zamir "لَوْ" "siz" zamiri olarak açığa çıkmış ve mevcut halini almıştır.

2.1.1.11. Habere Birden Çok Yorum ve Takdir İmkânı Tanımak

Bazen müsned hazfedilir ve habere birden fazla yorum ve takdir imkanı tanınmış olur.³⁴⁹ Müsnedin bu gayeye binaen hazfedilmesine örnek şu âyet-i kerimedir:

وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا

“Mallarımı gösteriş olsun diye harcayan, ne Allah’a ne de ahiret gününe iman edenler var ya; kimin de dostu şeytan olmuş ise o ne kötü bir dosttur!”³⁵⁰

Âyet-i kerimede cümle "وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ" "Mallarımı gösteriş olsun diye harcayan, ne Allah’a ne de ahiret gününe iman edenler, Allah’a isyan eden kimselerdir.” veya "خَاضِعُونَ لِلشَّيْطَانِ" "... şeytana boyun eğmiş kimselerdir.” vb. takdirlerinden biridir. Burada âyet hakkında bu şekilde takdirlerde bulunma imkanı sağlayan şey müsnedin hazfedilmesidir.³⁵¹

³⁴⁶ Kaçar, “Edebi Yönden Hazif Üslubu”, s. 191.

³⁴⁷ el-İsra, 17/100.

³⁴⁸ Teftâzânî, el-Mutavvel, s. 304.

³⁴⁹ Kaçar, a.g.e., s. 191.

³⁵⁰ en-Nisa, 4/38.

³⁵¹ Kaçar, a.g.e., s. 191.

2.1.1.12. Manayı Dakik ve Somut Bir Şekilde Tasvir Etmek

Haberin hazfedilmesiyle ibarenin edebî olarak kazandığı en önemli açılımlardan biri de bu şekilde mananın somut olarak tasvir edilmesine imkan tanınmış olmasıdır.³⁵² Haber olan müsnedin bu maksatla hazfedilmesine örnek şu âyet-i kerimedir:

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ فَزَعُوا فَلَا قُوَّةَ وَأَخَذُوا مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ

*“Telaşa düştükleri vakit (onları) bir görsen; (onlar için) kaçacak hiçbir yer yoktur. Çünkü yakın bir yerden yakalanmışlardır.”*³⁵³

Âyette haber (müsned) olan "لَهُمْ" ifadesi hazfedilmiştir. Âyetin takdiri "فَلَا قُوَّةَ لَهُمْ" şeklindedir. Haberin hazfedilmesi ‘geçip gitmek’ anlamına gelen "قُوَّة" kelimesinin aşılamaayan ulu bir dağ şeklinde tasvir edilmesini mümkün kılmış ve o günde hiçbir firar eylemine geçit verilmeyeceği en somut şekilde ifade edilmiştir.³⁵⁴

2.1.1.13. Fâilin Meçhul Olması

Fâil, söz sahibi ve muhatap tarafından bilinmediği durumlarda hazfedilir.³⁵⁵ Hırsızın kim olduğunun bilinmediği bir durumda olayı anlatan kimsenin "سُرِقَ الْمَتَاعُ" “Mal çalındı” demesi buna örnektir.³⁵⁶

2.1.1.14. Fâilden veya Muhataplardan Korkulması

Bazen fâil söz sahibi tarafından bilinmesine rağmen ondan korkulduğu için açıkça anılmaz ve cümle meçhul formda getirilir.³⁵⁷ Yanında gerçekleşen bir cinayetin fâilini bilen, ancak katilden korkan kimsenin durumu anlatırken "قُتِلَ فُلَانٌ" “Falan öldürüldü” demesi buna örnektir. Yine muhatap adına korkulması da fâilin hazfi için bir sebeptir. Şöyle ki, aynı kimse gerçekleşen olayda katile yakın birisiyse ve muhataplarının ona zarar vermesinden korkuyorsa bu durumda yine "قُتِلَ فُلَانٌ" “Falan öldürüldü” der ve fâili hazfederek cümleyi meçhul formda getirir.³⁵⁸

³⁵² Kaçar, “Edebi Yönden Hazif Üslubu”, 170.

³⁵³ Sebe, 34/51.

³⁵⁴ Kaçar, a.g.e., 171.

³⁵⁵ Kaçar, a.g.e., 155.

³⁵⁶ Kaçar, a.g.e., 155.

³⁵⁷ Kaçar, a.g.e., 156.

³⁵⁸ Kaçar, a.g.e., 156-157.

2.1.1.15. Müsnedi Müsnedün İleyhin Mukabilinde Hazfetmek

Bazı durumlarda müsnedin, müsnedün ileyhin mukabilinde hazfedildiği hissettirilir.³⁵⁹ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ

Âyette ism-i mevsûl (مَنْ) müsnedün ileyhtir. Herkesin işini gözeten zatın Allah olduğu malumdur. Burada asıl soru bu değildir. Burada Allah'ın kudretini ifade etmek üzere bu hususta O'nun bir benzerinin olup olmadığı sorulmaktadır. Dolayısıyla âyette hazfedilmiş olan müsnedin takdiri "كَمْ لَيْسَ كَذَلِكَ" "*hiç bunu yapamayanlarla bir olur mu?*" ifadesidir. Buna göre âyetin meâli "*Herkesin yaptığını gözeten hiç bunu yapamayanlarla bir olur mu?*"³⁶⁰ şeklindedir.

Müsned, bunlar dışında müsnedün ileyhin hazfinde geçtiği üzere muhatabın dikkatini³⁶¹ veya dikkat miktarını ölçmek,³⁶² bizzat fiile vurgu yapmak³⁶³ veya vezni muhafaza etmek³⁶⁴ gibi amaçlarla da hazfedilebilir.

2.1.2. Müsnedin Zikredilmesini Gerektiren Haller

Müsnedin cümlede zikredilme sebeplerini şu şeklide sıralayabiliriz:³⁶⁵

2.1.2.1. Müsnedün İleyhin Zikredilmesinin Müsnedi Çağrıştırmaması

Burada gaye, önceden bir konuşmada vs. geçmediği için müsnedi zikretmektir.³⁶⁶ Bu durum, haberde aslolanın 'zikredilmek' olmasıyla da açıklanabilir. Örnek olarak öncesinde bir söz geçmeksizin söylenen "زَيْدٌ الْعَالِمُ" "Zeyd alimdir" cümlesi zikredilebilir. Burada müsnedün ileyh (mübtedâ) olan "زَيْدٌ" "Zeyd" lafzının zikredilmesinin hiçbir şekilde müsnedi (عَالِمٌ) çağrıştırmaması ve haberin zikredilmesinin asıl olması sebebiyle müsned olan "عَالِمٌ" lafzı zikredilmiştir.

³⁵⁹ Ebû Mûsâ, a.g.e., s. 275.

³⁶⁰ er-Ra'd, 13/33.

³⁶¹ Sekkâkî, a.g.e., s. 207; Kazvîni, el-Îzâh, II, 103.

³⁶² Sekkâkî, a.g.e., s. 207; Kazvîni, a.g.e., II, 103.

³⁶³ Kaçar, "Edebi Yönden Hazif Üslubu", s. 149.

³⁶⁴ Kaçar, a.g.e., s. 189.

³⁶⁵ Sekkâkî, a.g.e., s. 207; Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, s. 36.

³⁶⁶ Sekkâkî, a.g.e., s. 207.

2.1.2.2. İlave İzah ve Açıklamada Bulunarak Vurgulamak

Bazen söz sahibi ilave izah ve açıklamada bulunma amacıyla müsnedi zikreder.³⁶⁷ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ

“Onlara: ‘Gökleri ve yeri kim yarattı?’ diye soracak olursan muhakkak ki: ‘Onları aziz ve alim olan yarattı’ derler.”³⁶⁸

Âyette “خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ” “Onları aziz ve alim olan yarattı” buyrulmuş ve müsned (خَلَقَهُنَّ) zikredilmiştir. Önceki cümlede ‘yaratma’ fiili geçmesine rağmen burada tekrar zikredilmesinin sebebi, ilave izahta bulunarak Allah’ın ‘yaratma’ sıfatını vurgulamaktır.

2.1.2.3. Dinleyendeki Akıl Kıtlığına Dikkat Çekmek

Bazen söz sahibi, muhataplarının akıllarının kıt olduğuna ve zikredilmeksizin müsnedi anlamadıklarına dikkat çekmek istediğinde müsnedi zikreder.³⁶⁹ Müsnedin bu amaca binaen zikredilmesine örnek şu âyet-i kerimedir:

قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ

“Dedi ki: Bilakis bu büyükleri yaptı. Eğer konuşuyor iseler onlara sorun.”³⁷⁰

Hiz. İbrahim (a.s) putları kırdıktan sonra kavmi ona gelip “يَا إِبْرَاهِيمُ” “أَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَتْنَا” deyince o, kavmine cevap olarak kullandığı bu ifadede müsnedi zikretmiştir. Burada Hiz. İbrahim’in (a.s) müsnedi hazfedip “بَلْ كَبِيرُهُمْ” “Bilakis büyükleri” demesi yeterli olduğu halde müsnedi zikretmesinin sebebi, müşriklerin müsned zikredilmeksizin cümleyi anlamayacak derecede akıllarının kıt olduğuna dikkat çekmektir.

2.1.2.4. Müsnedin Zikredilmesinden Haz Almak

Söz sahibi müsnedin adını anmaktan haz duyduğu durumda müsnedi zikreder.³⁷¹ Buna örnek, bir kimsenin kendisine sorulan “هَلْ هَذِهِ سَعَادٌ؟” “Bu Suat mı?” sorusuna verdiği “هِيَ سَعَادٌ” “O,

³⁶⁷ Sekkâkî, a.g.e., s. 207; Kazvîni, el-İzâh, II, 110.

³⁶⁸ ez-Zuhuf, 43/9.

³⁶⁹ Sekkâkî, a.g.e., s. 207; Kazvîni, a.g.e., II, 110.

³⁷⁰ el-Enbiya, 21/63.

³⁷¹ Sekkâkî, a.g.e., s. 207; Kazvîni, el-İzâh, II, 110.

Suat'tır" cevabıdır.³⁷² Burada yalnızca müsnedün ileyh zikredilerek "نَعَمْ هِيَ" "Evet, o" denilmesi yeterli olurdu. Ancak söz sahibi müsnedin adını (سَعَادٌ) anmaktan haz aldığı için onu zikretmiştir.

2.1.2.5. Müsnedi Yücelttiğini Göstermek

Hâlin müsnedin yüceltilmesini gerektirdiği durumda müsned olan isim eğer bir övgü taşıyorsa yüceltme amacıyla zikredilebilir.³⁷³ Buna örnek "الْقَائِمُ بِأُمُورِ النَّاسِ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ" "İnsanların işlerini çekip çeviren kişi müminlerin emiridir" cümlesidir. Burada müsned olarak, kastedilen halifenin adı yerine onu övmek için makamı (أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ) zikredilmiştir.

2.1.2.6. Müsnedi Alçalttığını Göstermek

Hâlin müsnedin alçaltılmasını gerektirdiği durumda müsned olan isim eğer bir yergi anlamı taşıyorsa alçaltma amacıyla zikredilebilir..³⁷⁴ Buna örnek "الْحَاضِرُ هُنَا هُوَ السَّارِقُ اللَّئِيمُ" "Burada olan alçak hırsızdır" cümlesidir. Burada kişinin adı yerine onu alçaltmak için hırsızlık vasfı müsned olarak zikredilmiştir.

2.1.2.7. İştilmenin Talep Edildiği Durumda Sözü Uzatmak

Bazen söz sahibi muhatapları tarafından dinlenilmek istendiğinde müsnedi zikrederek sözünü uzatır.³⁷⁵ Buna örnek, bir kimsenin "هَلْ الْفَائِزُ بِالْكَأْسِ أَنْتَ؟" "Kupayı sen mi kazandın?" sorusuna cevap olarak söylediği "نَعَمْ أَنَا فَائِزٌ بِهِ" "Evet, ben onu kazandım" cümlesidir. Burada müsned (فَائِزٌ) zikredilmeksizin yalnızca "نَعَمْ أَنَا" "Evet ben" denilmesi yeterli olurdu. Ancak bu kimse başkaları tarafından duyulmayı arzuladığı için müsnedi zikrederek sözünü uzatmıştır.

2.1.2.8. İhtiyata Binaen Zikretmek

Bazen karinenin zayıf olduğu durumlarda ihtiyata binaen müsned zikredilir.³⁷⁶ Buna örnek "مَنْ أَكْزَمُ الْعَرَبِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَأَشَجُّهُمْ؟" "Cahiliyede Arapların en cömerdi ve en cesuru kimdi?" sorusuna cevap olarak söylenen "عَنْتَرَةُ أَشَجُّ وَ حَاتِمٌ أَجْوَدُ" "Antara en cesuru, Hâtim ise en cömerdidir" cümlesidir.³⁷⁷ Bu cümle, müsned olan "أَشَجُّ" "en cesur" ve "أَجْوَدُ" "en cömert"

³⁷² Saîdî, a.g.e., I, 162 (Dipnot 1).

³⁷³ Sekkâkî, a.g.e., s. 207; Kazvîni, a.g.e., II, 110.

³⁷⁴ Sekkâkî, a.g.e., s. 207; Kazvîni, a.g.e., II, 110.

³⁷⁵ Sekkâkî, a.g.e., s. 207; Kazvîni, a.g.e., II, 110.

³⁷⁶ Tefâtânî, Muhtasarü'l-me'ânî, s. 132; Kazvîni, el-Îzâh, II, 110 (Dipnot).

³⁷⁷ Desûkî, a.g.e., II, 25; Karamollaoğlu, a.g.e., s. 160.

kelimeleri zikredilmeksizin "عَنْتَرَةُ وَ حَاتِمٌ" "Antara ve Hâtim" denilerek kurulsaydı hangisinin en cömert, hangisinin en cesur olduğunu bilmeyen muhatap maksadı anlamazdı. İşte bu yüzden ihtiyaten müsnedler bu cümlede zikredilmiştir.

2.1.2.9. Hâl Karinelerinin Bulunduğu Durumda Müsnedün İleyh Hakkında Şaşkınlığını Ortaya Koymak

Sekkâkî, (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-'ulûm*'da müsnedin zikredilme sebeplerini saydığı başlık altında bu maddeyi de ele almış ve örnek olarak "زَيْدٌ يُقَاوِمُ الْأَسَدَ" "Zeyd aslana direniyor" cümlesini zikretmiştir. Ona göre Zeyd'in aslana karşı koyacak cesarete biri olduğu zaten biliniyor ise bu durumda burada zikredilen müsned (يُقَاوِمُ الْأَسَدَ) Zeyd'e olan beğenin dile dökülmesini ifade eder.³⁷⁸

Kazvînî, (ö. 739/1338) *el-Îzâh*'da Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) bu maddeyi zikrettiğini söylemiş ve ardından karinenin (bu cümlede Zeyd'in cesaretinin biliniyor olması) mevcut olması durumunda müsnedi zikretmeden de müsnedün ileyh hakkındaki beğenin anlaşılabilceğini söylemiştir.³⁷⁹ Ancak Kazvînî'nin (ö. 739/1338) bu itirazı belâgatçılar tarafından desteklenmemiş ve onun bu itirazına çeşitli şekillerde cevap verilmiştir.³⁸⁰

2.1.2.10. Müsnedin İsim Olup Süreklilik İfade Ettiğini, Fiil Olup Yenilenme İfade Ettiğini veya Zarf Olup İkisinin de Muhtemel Olduğunu Göstermek

Müsned isim olarak kullanıldığında sübut, fiil olarak kullanıldığında ise yenilenme ifade eder.³⁸¹ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ

"Münafıklar (güya) Allah'ı aldatıyorlar. Oysa O, onları aldatandır..."³⁸²

Âyette 'aldatma' vasfı münafıklara fiil formunda (يُخَادِعُونَ), Allah Teâlâ'ya ise isim formunda (خَادِعُهُمْ) nispet edilmiştir. Bu şekilde münafıkların sıkça Allah'ı aldatma çabası

³⁷⁸ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 207.

³⁷⁹ Kazvînî, **a.g.e.**, II, 110.

³⁸⁰ Arslan, **a.g.e.**, s. 233.

³⁸¹ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 207; Kazvînî, **a.g.e.**, II, 110.

³⁸² en-Nisa, 4/142.

içerisine girdikleri, Allah'ın ise bu aldatma eylemine karşı tavrının sabit ve değişmez olduğu ifade edilmiştir.³⁸³

Müsnedin zarf olup süreklilik veya yenilenme vasıflarından birini ifade etmesine gelince: Kazvî (ö. 736/1338) bunu *el-Îzâh* 'ta zikrederken³⁸⁴ *Telhîsu'l-miftâh* 'ta zikretmemiştir. Bahâuddîn es-Subkî de (ö. 773/1372) *'Arûsu'l-efrâh* 'da bunun zikredilmemesinin daha doğru olduğunu belirtmiştir.³⁸⁵ Çünkü müsnedin 'devamlılık' veya 'yenilenme' anlamlarına gelme ihtimali, müsnedin hazfedilmesi durumunda da mümkündür. Bir de zarfın olduğu cümlede gerçekte müsned zarf değil, zarfın amili olan "اسْتَقَرَّ" "karar kıldı" veya "مُسْتَقَرَّ" "karar kılan" gibi fiil veya isim cinsinden olan bir kelimedir. Dolayısıyla müsnedin zarf olarak getirilmek suretiyle subût veya yenilenme ifade etmesi, ancak zarfın bizzat kendisinin müsned olduğunu söyleyenlere göre söz konusudur ki bu da çok zayıf bir görüştür.³⁸⁶ Bu tarz cümlelerde zarfın müsned olduğunu savunan bu görüşe göre örneğin "زَيْدٌ فِي الدَّارِ" "Zeyd evdedir" cümlesinde müsnedin (فِي الدَّارِ) zikredilmesinin sebebi, onun 'devamlılık' veya 'yenilenme' anlamlarına gelme ihtimalinin bulunduğunu göstermektir. Kanaatimizce de zarf cümlelerinde zarfın amilinin gerçekte "اسْتَقَرَّ" "karar kıldı" veya "مُسْتَقَرَّ" "karar kılan" gibi bir fiil veya isim olduğunu savunan görüş daha sahihtir.

2.1.2.11. Muhatabın Dikkatsiz Olması

Bazen söz sahibi, muhatabının dikkatsiz olması ve bu sebeple kurulan cümleyi yanlış anlama ihtimalinin bulunması sebebiyle müsnedi zikreder.³⁸⁷ Müsnedin bu amaçla zikredilmesine örnek şu âyet-i kerimedir:

أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْغُهَا فِي السَّمَاءِ

"Kökü (yerde) sabit, dalı semada."³⁸⁸

Ağacın kökünün yerde olduğunun bilinmesine rağmen âyet-i kerimede onun sabit olduğu tekrar ifade edilmiştir. Burada tekrara gidilmesinin sebebi, muhatabın dalgın

³⁸³ Halil İbrahim Kaçar, "Belâgat Açısından Eksiltisiz İfadelerin (Zikir Üslubu) Anlam Boyutu", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 22, 2002/2, s. 75; Karataş, "Kur'an'daki Yüklemlerin (Müsnedlerin) İsim ve Fiil Olarak Kullanımları ve Bazı Meallere Yansıma Sorunu", **Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 8, 2017, yıl: 4, s. 160.

³⁸⁴ Kazvî, *el-Îzâh*, II, 110.

³⁸⁵ Subkî, *a.g.e.*, I, 312.

³⁸⁶ Subkî, *a.g.e.*, I, 312.

³⁸⁷ Karamollaoğlu, *a.g.e.*, s. 162.

³⁸⁸ İbrahim, 14/24.

olmasından dolayı hem kökü hem de dalları yukarıda bir ağaçtan bahsedildiğini zannedebileceği düşüncesidir.³⁸⁹

2.1.2.12. Muhatabı Teşvik Etmek

Bazen söz sahibi muhataplarını bir konuda teşvik etmek amacıyla müsnedi zikreder.³⁹⁰ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا (95) دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (96)

“Müminler içerisinde -özür sahipleri müstesna- oturanlarla malları ve canları ile Allah yolunda cihat edenler bir olmaz. Allah, malları ve canları ile cihat edenleri, derece olarak oturanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah hepsine de güzellik vadetmiştir; ama mücahidleri, oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır; kendinden dereceler, bağışlama ve rahmet vermiştir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”³⁹¹

Âyette müsned olan "فَضَّلَ" fiili birden fazla tekrarlanmış, böylece muhataplar Allah yolunda savaşmaya teşvik edilmişlerdir.³⁹²

2.2. Müsnedin Müfred veya Cümle Olarak Getirilmesini Gerektiren Haller

Müsnedin halleri arasında ikinci olarak müfred veya cümle olması ele alınacaktır. Her iki durumda belâgat açısından birbirinden bağımsız yansımaları bulunmaktadır.

2.2.1. Müsnedin Müfred Olması

Müsnedin müfred olması için sebep olmaması ve hükmü güçlendirmenin (tekavvî) kastedilmemesi gerekir.³⁹³ Çünkü müsnedin sebep olması veya tekavvi ifade etmesi durumunda müsned cümle olacaktır.³⁹⁴ Sebep müsned ise bulunduğu cümlede müsnedün ileyh

³⁸⁹ Karamollaoğlu, a.g.e., s. 162.

³⁹⁰ Hâşimî, a.g.e., s. 133; Ertuğrul, a.g.e., s. 170; Karamollaoğlu, a.g.e., s. 160.

³⁹¹ en-Nisa, 4/95-96.

³⁹² Karamollaoğlu, a.g.e., s. 161.

³⁹³ Sekkâkî, a.g.e., s. 208; Kazvîni, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 36. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*'da bu maddeyi zikrederken 'müsnedin sebep olmaması' ibaresi yerine 'müsnedin fiilî bir müsned olması' ibaresini kullanmış ve 'fiilî müsnedden maksat, o müsnedin mefhumunun olumlu ya da olumsuz olarak doğrudan müsnedün ileyhe isnad edilmesidir' demiştir. Kazvîni ise onun bu ifadesine itiraz etmiştir. Bkz. Arslan, a.g.e., s. 234.

³⁹⁴ Saîdî, a.g.e., I, 165 (Dipnot 1).

olmayan bir aid zamiri ile mübtedâya bağlanan cümledir. Örneğin "زَيْدٌ أَبُوهُ قَائِمٌ" "Zeyd'in babası ayaktadır" ve "قَامَ أَبُوهُ" "Zeyd'in babası ayağa kalktı" cümlelerinde "أَبُوهُ قَائِمٌ" ve "قَامَ أَبُوهُ" müsnedlerini mübtedâya bağlayan zamirler, bu cümlelerde müsnedün ileyh olmadığı için bu cümleler birer sebebî müsneddır. Görüldüğü üzere bu örneklerde müsnedler sebebî müsned oldukları için cümledirler.³⁹⁵

2.2.1.1. Müsnedin Fiil Olarak Müfred Olması

Müsnedin müfred olma yollarında biri fiil olmasıdır.³⁹⁶ Müsnedin fiil olması müfred olmasına bağlıdır. Çünkü fiil veya isim olmak, müfred olan müsnedin kısımlarındandır. Fiil cümlesi veya isim cümlesi olmak ise cümle olan müsnedin kısımlarındandır.³⁹⁷ Özetle fiil olarak gelen müsned, "قَامَ زَيْدٌ" cümlesinde olduğu üzere cümlenin başında geldiğinde müfred sayılmakta iken, "زَيْدٌ قَامَ" cümlesinde olduğu üzere müsnedün ileyhten sonra geldiğinde ise cümle sayılmaktadır.

Müsnedin fiil olarak getirilmesinin sebebi, yenilenme (teceddüd) ifade etmekle³⁹⁸ birlikte müsnedi bir amaca binaen en kısa yoldan üç zamandan biriyle kayıtlamaktır. Muhatabın fiilin üç zamandan birinde yapılmasını inkar etmesi üzerine müsnedi o zamana ait fiil olarak getirmek bu amaçlardan biridir.³⁹⁹

Müsnedin yenilenme ifade etmek üzere fiil olarak getirilmesine örnek şu âyet-i kerimedir:

يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا

“(Münafıklar) Allah'ı ve iman edenleri aldatmaya çalışırlar.”⁴⁰⁰

Âyette müsned (يُخَادِعُونَ) fiil olarak getirilmiştir. Bu şekilde müsnedin münafıklara nispet edilirken fiil formunda getirilmesi onların her fırsatta aldatma girişimlerini yenilediklerine göstermektedir.⁴⁰¹ Müsnedin (يُخَادِعُونَ) burada müzari fiil olması aynı zamanda

³⁹⁵ Teftâzânî, **Muhtasarü'l-me'ânî**, s. 133.

³⁹⁶ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 208; Kazvînî, **Telhîsu'l-Miftâh**, s. 36.

³⁹⁷ İsferâyînî, 'İsâmuddîn, **el-Atvel: Şerhu telhîsi miftâhi'l-'ulûm**, (Thk. Abdülhamîd Hindâvî, Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, I, 447.

³⁹⁸ Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, **Nihâyetü'l-îcâz fî dirâseti'l-i'câz**, Dâru Sâdır, Beyrut, 2004, s. 80.

³⁹⁹ Mağribî, **a.g.e.**, s. 315.

⁴⁰⁰ en-Nisa, 4/142.

⁴⁰¹ Kaçar, “**Belâgat Açısından Eksiltisiz İfadelerin (Zikir Üslubu) Anlam Boyutu**”, s. 75; Karataş, **a.g.m.**, s. 160.

en kısa yoldan onun şimdiki/geniş zaman ile kayıtlanmasını da ifade etmektedir. Şöyle ki, isimler kayıtsız olarak geldiklerinde herhangi bir zamana delalet etmezler. Zamana delalet etmeleri için "أَمْسٍ" "dün", "الآن" "şimdi" veya "غَدًا" "yarın" gibi bir zaman zarfına ihtiyaç duyarlar. Bu âyette geçen "يُخَادِعُونَ" "aldatmaya çalışırlar" müsnedi herhangi bir zarfa ihtiyaç duymaksızın müzari'e (şimdiki/geniş zaman) delalet etmiştir.⁴⁰²

2.2.1.2. Müsnedin İsim Olarak Müfred Olması

Müsnedin müfred olma yollarından ikincisi isim olmasıdır.⁴⁰³ Müsned, yenilenme (teceddüd) ifade etmediği ve en kısa yoldan üç zamandan biriyle kayıtlanması kastedilmediği zaman müfred isim olarak gelir.⁴⁰⁴ Nadr bin Cüeyye'nin şu şiiri buna örnektir:

لَا يَأْلَفُ الدَّرْهَمُ الْمَضْرُوبُ صُرَّتَنَا لَكِنْ يَمُرُّ عَلَيْهَا وَهُوَ مُنْطَلِقٌ

"Basılmış gümüş para bizim kesemize alışkın değildir.

Fakat o, kalmaksızın kesemize uğramaktadır."⁴⁰⁵

Şair, beyitteki son isnadda müsnedi (مُنْطَلِقٌ) isim olarak getirmiş, böylece gümüş paranın keselerinde hiç durmadığını, sürekli çıkıp gittiğini ifade etmiştir.⁴⁰⁶ Görüldüğü üzere burada müsned (مُنْطَلِقٌ) isim olduğu için yenilenme ve herhangi bir zamanla kayıtlanma ifade etmemektedir. Nitekim isimler, Cürcânî'nin (ö.471/1079) de belirttiği üzere yenilenme ve peyderpey meydana gelme anlamlarını içermeksizin bir şeyin başka bir şey için sabit olmasını ifade etmektedirler.⁴⁰⁷

İsim olarak müfred olan müsnedin marife veya nekre olması söz konusudur. Her iki durumun da belâgat açısından manaya etkileri olduğundan şimdi bu durumlar ele alınacaktır.

2.2.1.2.1. Müsnedin Nekre Olması

İsim olarak müfred olan müsnedin nekre olmasının sebepleri şunlardır:⁴⁰⁸

⁴⁰² Hâşimî, **a.g.e.**, s. 133.

⁴⁰³ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 210; Kazvîni, **Telhîsu'l-Miftâh**, s. 36.

⁴⁰⁴ Râzî, **a.g.e.**, s. 79.

⁴⁰⁵ Cürcânî, **Delâilü'l-i'câz**, s. 174; Kazvîni, **a.g.e.**, s. 36; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 67; Merâğî, **a.g.e.**, s. 56; Feyyûd, **a.g.e.**, s. 185.

⁴⁰⁶ Tefâtânî, **Muhtasaru'l-me'ânî**, s. 135.

⁴⁰⁷ Cürcânî, **a.g.e.**, s. 174.

⁴⁰⁸ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 210; Kazvîni, **a.g.e.**, s. 40.

1- Nekre Olarak Gelen Haberi Olduğu Gibi Nakletmek: Bazen kişi, muhatabının kurduğu cümledeki herhangi bir nekre kelimeyi olduğu gibi naklederek kendi kurduğu cümlede mäsned olarak kullanır. Buna örnek, bir kimsenin "عِنْدِي رَجُلٌ" “Yanımda bir adam var” diyen muhatabının sözünü tasdik etmek üzere ona "الَّذِي عِنْدَكَ رَجُلٌ" “Senin yanındaki adamdır” demesidir.⁴⁰⁹ Burada sözün sahibi, muhatabının kurduğu cümledeki nekre kelimeyi (رَجُلٌ) olduğu gibi nakletmek suretiyle kendi kurduğu cümlede mäsned olarak kullanmıştır.

2- Mäsnedün İleyhin Nekre Olması: Arap kelimada mäsnedün ileyhin nekre kılındığı durumlarda mäsnedin marife olması caiz değildir. Çünkü bu durumda yüklem olup daha özel olan bir lafız, özne olup daha genel olan bir lafza isnad edilmiş olur. Bir örnek üzerinden izah edilecek olursa; bir kimse "رَجُلٌ مِنْ قَبِيلَةِ كَذَا" “Falan kabileden olan adam” mäsnedün ileyhi ile başladığı cümlelerin mäsnedini örneğin "حَاضِرٌ" “buradadır” kelimesini getirerek nekre yapmak zorundadır. Aksi takdirde örneğin, marife mäsned getirerek "رَجُلٌ مِنْ قَبِيلَةِ كَذَا زَيْدٌ" derse bu durumda cümlelerin anlamı “Falan kabileden olan adam Zeyd’dir” şeklinde olacaktır ki bu durum, hem aklen mümkün değildir hem de bunu benzeri cümleler Arap kelimada işitilmemiştir.⁴¹⁰ Bu cümlelerin aklen mümkün olmaması, burada daha özel olan "زَيْدٌ" “Zeyd” lafzının daha genel olan "رَجُلٌ مِنْ قَبِيلَةِ كَذَا" “Falan kabileden olan adam” mäsnedün ileyhine isnad edilmiş olmasındandır. Olması gereken, mäsnedün ileyhin mäsnedden daha özel olmasıdır. Yani bu cümle, daha özel olan "زَيْدٌ" “Zeyd” lafzını mäsnedün ileyh yapmak suretiyle "زَيْدٌ مِنْ قَبِيلَةِ كَذَا" “Zeyd falan kabiledendir” şeklinde yeniden kurularak düzeltilebilir.

3- Önceden Zikri Geçen Bir Şeye İşaret Edilmemesi ve “Kasr” Anlamının da Kastedilmemesi: Mäsnedin nekre olmasının sebeplerinden üçüncüsü cümlede önceden zikri geçen bir ögeye işaret edilmemesi ve “kasr” anlamının da kastedilmemesidir.⁴¹¹ Mäsned; ahd (önceden zikri geçen bir şeye işaret) ifade eden bir edat, bir zamir veya ism-i işaret ile marife kılındığında bununla önceden zikri geçen bir şeye işaret edilmiş olur. Yine cins ifade eden bir edat (الْ takısı) veya ism-i mevsul ile marife kılındığında ise “kasr”ı gerektiren “istiğrak”ı (mananın bütün fertleri kuşatması) ifade eder.⁴¹² Bir örnek üzerinden izah edilecek olursa; bir kimse "زَيْدٌ كَاتِبٌ وَعَمْرٌو شَاعِرٌ" “Zeyd yazardır. Amr ise şairdir” dediğinde yalın olarak Zeyd’in yazarlık, Amr’ın ise şairlik niteliklerine sahip olduğunu, yazarlık ve şairlik vasıflarının onlara

⁴⁰⁹ Sekkâkî, a.g.e., s. 210.

⁴¹⁰ Sekkâkî, a.g.e., s. 210; Bâbertî, a.g.e., s. 294.

⁴¹¹ Kazvîni, Telhîsu’l-miftâh, s. 40.

⁴¹² Teftâzânî, Muhtasarü’l-me’ânî, s. 149 (Dipnot 4).

özgü birer vasıf olmadığını ve bu lafızlarla, önceden zikri geçen bir yazarlık ve şairliğin kastedilmediğini belirtmiş olur.⁴¹³

4- Müsnedi Yüceltmek: Bazen söz sahibi kurduğu cümlede övme amacıyla müsnedi nekre olarak getirir.⁴¹⁴ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

“Muttakiler için hidayettir.”⁴¹⁵

Âyette geçen "هُدًى" “hidayet” lafzı, hazfedilmiş bir mübtedânın veya öncesinde geçen "ذَٰلِكَ الْكِتَابُ" “Bu kitap” mübtedâsının haberi olarak müsnedir.⁴¹⁶ Burada nekre olarak getirilmesi bu hidayetin yüceliğine dikkat çekmek içindir.⁴¹⁷

5- Müsnedi Alçaltmak: Bazen söz sahibi kurduğu cümlede yerme amacıyla müsnedi nekre olarak zikreder.⁴¹⁸ Buna örnek "الْحَاصِلُ لِي مِنْ هَٰذَا الْمَالِ شَيْءٌ" “Bu maldan bana düşen az bir şeydir” cümlesidir.⁴¹⁹ Bu cümlede müsned olan "شَيْءٌ" “şey” lafzı nekre olarak getirilmiş, böylece onun azlığına dikkat çekilmiştir.

6- Umum İfade Etmek: Akli veya lafzi karinenin bulunduğu durumda nekre ile umum kastedilebilir.⁴²⁰ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

Âyetteki her iki müsnedin (عَلِيمٌ ve خَبِيرٌ) nekre olması sebebiyle umum söz konusudur. Buna göre âyetin meali şu şekildedir:

“... Muhakkak ki Allah, her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”⁴²¹

Nekre müfred isim olan müsnedin tahsis edilip edilmemesine göre iki durumu söz konusudur.

⁴¹³ Desûkî, a.g.e., II, 116.

⁴¹⁴ Kazvînî, Telhîsu'l-miftâh, s. 40.

⁴¹⁵ el-Bakara, 2/2.

⁴¹⁶ Teftâzânî, Muhtasarü'l-me‘ânî, s. 149.

⁴¹⁷ Desûkî, a.g.e., II, 117.

⁴¹⁸ Kazvînî, a.g.e., s. 40.

⁴¹⁹ Desûkî, a.g.e., II, 117.

⁴²⁰ Meydânî, a.g.e., I, 409.

⁴²¹ Lokman, 31/34.

Nekre müfred olan müsnedin tahsis edilmesine gelince: Müsned olan lafız izafet veya bir vasıf ile tahsis edilebilir. Müsnedin her iki türlü tahsis edilmesinde de amaç, içerdiği manayı tam bir fayda ifade edecek şekilde muhataba aktarmaktır.

Müsnedin tahsis edilmesine örnek Eşter en-Neha’î’nin şu beyitidir:

حَمِي الْحَدِيدُ عَلَيْهِمْ فَكَأَنَّهُ وَمَضَانُ بَرَقَ أَوْشَعَاغُ شُمُوسِ

“Demir onların üzerinde bir şimşek parıltısı veya güneşlerin ışınları gibi kıızıttı.”⁴²²

Şairin bir kavmi cesaretinden ötürü övdüğü bu beyitinde "وَمَضَانُ بَرَقَ" “şimşek parıltısı” ve "أَوْشَعَاغُ شُمُوسِ" “güneşlerin ışınları” lafızları müsned olarak gelmiş olup tahsis ifade etmektedirler. Şöyle ki, "وَمَضَانُ" “parıltı” lafzı "بَرَقَ" “şimşek” lafzına izafet edilince artık herhangi bir parıltı olmaktan çıkıp şimşeğe has bir parıltı olma özelliğine (tahsis) kavuşmuştur. Yine "أَوْشَعَاغُ" “ışın” lafzı "شُمُوسِ" “güneşler” lafzına izafe edilince herhangi bir ışın olmaktan çıkıp güneşlere has bir ışın olma özelliğine (tahsis) kavuşmuştur.

Müsnedin bir vasıf ile tahsis edilmesine örnek ise "زَيْدٌ كَاتِبٌ بَخِيلٌ" “Zeyd cimri bir yazardır” cümlesidir.⁴²³ Şöyle ki, "كَاتِبٌ" “yazar” lafzı "بَخِيلٌ" “cimri” lafzı ile vasıflanınca artık herhangi bir yazar olmaktan çıkıp cimrilik niteliğini de kendinde bulunduran bir yazarı ifade etmiş, böylece tahsis kazanmıştır.

Nekre müfred olan müsnedin tahsis edilmemesi hakkında şunları söylememiz mümkündür.⁴²⁴ Müsnedin içerdiği mananın tam bir fayda ifade edecek şekilde muhataba aktarılmasına engel bir durum söz konusu olduğunda, müsnedin tahsis özelliğini kazandığı vasıf veya izafet hakkında bilgi sahibi olunmadığında ya da bu vasıf veya izafet muhataptan gizlendiğinde tahsis terk edilir. Buna örnek; bir kimsenin, işaret ettiği şahsın çocuk olduğuna dair emarelerin açık olduğu bir esnada muhatabına "هَذَا غُلَامٌ فُلَانٍ" “Bu falanın oğludur” değil de "هَذَا غُلَامٌ" “Bu çocuktur” demesidir. Burada söz sahibinin, çocuğun kimim oğlu olduğunu söylememesi ya bunu bilmemesinden ya da zikri geçen çocuğun bu nispet sebebiyle yerilmemesi veya övülmemesi amacıyla bunu muhataptan gizlemek istemesinden kaynaklanmaktadır.⁴²⁵

⁴²² Tebrîzî, a.g.e., I, 40.

⁴²³ Desûkî, a.g.e., II, 117.

⁴²⁴ Sekkâkî, a.g.e., s. 212; Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, s. 40.

⁴²⁵ Desûkî, a.g.e., II, 119.

2.2.1.2.2. Müsnedin Marife Olması

Müsnedin marife kılınmasının sebeplerinden biri muhataba bildiği bir hususa dair bildiği bir başka şey ile haber vermektir.⁴²⁶ Yani bazı durumlarda söz sahibi, muhatabına bildiği bir şey hakkında marife olan, yani bildiği bir başka lafızla haber verir.⁴²⁷ Müsnedin bu gaye ile marife kılınmasına örnek olarak "هذا الخُطيبُ" "Bu hatiptir" cümlesi zikredilebilir.⁴²⁸ Bu örnekte söz sahibi, muhatabına alem isim olarak marife olan "هذا" "bu" lafzı hakkında bir haber vermiştir. Haber, yani müsned olarak da elif lam (ال) takısı ile marife olan "الخُطيبُ" "hatip" lafzını getirmiştir. Yani sözün sahibi muhatabına bildiği bir şey hakkında (Bu) bildiği bir başka şey (hatip olmak) ile haber vermiştir.⁴²⁹

"زَيْدٌ أَخُوكَ" "Zeyd kardeşindir" ve "عَمْرُو الْمُنْطَلِقُ" "Amr gidendir" cümlelerinin tersi olan "أَخُوكَ زَيْدٌ" "Kardeşin Zeyd'dir" ve "الْمُنْطَلِقُ عَمْرُو" "Giden Amr'dır" cümlelerinin de bu başlık altında aynı şekilde zikredilmesi mümkündür.⁴³⁰

Bu başlık altında şunu da söylemek gerekir: "زَيْدٌ الْمُنْطَلِقُ" "Zeyd gidendir" ve "الْمُنْطَلِقُ زَيْدٌ" "Giden Zeyd'dir" gibi cümlelerle ilgili mübtedâ ve haberin hangi öge olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Söz konusu ihtilaf şu şekildedir: Fahreddîn er-Râzî'ye (ö. 606/1210) göre isim olan lafız (زَيْدٌ) somut bir şeye delalet etmesi sebebiyle mübtedâ olmaya daha layıktır. Yine vasıf bildiren lafız (الْمُنْطَلِقُ) ise yalnız başına bir mana ifade etmemesi sebebiyle haber olmaya daha layıktır. Bu hususta herhangi birinin önce veya sonra gelmesi durumu değiştirmemektedir.⁴³¹ Yani Fahreddîn er-Râzî'ye göre her iki cümlede de "زَيْدٌ" lafzı mübtedâ, "الْمُنْطَلِقُ" lafzı haberdur ve iki cümlenin de anlamı "Zeyd gidendir" şeklindedir. Fahreddîn er-Râzî'nin bu görüşüne şu şekilde reddiye verilmiştir: "الْمُنْطَلِقُ زَيْدٌ" gibi cümlelerde vasıf bildiren "الْمُنْطَلِقُ" lafzı somut bir mana ifade edecek şekilde tevil edilir. Yine, "زَيْدٌ" "Zeyd" ismi de soyut bir mana ifade edecek şekilde tevil edilir. Bu durumda "الْمُنْطَلِقُ زَيْدٌ" cümlesinde "الْمُنْطَلِقُ" lafzının mübtedâ, "زَيْدٌ" lafzının haber olmasına engel bir durum kalmaz. Cümlenin tevili ise الشَّخْصُ الَّذِي لَهُ صِفَةُ الْإِنْطِلَاقِ صَاحِبُ اسْمٍ "Gitme vasfını kendisinde bulunduran şahıs, 'Zeyd' ismine sahip olan şahıstır" şeklinde olur.⁴³²

⁴²⁶ Sekkâkî, a.g.e., s. 212; Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, s. 40.

⁴²⁷ Kazvîni, a.g.e., s. 40.

⁴²⁸ Kazvîni, a.g.e., s. 40.

⁴²⁹ Hâşimî, a.g.e., s. 135.

⁴³⁰ Kazvîni, a.g.e., s. 40.

⁴³¹ Râzî, a.g.e., s. 80.

⁴³² Kazvîni, a.g.e., s. 40.

Zikredilen bu maddeler dışında hükmün müsnedün ileyhe kasredilmesi amacıyla da müsnedin marife kılınması söz konusudur.⁴³³

2.2.2. Müsnedin Cümle Olması

Kurulan cümlede hükmü güçlendirmenin (tekavvî) kastedilmesi veya müsnedin sebebi olması⁴³⁴ durumunda müsned cümle olarak gelir.⁴³⁵

Cümle olarak gelen müsned; isim cümlesi, fiil cümlesi, şart cümlesi veya zarf cümlesi olabilir. Şimdi de örnekler üzerinden bu dört kısım ele alınacaktır.

2.2.2.1. Müsnedin İsim Cümlesi Olması

Müsned, isim cümlesi olduğunda fiil cümlesinin aksine sübut ve devamlılık ifade eder.⁴³⁶ Müsnedin bu gaye amacıyla isim cümlesi olmasına örnek münafıklar hakkında nazil olan şu âyet-i kerimedir:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ

“İnsanlardan kimi, Allah’a ve ahiret gününe iman ettik, derler, (Fakat) onlar iman etmiş değillerdir.”⁴³⁷

Âyette münafıklar, mümin olduklarını iddia ederken “İman ettik” anlamına gelen “آمَنَّا” mazi fiilini kullanmışlardır. Mazi fiil ise önceki bahislerde geçtiği üzere fiili geçmiş zaman ile kayıtlamakla birlikte yenilenme (teceddüd) ifade etmektedir. Buna göre münafıkların iddia ettikleri iman, devamlılığa sahip bir iman olmayıp yenilenme (teceddüd) ifade eden bir imandır. Âyetin devamında ise Allah Teâlâ, münafıkların bu iddialarını çürütme sadedinde isim cümlesi getirmek suretiyle “وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ” “Onlar, iman etmiş değillerdir” buyurmuştur. İsim cümlesi sübut ve devamlılık ifade etmektedir. Buna göre Allah Teâlâ’nın burada “وَلَا يُؤْمِنُونَ” “iman etmezler” ifadesi yerine isim cümlesini getirmesi, münafıkların inkarlarını mübalağa ile ifade etmek ve bu inkarlarındaki devamlılıklarına dikkat çekmek içindir.⁴³⁸

⁴³³ Hâşimî, a.g.e., s. 135.

⁴³⁴ Bkz. s. 70.

⁴³⁵ Sekkâkî, a.g.e., s. 217; Kazvîni, Telhîsu’l-Miftâh, s. 41.

⁴³⁶ Sekkâkî, a.g.e., s. 217; Kazvîni, a.g.e., s. 41.

⁴³⁷ el-Bakara, 2/8.

⁴³⁸ Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, el-Keşşâf ‘an hakâiki’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fî vucûhi’t-te’vîl, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut, 1409h, I, 55.

2.2.2.2. Müsnedin Fiil Cümlesi Olması

Müsnedin fiil cümlesi olarak getirilmesinin sebebi, yenilenme (teceddüd) ifade etmekle birlikte müsnedi en kısa yoldan üç zamandan biriyle kayıtlamaktır.⁴³⁹ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

وَإِذَا لَفُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُونَ (14) اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمْدُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ (15)

“(Münafıklar) iman edenlerle karşılaştıkları zaman, ‘İnandık’ derler. Fakat şeytanlarıyla yalnız kaldıklarında ise ‘Şüphesiz biz seninle beraberiz. Biz onlarla ancak alay edicileriz’ derler. Gerçekte ise Allah onlarla alay eder durur ve onlara mühlet verir. Onlar da kendi azgınlıkları içerisinde bocalar dururlar.”⁴⁴⁰

Âyet-i kerimede münafıkların, kendi dostları ile karşılaştıkları vakit sırf onları razı etmek için müsnedi isim formunda getirdikleri ve "إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُونَ" “Biz onlarla ancak alay edicileriz” dedikleri ifade edilmiştir. Âyet-i kerimenin devamında ise gerçekte Allah Teâlâ’nın onlarla alay ettiği, yani alaylarından dolayı bu münafıkları cezalandırdığı ifade edilmiş ve bu esnada da müsned olan "يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ" “Onlarla alay eder durur” ifadesi fiil cümlesi olarak lafz-ı celâle isnad edilmiştir. Bu şekilde Allah’ın her yeni durumda onlarla alay ettiği ifade edilmiştir.⁴⁴¹

2.2.2.3. Müsnedin Şart Cümlesi Olması

Müsnedin cümle olarak gelme yollarından üçüncüsü şart cümlesi olmasıdır.⁴⁴² Müsned, şart edatlarının cümleye kattığı anlam farklılıkları göz önünde bulundurularak değişik şart edatları ile bir cümle halini alabilir.⁴⁴³ Müsnedin şart cümlesi olmasına örnek "زَيْدٌ إِنْ تَلَّقَهُ" “Zeyd ile karşılaşırsan sana ikramda bulunur” cümlesidir.⁴⁴⁴ Şart edatları içerisinde en sık kullanılan bazı edatlar ‘Müsnedin Şart Edatlarıyla Kayıtlanması’ başlığı altında ayrıca ele alınacağı için burada bu bilgilerle yetiniyoruz.

⁴³⁹ Sekkâkî, a.g.e., s. 218; Kazvîni, Telhîsu’l-Miftâh, s. 41.

⁴⁴⁰ el-Bakara, 2/14-15.

⁴⁴¹ Zemahşerî, a.g.e., I, 67.

⁴⁴² Sekkâkî, a.g.e., s. 218; Kazvîni, a.g.e., s. 41.

⁴⁴³ Tefâtânî, Muhtasarü’l-me‘ânî, s. 154-155.

⁴⁴⁴ Desûkî, a.g.e., II, 138.

2.2.2.4. Müsnedin Zarf Cümlesi Olması

Müsnedin zarf cümlesi olarak gelmesindeki gaye fiil cümlesini kısaltmaktır. Çünkü zarf cümleleri tercih edilen görüşe göre fiil takdirindedirler.⁴⁴⁵ Bir örnek üzerinden izah edilecek olursa "زَيْدٌ عِنْدَكَ" "Zeyd yanındadır" cümlesinin takdiri "زَيْدٌ اسْتَقَرَّ عِنْدَكَ" şeklindedir. Burada görüldüğü üzere müsned olarak "عِنْدَكَ" "yanında" zarfı getirilmiş, böylece cümle mevcut haline göre daha kısa bir forma dönüşmüştür.

Buna ek olarak müsnedin şibh-i cümle olarak gelmesini de bu başlık altında zikretmek mümkündür. Müsnedün ileyh tahsis veya tarife uğramamış yalın bir nekre olduğunda şibh-i cümle olarak gelen müsned vucuben onun önüne geçer.⁴⁴⁶

‘Müsnedin Cümle Olarak Gelmesi’ başlığı altında bir noktaya dikkat çekmekte fayda vardır: Müsned cümle olarak geldiğinde kendisini müsnedün ileyhe bağlayacak bir bağlacın bulunması gerekir. Bu bağlaçlar dört tanedir:

1. Zamir: Zamirler en temel bağlaçlardır. Cümle olarak gelen müsnedin zamirle müsnedün ileyhe (mübtedâya) bağlanmasına örnek "زَيْدٌ أَبُوهُ قَائِمٌ" "Zeyd, babası ayakta olandır" cümlesidir. Bu cümlede "أَبُوهُ قَائِمٌ" "Babası ayakta" ifadesi, cümle olarak müsned (haber) olup müsnedün ileyh (mübtedâ) olan "زَيْدٌ" "Zeyd" lafzına isnad edilmiş ve ona "أَبُوهُ" tamlamasındaki zamir ile bağlanmıştır.

2. İsm-i işaret: Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ

“Takva elbisesi var ya, işte bu daha hayırlıdır”⁴⁴⁷

Bu âyette "ذَٰلِكَ خَيْرٌ" ifadesi cümle olarak müsned (haber) olup müsnedün ileyh (mübtedâ) olan "لِبَاسُ التَّقْوَىٰ" "takva elbisesi" tamlamasına isnad edilmiş ve ona "ذَٰلِكَ" "bu" ism-i işareti ile bağlanmıştır.

3. Müsnedi kendi lafzı ile tekrar etmek: Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

⁴⁴⁵ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 218-219; Kazvînî, **Telhîsu'l-Miftâh**, s. 41.

⁴⁴⁶ İbn Hişâm, Abdullah b. Yusuf, **Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ**, (Thk. Abdülhamîd el-Attâr el-Bekkî), Dimaşk, Mektebetu Dâri'l-fecr, Beyrut, 2012, s. 206-207. Abbâs Hasan, **en-Nahvu'l-vâfi**, Dâru'l-Me'ârif, t.y. I, 501.

⁴⁴⁷ el-A'râf, 7/26.

الحاقَّةُ (1) ما الحاقَّةُ (2)

“Gerçekleşecek olan... Nedir o gerçekleşecek olan?”⁴⁴⁸ âyetidir.

Bu âyette "ما الحاقَّةُ" "Nedir o gerçekleşecek olan?" ifadesi cümle olarak müsned (haber) olup müsnedün ileyh (mübtedâ) olan "الحاقَّةُ" lafzına isnad edilmiştir. Aralarındaki bağlaç ise müsnedün ileyh olan "الحاقَّةُ" lafzının aynen tekrar edilmesidir.

4. Umûm: Buna örnek "زَيْدٌ نِعَمَ الرَّجُلِ" "Zeyd ne güzel adamdır!" cümlesidir. Bu cümlede, övgüye has kılınmış olan (mahsûs) "زَيْدٌ" "Zeyd" lafzının mübtedâ, "نِعَمَ الرَّجُلِ" ifadesinin ise fiil cümlesi olarak haber olduğunu söyleyen görüşe göre "الرَّجُلِ" "adam" lafzının başında bulunan elif-lam (لِ) takısı umum ifade etmektedir ve "زَيْدٌ" "Zeyd" lafzı da bu umurun fertlerinden biridir. "زَيْدٌ" "Zeyd" lafzının bu şekilde umuma dahil olmasıyla müsned müsnedün ileyhe bağlanmıştır.

Bu zikredilen durumlar, cümle olarak gelen haberin (müsned), mübtedânın (müsnedün ileyh) bizzat kendisi olmadığı durumda söz konusudur. Çünkü cümle olarak gelen haber mübtedânın bizzat kendisi olduğunda kendisini mübtedâyâ bağlayacak bir bağlaca ihtiyaç duymaz. Buna örnek Hz. Peygamberin şu hadisidir:

أَفْضَلُ مَا قُلْتُهُ أَنَا وَالنَّبِيُّونَ مِنْ قَبْلِي لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

“Ben ve benden önceki peygamberlerin söylediği en faziletli söz ‘Allah’tan başka ilah yoktur’ (sözüdür).”⁴⁴⁹

Hadiste "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" "Allah’tan başka ilah yoktur" ifadesi müsned olduğu halde kendisini müsnedün ileyhe bağlayan bir bağlaca sahip değildir. Bunun sebebi bu sözün (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) bizzat müsnedün ileyh (mübtedânın) kendisini ifade etmesidir.⁴⁵⁰

2.3. Müsnedin Takdîm veya Te’hîrini Gerektiren Haller

Müsnedde aslolan müsnedün ileyhten sonra gelmesi olduğu için ilk olarak müsnedin sonra gelmesi ele alınacaktır.

⁴⁴⁸ el-Hâkka, 69/1-2.

⁴⁴⁹ Ebû İsa Muhammed es-Sülemî, et-Tirmizî, **Sünen**, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Mısır, Şirketu mektebeti ve matba’ati Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975, Kitâbu’d-Da’avât, 3297. (V, 402).

⁴⁵⁰ İbn Hişâm, **a.g.e.**, s. 200-201.

2.3.1. Müsnedin Te'hîr Edilmesini Gerektiren Haller⁴⁵¹

Müsnedin müsnedün ileyhten sonra gelmesi isim cümlelerinde söz konusudur. Buna örnek "زَيْدٌ قَامَ" “Zeyd kalktı” vb. cümlelerdir. Örnekte belirtildiği şekilde müsnedin müsnedün ileyhten sonra getirilmesini gerektiren sebepler, ‘Müsnedün İleyhin Önce Zikredilmesi’ başlığı altında incelendiği üzere şu durumlardır:

1. Aksi durum söz konusu olmadıkça müsnedün ileyhin önce zikredilmesinin asıl olması.⁴⁵²
2. Haberin muhatabın zihninde iyice yerleşmesi.⁴⁵³
3. Kısmet umuduyla sevinç unsurunu veya uğursuzluk için üzüntü unsurunu bir an önce zikretmek.⁴⁵⁴
4. Müsnedün ileyhin, hatırdan çıkmadığını veya yalnızca onun adını anmaktan haz duyduğunu göstermek⁴⁵⁵
5. Cümlede asıl maksadın, haberin bizzat kendisi olmayıp müsnedün ileyhin o haberle nitelendiğinin bildirilmesi.⁴⁵⁶
6. Müsnedün ileyhi yüceltmek veya alçaltmak.⁴⁵⁷
7. Müsnedün ileyh için ziyade tahsiste bulunmak.⁴⁵⁸

2.3.2. Müsnedin Takdîm Edilmesini Gerektiren Haller

Müsnedin müsnedün ileyhten önce zikredilmesinin, yani takdimin gerekçeleri ise şunlardır:⁴⁵⁹

⁴⁵¹ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 219; Kazvîni, **Telhîsu'l-Miftâh**, s. 41.

⁴⁵² Kazvîni, **a.g.e.**, s. 24.

⁴⁵³ Kazvîni, **a.g.e.**, s. 24.

⁴⁵⁴ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 195; Kazvîni, **a.g.e.**, s. 24.

⁴⁵⁵ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 195; Kazvîni, **a.g.e.**, s. 24.

⁴⁵⁶ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 195.

⁴⁵⁷ Teftâzânî, **Muhtasaru'l-me'ânî**, s. 97.

⁴⁵⁸ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 195.

⁴⁵⁹ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 219; Kazvîni, **a.g.e.**, s. 41.

2.3.2.1. Müsnedin Fiil Olması

Müsned fiil olduğunda amilde aslolanın mamulünün önüne geçmesi kuralına binaen müsnedün ileyh olan fâilden önce zikredilir.⁴⁶⁰ Buna örnek "قَامَ زَيْدٌ" “Zeyd kalktı” cümlesidir. Burada müsned olan قَامَ “kalktı” fiili aynı zamanda müsnedün ileyh olan "زَيْدٌ" “Zeyd” lafzının amili olmasından dolayı ondan önce zikredilmiştir.

2.3.2.2. Müsnedün İleyhi Müsnede Tahsis Etmek

Bazen müsned tahsis edilmek amacıyla müsnedün ileyhten önce zikredilir.⁴⁶¹ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ

“Sizin dininiz yalnızca size; benim dinim yalnızca banadır”⁴⁶²

Âyetle geçen "لَكُمْ" “size” ve "لِيَ" “bana” ifadeleri müsned olup kendilerine isnad edildikleri "دِينُكُمْ" “sizin dininiz” ve "دِينِ" “benim dinim” lafızlarının önüne geçirilmiş, böylece bu müsnedün ileyhler müsnede tahsis edilmiştir. Zarf veya câr-mecrûr olarak öne geçirilen müsned, müsnedün ileyhin kendisine tahsis edilmesini ifade ettiği için "لَا رَيْبَ فِيهِ" “O Kur’ân’da hiçbir şüphe yoktur”⁴⁶³ âyetinde öne geçirilmemiştir. Çünkü âyetle müsned olan "فِيهِ" câr-mecrûru, müsnedün ileyhin önüne geçirilmek suretiyle "لَا فِيهِ رَيْبٌ" olarak gelseydi, bu durumda müsnedün ileyh müsnede tahsis edilir ve âyetin manası “Yalnızca Kur’ân’da şüphe yoktur” şeklinde olurdu ki bu da Allah’ın diğer kitaplarında şüphe bulunduğu şeklinde yanlış bir bilgi oluşmasına neden olurdu.

2.3.2.3. Müsnedin Sıfat Değil de Haber Olduğuna Dikkat Çekmek

Burada gaye, nekre olan müsnedün ileyhten sonra gelen müsnedin, o müsnedün ileyhin sıfatı olduğu vehmine engel olmak için müsnedi öne almaktır.⁴⁶⁴ Şairin şu beyiti buna örnek verilebilir:

⁴⁶⁰ Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 356; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 136.

⁴⁶¹ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 219; Kazvîni, **Telhîsu'l-Miftâh**, s. 41.

⁴⁶² el-Kâfirûn, 109/6.

⁴⁶³ el-Bakara, 2/2.

⁴⁶⁴ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 219; Kazvîni, **a.g.e.**, s. 41.

لَهُ هَمٌّ لَا مُنْتَهَى لِكِبَارِهَا وَهَمُّهُ الصُّغْرَى أَجَلٌ مِنَ الدَّهْرِ!

“Onun öyle istekleri vardır ki, en büyüğünün sınırı yoktur.

En küçük isteği ise zamandan da yücedir!”⁴⁶⁵

Beytin ilk bölümünde, müsned olan "لَهُ" câr-mecrûru müsnedün ileyhin önünde zikredimiştir. Bunun sebebi, bu müsnedin (لَهُ) müsnedün ileyhten sonra zikredilmesi suretiyle cümlelerin, "هَمٌّ لَهُ" şeklinde gelmesi durumunda câr-mecrurun (لَهُ), nekre olan müsnedün ileyhin sıfatı olduğuna dair bir vehmin oluşma ihtimalidir. İşte bu yanlış anlaşılmanın önüne geçmek ve câr-mecrurun (لَهُ) haber olduğuna dikkat çekmek için müsned öne alınmıştır.

2.3.2.4. Hayır Ummak

Bazen söz sahibi bir konuda hayır umma ümidi ile müsnedi müsnedün ileyhten önce zikreder.⁴⁶⁶ Şairin şu beyti buna örnektir:

سَعِدْتُ بِغُرَّةِ وَجْهِكَ الْيَّامِ وَتَزَيَّنْتُ بِبِقَانِكَ الْأَعْوَامِ

“Şâd oldu senin yüzünün parlaklığıyla günler,

Ve süslendi senin kalman için seneler.”⁴⁶⁷

Şair, beyitteki her iki müsnedi de (سَعِدْتُ ve تَزَيَّنْتُ fiilleri) müsnedün ileyhlerden (الْيَّامِ ve الْأَعْوَامِ lafızları) önce zikretmiş, böylece "سَعِدْتُ" “şâd oldu” ve "تَزَيَّنْتُ" “süslendi” fiillerinin manalarına uygun olarak hayır ümidini dile getirmiştir.

2.3.2.5. Müsnedün İleyhi Dinlemeye Teşvik Etmek

Bazen söz sahibi muhataplarını sözlerini dinlemeye teşvik etmek ister ve kurduğu cümlede müsnedi müsnedün ileyhten önce zikreder.⁴⁶⁸ Buna örnek Muhammed bin Vuheyb’in Halife el-Mu’tasım’ı (ö. 227/842) övmek için yazdığı şu şiiridir:

⁴⁶⁵ Beytin Hasan bin Sâbit’e ait olduğu söylenmiş ise de sahih olan Bekr bin en-Nettâh tarafından Ebû Delef’e yazılmış olmasıdır. Bkz. ‘Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. ‘Abdullah, **es-Sînâ’ateyn**, (Thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim), el-Mektebetu'l-'unsuriyye, Beyrut, 1419h, s. 75; Kazvîni, **Telhîsu'l-Miftâh**, s. 41; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 136; Merâğî, **a.g.e.**, s. 106; ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 141; Meydânî, **a.g.e.**, I, 379; Matlûb, **a.g.e.**, s. 171; Feyyûd, **a.g.e.**, s. 196.

⁴⁶⁶ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 220; Kazvîni, **a.g.e.**, s. 41.

⁴⁶⁷ Hâşimî, **a.g.e.**, s. 136; Merâğî, **a.g.e.**, s. 106; Meydânî, **a.g.e.**, I, 381; Feyyûd, **a.g.e.**, s. 197.

⁴⁶⁸ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 221; Kazvîni, **a.g.e.**, s. 41.

ثَلَاثُ تُشْرِقُ الدُّنْيَا بِبَهْجَتِهَا شَمْسُ الضُّحَى وَأَبُو إِسْحَاقَ وَالْقَمَرُ

“Üç şey vardır ki dünya onların parlaklığıyla parlar: Kuşluk vaktindeki güneş, Ebû İshak ve Ay.”⁴⁶⁹

Şiirde, "تُشْرِقُ الدُّنْيَا بِبَهْجَتِهَا" fiil cümlesi ile vasıflanan "ثَلَاثُ" "üç" lafzı müssned olup müssnedün ileyhın önüne geçirilmiş, böylece dinleyiciler nezdinde bu üç şeyin ne olduğuna dair bir merak uyanmıştır.⁴⁷⁰

Şunu da belirtmek gerekir ki, müssnedün ileyhi dinlemeye teşvik etmek amacıyla müssnedin öne alındığı cümlelerde müssned ne kadar uzatılırsa teşvik etme manası o kadar yerini bulmuş olur. Bu durum, İbn Vüheyb'in şiirinde açıkça görülmektedir.⁴⁷¹ Buna bir diğer örnek şu âyet-i kerimedir:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلُكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَخْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

“Şüphesiz ki göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde, Allah'ın gökten indirerek ölü haldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgarları estirmesinde, gökle yer arasında boyun eğdirilmiş bulutları evirip çevirmesinde düşünen bir toplum için birçok delil vardır.”⁴⁷²

Âyette, müssned olan "فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ" “Göklerin ve yerin yaratılmasında” ifadesi, müssnedün ileyhten (لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ) önce zikredilmiş, müssnedün ileyh zikredilmeden önce müssnede dört atıf yapılarak müssned uzatılmış ve böylece bir merak uyandırılmıştır.

2.3.2.6. Müsnedin İstifham Manası İçermesi

Müssned istifham edatı olduğunda müssnedün ileyhten önce zikredilir.⁴⁷³ Buna örnek "كَيْفَ رَيْدُ؟" “Zeyd nasıl?”, "أَيْنَ عَمْرُو؟” “Amr nerede?” ve "مَتَى الْجَوَابُ” “Cevap ne zaman?” gibi soru

⁴⁶⁹ Sekkâkî, a.g.e., s. 221; Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, s. 41; Hamevî, İbn Hucce Takıyyuddîn Ebû Bekr, Hizânetü'l-edeb ve Gâyetü'l-ereb, (Thk. 'İsâm Şevkî), Dâru ve Mektebetü'l-hilâl, Beyrut, 2004, II, 371; Feyyûd, a.g.e., s. 196.

⁴⁷⁰ Zihni Efendi, a.g.e., s. 166.

⁴⁷¹ Sekkâkî, a.g.e., s. 221.

⁴⁷² el-Bakara, 2/164.

⁴⁷³ Sekkâkî, a.g.e., s. 219.

cümleleridir. Bu cümlelerdeki "كَيْفَ" “nasıl?”, "أَيْنَ" “nerede?” ve "مَتَى" “ne zaman?” kelimeleri müsned olup soru anlamı içermeleri sebebiyle müsnedün ileyhlerden önce zikredilmişlerdir.

2.3.2.7. Dinleyeni Beklentisine Dair Emin Kılmak

Bazen söz sahibi, muhatabının beklenti içerisinde olduğu bir hükmü bir an önce ona iletme amacıyla müsnedi müsnedün ileyhten önce zikreder.⁴⁷⁴ Müsnedin bu amaçla müsnedün ileyhten önce zikredilmesine örnek, düşmanının ölmesini uman kimseye söylenen "قَدْ هَلَكَ حَصْنُكَ" “Düşmanın kesin olarak öldü” cümlesidir. Burada sözün sahibi, muhatabını beklentisi olduğu konuda emin kılmak için düşmanının ölüm haberini ona bildirirken "هَلَكَ" “öldü” fiilini başta zikretmiştir.⁴⁷⁵

2.3.2.8. Müsnedin Sözün Sahibi Nezdinde Önemli Olması

Bazen hüküm, yani müsned söz sahibi nezdinde önemli olmasına binaen müsnedün ileyhten önce zikredilir.⁴⁷⁶ Buna örnek "عَلَيْهِ مِنَ الرَّحْمَانِ مَا يَسْتَجِفُّهُ" “Hak ettiği ne ise Rahman tarafından ona verilsin” cümlesidir. Bu cümlede sözün sahibi, hakkında hayır dileğinde bulunduğu kişiyi önemsemesi sebebiyle müsned olan "عَلَيْهِ" “ona” câr-mecrurunu müsnedün ileyhten önce zikretmiştir.

2.3.2.9. Hissettiği Acıyı Dışa Vurmak

Müsnedin müsnedün ileyhten önce zikredilmesinin sebeplerinden biri de söz sahibinin hissettiği acıyı dışarı vurmak için onu müsnedün ileyhten önce zikretmesidir.⁴⁷⁷ Müsnedin bu amaçla müsnedün ileyhten önce zikredilmesine örnek olarak Mütenebbî'nin (ö. 354/965) şu şiiri zikredilebilir:

وَمِنْ نَكْدِ الدُّنْيَا عَلَى الْحُرِّ أَنْ يَرَى عَدُوًّا لَيْسَ لَهُ مِنْ صَدَاقَتِهِ بُدٌّ

“Dünyanın hür insana getirdiği sıkıntılardan biri de onun, kendisine dostluk yapmaktan başka bir seçeneği bulunmayan düşmanlarını yanında bulmasıdır.”⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ Sekkâkî, a.g.e., s. 220.

⁴⁷⁵ Sekkâkî, a.g.e., s. 220.

⁴⁷⁶ Sekkâkî, a.g.e., s. 220; Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümlelerin Gramer ve Semantik Boyutu: Takdîm-Te'hîr*, s. 184.

⁴⁷⁷ Saîdî, a.g.e., s. 193 (Dipnot 5); Hâşimî, a.g.e., s. 136.

⁴⁷⁸ Vâhidî, a.g.e., I, 197;

Şair, beyitte müsned olan "مِنْ نَكْدِ الدُّنْيَا عَلَى الْحَرْ" “Dünyanın hür insana getirdiği sıkıntılardan biri de” ifadesini müsnedün ileyhten önce zikretmiş, böylece hissettiği acıyı dışa vurmuştur.

2.3.2.10. Müsnede Yönelik Tereddüt Oluşturmak

Bazen söz sahibi kurduğu istifham cümlesinde müsnele yönelik bir tereddüt meydana getirmek amacıyla onu istifham edatından hemen sonra zikreder. Buna örnek bir kimsenin diğerine "أَلَسْتُ بِبِضَاعَةٍ؟" “Malı teslim aldın mı?” demesidir. Burada söz sahibi, müsnele olan fiili istifham edatından hemen sonra zikretmek suretiyle, söz konusu malı muhatabının alıp almadığı noktasında tereddüdü olduğunu ve bu tereddüdünü soru sorarak gidermek istediğini ifade etmiştir.⁴⁷⁹

2.3.2.11. Müsnede Yönelik Tereddütleri Bertaraf Etmek

Müsnedin müsnedden önce zikredilmesinin önemli sebeplerinden biri de müsnele yönelik muhatapta mevcut olan tereddüdü ortadan kaldırmaktır. Buna örnek bir kimsenin, görüntüsü hoşuna gitmeyen yemeğin tadı hususunda da tereddüdü bulunan arkadaşına "الَّذِي طَعُمُهُ" “Lezzetlidir tadı” demesidir. Burada söz sahibi yemeğin tadı konusunda şüphe ve tereddüt içerisinde bulunan arkadaşının bu tereddüdünü bir an önce gidermek ve onu rahatlatmak amacıyla yemeğin lezzetli olduğuna dair hükmü, yani müsnele müsnedün ileyhten önce zikretmiştir.⁴⁸⁰

Müsnele, zikredilenlere ek olarak iyiye yorma⁴⁸¹, neşelendirme⁴⁸² ve azarlama⁴⁸³ amaçlarıyla da müsnedden önce zikredilebilir.

2.4. Müsnedin Kayıtlanması ve Kayıtlanmamasını Gerektiren Haller

Müsnedin hallerinden sonuncusu ise cümlede kayıtlanıp kayıtlanmamasıdır.⁴⁸⁴ Müsnedin her iki durumunun da farklı sebepleri söz konusudur.

⁴⁷⁹ Cürcânî, Abdülkâhir, a.g.e., s. 111; Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümlelerin Gramer ve Semantik Boyutu: Takdîm-Te'hîr*, s. 189.

⁴⁸⁰ Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümlelerin Gramer ve Semantik Boyutu: Takdîm-Te'hîr*, s. 183.

⁴⁸¹ Kaçar, a.g.e., s. 188.

⁴⁸² Kaçar, a.g.e., s. 195.

⁴⁸³ Kaçar, a.g.e., s. 194.

⁴⁸⁴ Bâbertî, a.g.e., s. 277.

2.4.1. Müsnedin Kayıtlanmasını Gerektiren Haller

Müsned cümle içerisinde bazen kayıtlanır.⁴⁸⁵ Kayıtlanmasındaki gaye cümlelerin ifade ettiği faydayı arttırmaktır.⁴⁸⁶ Müsned; mef'ûlun bih, mef'ûlun mutlak, mef'ûlun fih, mef'ûlun maah, mef'ûlun leh, hâl, temyiz, istisna ve şart edatlarıyla kayıtlanabilir.⁴⁸⁷ Burada, zikredilen kayıtlara birer örnek verilip önemine binaen müsnedin "إِنْ", "إِذَا" ve "لَوْ" şart edatlarıyla kayıtlanması üzerinde detaylı olarak durulacaktır.

2.4.1.1. Müsnedin Mef'ûl ve Benzerleri ile Kayıtlanması

Müsnedin kayıtlandığı öğelerin başında mef'ûl ve benzerleri gelmektedir.⁴⁸⁸ Müsnedin mef'ûlun bih ile kayıtlanmasına örnek "حَفِظْتُ حَدِيثَ الْبُخَارِيِّ" “Buhârî hadisini ezberledim” cümlesidir. Bu cümlede, müsned olan "حَفِظْتُ" “ezberledim” fiili mef'ûlun bih olan "حَدِيثَ الْبُخَارِيِّ" “Buhârî hadisi” ifadesi ile kayıtlanmış, böylece ezberlenen şeyin ne olduğu bildirilmiştir.

Müsnedin mef'ûlun mutlak ile kayıtlanmasına örnek "أَكْرَمْتُ إِكْرَامَ أَهْلِ الْحَسَنِ" “Asilzadeler gibi ikramda bulundum” cümlesidir. Bu cümlede, müsned olan "أَكْرَمْتُ" “İkramda bulundum” fiili mef'ûlun mutlak olan "إِكْرَامَ أَهْلِ الْحَسَنِ” “asilzadelerin ikramı” ifadesi ile kayıtlanmış, böylece yapılan ikramın türü bildirilmiştir. Mef'ûlün mutlak türü bildirme dışında fiilin sayısını ifade etmek veya fiili te'kid etmek için de gelebilir.⁴⁸⁹

Müsnedin mef'ûlun fih ile kayıtlanmasına örnek "قَرَأْتُ بِمَكَّةَ" “Mekke’de okudum” cümlesidir. Bu cümlede, müsned olan "قَرَأْتُ” “Okudum” fiili mef'ûlun fih olan "بِمَكَّةَ” “Mekke’de” ifadesi ile kayıtlanmış, böylece söz konusu okuma eyleminin yapıldığı yer hakkında bilgi verilmiştir.

Müsnedin mef'ûlun maah ile kayıtlanmasına örnek "سَرْتُ وَطَرِيقَ الْمَدِينَةِ” “Medine yolu boyunca yürüdüm” cümlesidir. Bu cümlede, müsned olan "سَرْتُ” “Yürüdüm” fiili beraberlik bildiren vav’dan (ma’iyyet vav’ı) sonra gelip mef'ûlun maah olan "طَرِيقَ الْمَدِينَةِ” “Medine yolu” ifadesi ile kayıtlanmış, böylece yürüme eyleminin beraberinde gerçekleştiği yer hakkında bilgi verilmiştir.

⁴⁸⁵ Sekkâkî, a.g.e., s. 209; Kazvîni, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 37

⁴⁸⁶ Desûkî, a.g.e., II, 51.

⁴⁸⁷ Sekkâkî, a.g.e., s. 209; Teftâzânî, *Muhtasaru'l-me'ânî*, s. 135.

⁴⁸⁸ Sekkâkî, a.g.e., s. 209; Kazvîni, a.g.e., s. 37.

⁴⁸⁹ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 207-209.

Müsnedin mef'ûlün leh ile kayıtlanmasına örnek "تَطَهَّرْتُ تَعْظِيمًا لِلْحَدِيثِ" “Hadisi yüceltmek adına temizlendim” cümlesidir. Bu cümlede, müsned olan "تَطَهَّرْتُ" “Temizlendim” fiili mef'ûlün leh olan "تَعْظِيمًا" lafzı ile kayıtlanmış, böylece temizlenme işinin amacı bildirilmiştir.

Müsnedin hâl ile kayıtlanmasına örnek "تَصَدَّقْتُ مُخْلِصًا" “İhlaslı bir şekilde sadaka verdim” cümlesidir. Bu cümlede, müsned olan "تَصَدَّقْتُ" “sadaka verdim” fiili hâl olan "مُخْلِصًا" lafzı ile kayıtlanmış, böylece sadakayı veren kimsenin o esnadaki hali hakkında bilgi verilmiştir.

Müsnedin temyiz ile kayıtlanmasına örnek "طِبْتُ نَفْسًا بِالنُّفُوسِ" “Nefsim başarıdan hoşnut oldu” cümlesidir. Bu cümlede, müsned olan "طِبْتُ" “Hoşnut oldum” fiili temyiz olan "نَفْسًا" “nefis” lafzı ile kayıtlanmış, böylece söz sahibinin hangi açıdan hoşnutluk duyduğuna dair bilgi verilmiştir.

Müsnedin istisna ile kayıtlanmasına örnek "لَا أُحِبُّ إِلَّا الصَّالِحِينَ" “Yalnızca salihleri seviyorum” cümlesidir. Bu cümlede, müsned olan "لَا أُحِبُّ" “Sevmiyorum” fiili "إِلَّا" istisna edatı ile kayıtlanmış, böylece sevilmediği ifade edilen kimselerden, salih olanlar istisna edilmiştir.⁴⁹⁰

2.4.1.2. Müsnedin إِنَّ , إِذَا ve لَوْ Şart Edatlarıyla Kayıtlanması

Burada ilk olarak kullanım açısından benzerlik teşkil etmeleri hasebiyle müsnedin "إِنَّ" ve "إِذَا" şart edatları kayıtlanması ele alınacaktır.

2.4.1.2.1. Müsnedin إِنَّ ve إِذَا ile Kayıtlanması

"إِنَّ" ve "إِذَا" gelecek zaman için şart ifade ederler. Ancak aralarındaki fark şudur: "إِنَّ" gerçekleşmesi kesin olmayan şart cümlelerinde kullanılmaktadır.⁴⁹¹ Bu sebeple Kur’ân’da bulunduğu yerde ya başka bir kimsenin sözü iktibas ediliyordur ya da burada bir tevil söz konusudur.⁴⁹²

"إِنَّ" şart edatının bir başkasının sözünden iktibas yapılmak suretiyle Kur’ân’da zikredilmesine örnek şu âyet-i kerimedir:

قَالُوا إِنَّ يَسْرِقُ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ

⁴⁹⁰ Desûkî, a.g.e., II, 50.

⁴⁹¹ Kazvînî, Telhîsu'l-Miftâh, s. 37.

⁴⁹² Teftâzânî, Muhtasarü'l-me'ânî, s. 137.

“Dediler ki: O çalmışsa daha önce kardeşi de çalmıştı...”⁴⁹³

Âyette, "إِنْ" şart edatının içerisinde bulunduğu cümle, Yusuf (a.s)’ın kardeşlerine ait olup onların kurduğu cümleden iktibas yapılmıştır. "إِنْ" şart edatının Kur’ân’da geldiği yerde söz konusu olabilecek tevillerden biri, bu cümlenin sanki Arap bir kimsenin kurduğu bir cümlemiş gibi addedilmesidir. Buna örnek ise ileride zikredilecek olan "وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ" “Eğer onlara bir kötülük isabet edecek olursa...”⁴⁹⁴ âyetidir.⁴⁹⁵

"إِنْ" şart edatının, gerçekleşmesi kesin olmayan şart cümlelerinde, إِذَا şart edatının ise gerçekleşmesi kesin olan şart cümlelerinde kullanılması sebebiyle, nadiren gerçekleşen durumlar için "إِنْ" şart edatının kullanımı yaygın olmuş, "إِذَا" şart edatının ise mazi fiil ile kullanımı ağır basmıştır.⁴⁹⁶ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

فَإِذَا جَاءَهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ

“Onlara bir iyilik geldiği zaman: ‘Bu, bizden ötürüdür’ derler; bir fenalığa uğradıkları vakit ise Musa ve onunla beraber olanların uğursuzluğuna verirlerdi...”⁴⁹⁷

Âyet-i kerimede, İsrailoğullarına iyiliğin gelmesi kesin gibi görüldüğü için “Onlara bir iyilik geldiği zaman” ifadesinde "إِذَا" şart edatı kullanıldığı halde, onlara gelen kötülüğün kesin olmayışına dikkat çekmek için ise “Bir fenalığa uğradıkları vakit ise” ifadesinde "إِنْ" şart edatı kullanılmıştır.⁴⁹⁸ Yine onlara her iyilik çeşidinden geldiğine dikkat çekmek için “iyilik” anlamına gelen "الْحَسَنَةُ" kelimesi cins bildiren lam (lâmu’l-cins) ile marife kılınmışken, başlarına gelen musibetin azlığına dikkat çekmek için “kötülük/fenalık” anlamlarına gelen "سَيِّئَةٌ" kelimesi nekre kılınmıştır.⁴⁹⁹

Gerçekleşmesi kesin olmayan şart cümlelerinde kullanılan "إِنْ" edatı, altı durumda gerçekleşmesi kesin olan şart cümlelerinde de kullanılabilir. Bunlar:

1. Bilmiyormuş gibi davranmak (tecâhül): Buna örnek, kendisine efendisinin evde olup olmadığı sorulan bir kölenin, efendisinden korktuğu için cevap olarak "إِنْ كَانَ فِي الدَّارِ أَحْيَرُكَ"

⁴⁹³ Yusuf, 12/77.

⁴⁹⁴ el-A’râf, 7/131.

⁴⁹⁵ Desûkî, a.g.e., II, 54.

⁴⁹⁶ Kazvînî, Telhîsu’l-Miftâh, s. 37.

⁴⁹⁷ el-A’râf, 7/131.

⁴⁹⁸ Bâbertî, a.g.e., s. 279.

⁴⁹⁹ Teftâzânî, Muhtasarü’l-me’ânî, s. 138.

“Eğer evde ise sana haber veririm” demesidir.⁵⁰⁰ Burada köle, efendisinin evde olduğunu kesin olarak bilmesine rağmen "إِذَا" şart edatının yerine "إِنْ" şart edatını kullanmış, böylece muhatabına efendisinin evde olduğunu bilmiyor izlenimini vermiştir.

2. Muhatabın emin olmaması: Buna örnek, bir kimsenin, kendisini yalanlayan kimseye, doğru söylediğinden emin olduğu halde "إِنْ صَدَقْتُ فَمَاذَا تَفْعَلُ؟" “Eğer doğru söylüyorsam ne yaparsın?” demesidir.⁵⁰¹ Burada sözün sahibi doğru söylediğinden emin olduğu halde muhatabının bundan emin olmamasına binaen "إِذَا" şart edatının yerine "إِنْ" şart edatını kullanmıştır.

3. Muhatabı cahil konumuna indirgemek: Buna örnek, babasına eziyet eden kimseye söylenen "إِنْ كَانَ أَبَاكَ فَلَا تُؤْذِهِ" “Eğer o baban ise ona eziyet etme!” cümlesidir.⁵⁰² Burada sözün sahibi, kendi öz babasına eziyet eden kimseye bundan uzak durması gerektiğini söylerken, “Eğer o baban ise” anlamındaki ifadesinde "إِنْ" şart edatını kullanmış, böylece onu, eziyet ettiği kimsenin, kendi öz babası olduğundan haberi yokmuş gibi değerlendirmiştir.

4. Muhatabı kınamak:

5. İçerisinde bulunulan hâlin, tıpkı imkansız şeylerin varsayılmasında olduğu gibi - şartı ortadan kaldıran durumların mevcut olması sebebiyle- yalnızca şartın varsayılmasına elverişli olduğunu göstermek: Her iki maddeye de örnek şu âyet-i kerimedir:

أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا إِنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ

Âyetteki "إِنْ" lafzındaki hemzeyi esreli okuyan Medine ehli, Hamza ve Kisâî'nin kıraatlerine göre⁵⁰³ âyetteki "إِنْ" lafzı şart harfidir. Âyetin manası ise şu şekildedir: “Şimdi siz eğer israf eden bir topluluk iseniz, yüz çevirerek zikri sizden çekip alalım mı?”⁵⁰⁴ Zikri geçen topluluğun israf eden bir topluluk olduğu kesin olmasına rağmen âyetle "إِنْ" şart edatı getirilmiş, böylece hem bu topluluk israf etmelerinden dolayı kınanmış hem de böyle bir durumda, yani Kur’ân âyetlerinin bulunduğu bir makamda israf eden bir topluluk olmanın, ancak bir varsayım ile mümkün olabileceğine dikkat çekilmiştir.⁵⁰⁵

⁵⁰⁰ Teftâzânî, **a.g.e.**, s. 138.

⁵⁰¹ Teftâzânî, **a.g.e.**, s. 139.

⁵⁰² Teftâzânî, **a.g.e.**, s. 139.

⁵⁰³ Begavî, Ebû Muhammed, **Me‘âlimu’t-tenzîl fi tefsîri’l-kur’ân**, (Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cuma Dumeyriye, Suleymân Muslim el-Harş), Dâru’t-Tayyibe, Riyâd, 1997, VII, 206.

⁵⁰⁴ ez-Zuhruf, 43/5.

⁵⁰⁵ Teftâzânî, **Muhtasaru’l-me‘ânî**, s. 139.

6. Şart ile nitelenmeyenleri şart ile nitelenenlere ağır bastırmak (tağlîb): Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا

“Eğer kulumuza indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphe içerisindeyseniz...”⁵⁰⁶

Âyet-i kerimenin muhatapları içerisinde, Kur'an hakkında gerçekten şüphe içinde olanlar mevcut olduğu gibi, hakkı bildiği halde sırf inadından ötürü onu inkar edenler de bulunmaktadır. Âyette “şüphe içerisindeyseniz” ifadesinde şartın kesin olarak gerçekleştiğini ifade etmeyen "إِنْ" şart edatı kullanılmış, böylece şüphe içerisinde olmayanlar ağır bastırılarak sanki muhatapların hiçbiri şüphe etmiyor izlenimi verilmiştir. Bu âyetin önceki iki maddeye örnek teşkil edebileceği de söylenmiştir.⁵⁰⁷

"إِنْ" ve "إِذَا" şart edatları bir işin sonucunu gelecek zamanda bir şarta bağlamayı ifade ettikleri için bu edatların şart ve ceza cümlelerinin her biri gelecek zaman ifade eden bir fiil olurlar ve bir nükte söz konusu olmaksızın lafzen bunun dışına çıkılmaz. Bu nükte ise meydana gelmemiş bir şeyi meydana gelmiş gibi göstermektir.⁵⁰⁸ Bu da beş şekilde söz konusu olur:

1. Şartın gerçekleşmesi noktasında sebeplerin kuvvetli olması:⁵⁰⁹ Buna örnek, bir satıcının müşterisine "إِنْ اشْتَرَيْتَ كَانَ كَذَا" “Eğer satın alırsan şöyle olur” demesidir.⁵¹⁰ Bu cümlede satıcı, alışverişin gerçekleşmesini sağlayacak sebeplerin güçlü olmasından ötürü müşterisine, “Eğer satın alırsan...” ifadesini söylerken "إِنْ" şart edatını kullanmış ve böylece meydana gelmemiş bir alışverişi meydana gelmiş gibi göstermiştir.

2. Gerçekleşecek olan bir şeyin gerçekleşmiş gibi olması:⁵¹¹ Buna örnek "إِنْ مِتُّ كَانَ كَذَا" “Eğer ölürsem şöyle şöyle olur” cümlesidir.⁵¹² Burada sözün sahibi ölümünün ileride kesin olarak gerçekleşecek olmasına binaen meydana gelmemiş bir durumu meydana gelmiş gibi göstermiştir.

3. Uğur getirmek⁵¹³

⁵⁰⁶ el-Bakara, 2/23.

⁵⁰⁷ Teftâzânî, a.g.e., s. 143.

⁵⁰⁸ Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, s. 38.

⁵⁰⁹ Kazvîni, a.g.e., s. 38.

⁵¹⁰ Teftâzânî, a.g.e., s. 140.

⁵¹¹ Kazvîni, a.g.e., s. 38.

⁵¹² Desûkî, a.g.e., II, 80.

⁵¹³ Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, s. 38.

4. Şartın gerçekleşmesine olan arzuyu göstermek:⁵¹⁴ Her ikisine de örnek "إِنْ ظَفَرْتَ بِحُسْنٍ" Her ikisine de örnek "Eğer güzel sona ulaşırsan meramını gerçekleştirmiş olursun" cümlesidir.⁵¹⁵ Burada şart edatından sonra fiil, mutlu sona ulaşma noktasında muhataba uğur getirmesi için mazi olarak getirilmiştir. Diğer açıdan bakıldığında ise sözün sahibi, şartın (güzel sona ulaşma) gerçekleşmesine olan rağbetini göstermek için şart edatından sonra mazi fiil getirmiştir. Cümle her iki açıdan ele alındığında da meydana gelmemiş bir durumun meydana gelmiş gibi gösterildiği görülmektedir.

5. Tarizde bulunmak:⁵¹⁶ Sekkâkî'ye (ö. 626/1229) göre meydana gelmemiş bir şeyi meydana gelmiş gibi göstermenin sebeplerinden biri de tarizde bulunmaktır.⁵¹⁷ Tariz bir fiilin bir kişiye nispet edilmesi, ancak bununla bir başkasının kastedilmesidir.⁵¹⁸ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

لَنْ أَشْرَكَتَ لِيُخْبَطَنَّ عَمَّاكَ

"Şayet şirk koşarsan amellerin boşa gider."⁵¹⁹

Âyetin muhatabı olan Hz. Peygamberin ismet sıfatına sahip olması sebebiyle şirk koşmayacağı açıktır. Burada şart edatından sonra mazi fiil (أَشْرَكَتَ) getirilmek suretiyle Hz. Peygamber tarafından gerçekleştirilmemiş olan şirk onun tarafından gerçekleştirilmiş gibi gösterilerek aslında muhataplara tarizde bulunulmuş ve bu şekilde şirkten sakındırılmışlardır. Nitekim muhatapların da bir peygamber için mümkün olan bir tehdidin kendileri için evla babından mümkün olacağını düşünmeleri ve böylece şirkten sakınmaları kuvvetle muhtemeldir.⁵²⁰

2.4.1.2.2. Müsnedin لَوْ Şart Edatı ile Kayıtlanması

Müsned bazen لَوْ şart edatı ile kayıtlanır.⁵²¹ "لَوْ" şart edatı geçmiş zaman için kullanılan bir şart edatıdır ve şartın kesin olarak gerçekleşmemesini ifade eder.⁵²² Şartın gerçekleşmemesinin doğal sonucu olarak cevap da gerçekleşmez⁵²³ Buna örnek şu âyettir:

⁵¹⁴ Kazvînî, **a.g.e.**, s. 39.

⁵¹⁵ Desûkî, **a.g.e.**, II, 82.

⁵¹⁶ Kazvînî, **a.g.e.**, s. 39.

⁵¹⁷ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 245.

⁵¹⁸ Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 330.

⁵¹⁹ ez-Zümer, 39/65.

⁵²⁰ Mağribî, **a.g.e.**, s. 339.

⁵²¹ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 209; Kazvînî, **Telhîsu'l-Miftâh**, s. 37.

⁵²² Kazvînî, **a.g.e.**, s. 39.

⁵²³ Teftâzânî, **Muhtasaru'l-me'ânî**, s. 145.

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا

“Şayet göklerde ve yerde Allah’tan başka ilah olsaydı ikisi de bozguna uğrardı...”⁵²⁴

Âyette şart edatı olarak لَوْ getirilmiştir. Buna göre, göklerde ve yerde Allah’tan başka hiçbir ilah bulunmamıştır ve bundan dolayı ikisi de bozguna uğramaksızın sağlam olarak kalmışlardır.

"لَوْ" şart edatı geçmiş zaman için kullanılmakla birlikte bazı durumlarda müzari fiil ile de gelebilir. Bunlar:

1. Fiilin geçmişte ara ara tekrarlandığını ifade etmek: Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ

“... Eğer o, birçok işte size uymuş olsaydı şüphesiz darlığa düşerdiniz...”⁵²⁵

Âyette لَوْ şart edatından sonra müzari fiil getirilmiştir. Bu, müzari fiil olarak gelen ‘itaat etme’ fiilinin ara ara tekrarlanmasını ifade eder. Buna göre âyetin manası “Şayet size birçok işte zaman zaman zaman itaat etseydi şüphesiz kötü duruma düşerdiniz.” şeklindedir.

2. Şimdiki zamanı geçmiş zaman konumuna indirmek⁵²⁶: "لَوْ" şart edatının bu kullanımı kıyamet sahnelerine özgü olup verdiği haberin doğruluğu noktasında bir ihtilaf söz konusu olmayan Allah tarafından bildirildiği için bu kullanım mümkün olmuştur.⁵²⁷ Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وُفِّقُوا عَلَى النَّارِ

“Onları ateşin başında durdurulurken görseydin!”⁵²⁸

Âyette "لَوْ" şart edatından sonra müzari fiil getirilmiştir. Böylece bu müzari fiil mazi fiil konumuna indirilmiş, bununla da bu olayın hakikaten vuku bulacağına dikkat çekilmiştir.

3. Bir sahneyi göz önünde canlandırmak: Buna örnek şu âyet-i kerimedir:

⁵²⁴ el-Enbiya, 21/22.

⁵²⁵ el-Hucurât, 49/7.

⁵²⁶ Kazvîni, a.g.e., s. 40.

⁵²⁷ Tefâtânî, a.g.e., s. 148.

⁵²⁸ el-En’am, 6/27.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ

“Suçluları Rablerinin huzurunda başları öne eğilmiş olarak ... derken bir görsen!”⁵²⁹

Âyette "لَوْ" şart edatından sonra müzari fiil getirilmiş, böylece suçluların kıyamet gününde karşı karşıya kaldıkları sahne gözler önüne serilmiştir.

Son olarak Kazvîni (ö. 739/1338) "كَانَ زَيْدٌ مُنْطَلِقًا" "Zeyd gitti" ve benzeri cümlelerde kayıtlanan ögenin "مُنْطَلِقًا" olduğunu, yani bu gibi cümlelerde nâkıs fiilin haberinin kayıtlanmış olduğunu söylemiştir.⁵³⁰

2.4.2. Müsnedin Kayıtlanmamasını Gerektiren Haller

Müsned birtakım engeller sebebiyle kayıtlanmayabilir.⁵³¹ Bu engellerin bazıları şunlardır:

2.4.2.1. Ele Geçen Fırsatın Kaçmasından Korkmak

Müsnedin kayıtlanmamasının sebeplerinden biri ele geçen bir fırsatı kaçırma korkusudur. Buna örnek, ava çıkan iki kişiden birinin diğerine "الصَيْدُ مَحْبُوسٌ" "Av hapsolmuş!" demesi ve onun nerede hapsoldüğünü belirtmemesidir. Burada avcının amacı, arkadaşının hemen atılıp avı kaçırtmasından veya avın kendi kendine ölmesinden önce avı yakalama fırsatını kaçırmamaktır.⁵³²

2.4.2.2. Fiilin zamanının, mekanının veya mef'ûlünün bilinmesinin istenmemesi

Bazen bir kimse "فُلَانٌ فَعَلَ كَذَا" "Falan şöyle yaptı" der ve bir gerekçeden dolayı yanında bulunanların, eylemin zamanını ve mekanını bilmelerini istemediği için bunları zikretmez. Ya da örnek olarak Zeyd'in Amr'a vurduğunu gören bir kimse, insanların bunu öğrenerek Amr'a zarar vermesinden veya Amr'ın kendisine vuranın Zeyd olduğunu öğrenince bizzat kendisinin ona zarar vermesinden korktuğu için mef'ûlu zikretmeksizin "ضَرَبَ زَيْدٌ" "Zeyd vurdu" der ve mef'ûlün bih'i zikretmez.⁵³³

⁵²⁹ es-Secde, 32/12.

⁵³⁰ Kazvîni, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 37.

⁵³¹ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 209; Kazvîni, *a.g.e.*, s. 37.

⁵³² Desûkî, *a.g.e.*, II, 46.

⁵³³ Desûkî, *a.g.e.*, II, 46.

2.4.2.3. Sözü'n sahibinin müsnedi kayıtlayan öğeleri bilmemesi

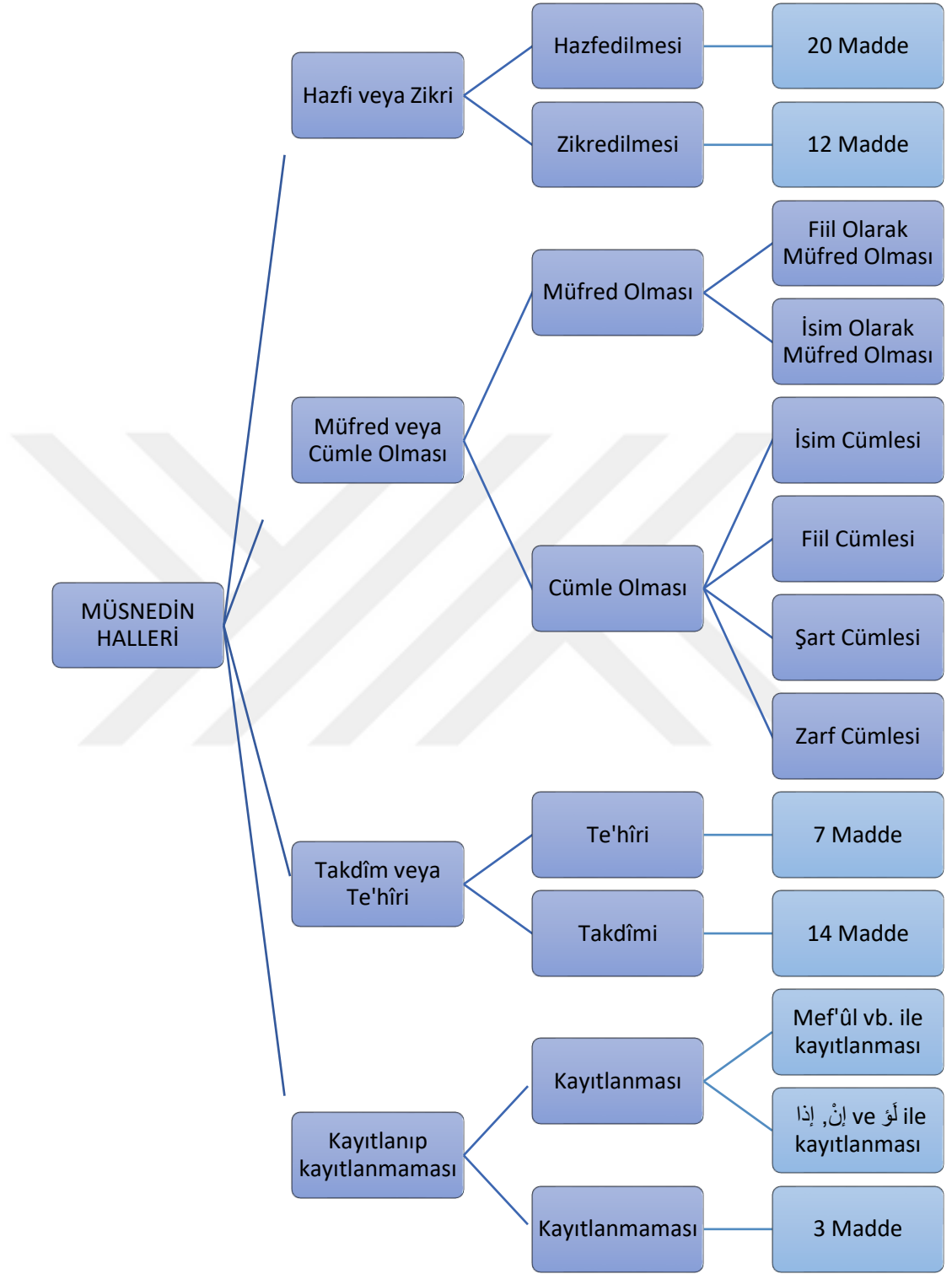
Bazı durumlarda sözü'n sahibi müsnedi kayıtlayan öğelerden habersiz olduğu için bu kayıtları zikretmez. Örneğin bir kimseye vuran, ancak vurduğu kişinin kim olduğunu bilmeyen biri "ضَرَبْتُ" "Vurdum" der ve mef'ûlün bihi zikretmez.⁵³⁴

Bunlar dışında, zamanın yetersizliği veya zor durumda olma gibi hallerde sözü kısa tutma amacıyla veya muhatabın sözü'n uzunluğundan sıkılmasına engel olma düşüncesiyle de müsnedi kayıtlayan öğeleri zikretmemek mümkündür.⁵³⁵

⁵³⁴ Desûkî, **a.g.e.**, II, 46.

⁵³⁵ Desûkî, **a.g.e.**, II, 47.

Şekil 2: Müsnedin Halleri

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜSNEDÜN İLEYH VE MÜSNEDİN HALLERİ AÇISINDAN VÂKİA SÛRESİNİN TAHLİLİ

Çalışmamızın bu bölümünde takip ettiğimiz bazı metotları şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Çalışmamızın bu bölümünde bir âyetin konu bağlamında tahliline geçmeden önce i‘râbu’l-Kur’ân kitaplarından istifade edilerek âyetle geçen müsnedün ileyhler ve müsnedlerin tespiti yapılmıştır.

2. Yapılan tespit doğrultusunda önce müsnedün ileyhin halleri, sonra müsnedin halleri incelenmiştir.

3. Müsnedün ileyh ve müsnedin halleri ele alınırken ilk iki bölümdeki başlık sıralamasına riayet edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda müsnedün ileyhin halleri incelenirken sırasıyla; müsnedün ileyhin hazfi veya zikri, marife veya nekre olması, tabisinin bulunup bulunmaması ve önce veya sonra gelmesine göre tahlil yapılmıştır. Müsnedin halleri ele alındığında ise sırasıyla; müsnedin hazfi veya zikri, müfred veya cümle olması, önce veya sonra gelmesi ve kayıtlanıp kayıtlanmamasına göre tahlil yapılmıştır.

4. Bir âyetin veya o âyetteki müsned veya müsnedün ileyhin tahlili önceki âyetlerde aynen geçmiş ise tekrara kaçıp okuyucuyu bıktırmamak için ilgili âyetin tahlil edildiği sayfa kaynak gösterilmiştir.

Bu bölümde takip ettiğimiz metotları kısaca zikrettikten sonra sûreye genel bir bakış yapıp tahlil kısmına geçebiliriz.

3.1. Sûreye Genel Bir Bakış

Sûre, adını ilk âyetinde geçen "الواقعة" "gerçekleşecek olan" kelimesinden almıştır ve bizzat Allah Resulü (s.a.v) tarafından bu adla adlandırılmıştır. Tirmizî'nin İbn Abbâs'tan yaptığı söz konusu rivayete göre Hz. Ebû Bekir (r.a) "Ey Allah'ın Resulü! İhtiyarlamışsın!" deyince Allah Resulü (s.a.v): "Beni Hûd, Vâkıa, Mürselât 'amme yetesâelûn (nebe') ve 'ize's-şemsu kuvvirat' (tekvîr) sûreleri ihtiyarlattı." demiştir.⁵³⁶

⁵³⁶ Tirmizî, **Sünen: Min sûreti'l-vâkı'a**, 3297. Tirmizî hadisin hasen garib olduğunu söylemiştir.

Vâkıa suresi bütün olarak incelendiğinde sûrenin 9 başlık altında toplandığı görülecektir:

İlk on âyette kıyametin vuku buluşundan ve o esnada meydana gelecek bazı olaylardan bahsedilmiş, ardından o günde insanların üç gruba ayrılacağı ifade edilmiştir.

11-26. âyetler arasında zikri geçen üç gruptan biri olan sâbikûn (önde olanlar)'un vasıfları belirtilmiş ve rableri katında kendilerini bekleyen mükafatlardan bahsedilmiştir.

27- 40. âyetler arasında üç gruptan ikincisi olan sağ ehlini ahirette bekleyen mükafatlardan haber verilmiştir.

41-56. âyetler arasında üç gruptan sonuncusu olan sol ehlinin ahirette karşılaşacağı cezalardan bahsedilmiştir.

57-62. âyetler arasında insanlar yaratılış üzerinde tefekküre davet edilmiş ve kendilerine diriliş hatırlatılmıştır.

63-74. âyetler arasında Allah'ın dünyada kullarına bahşettiği bazı âyet ve nimetlerine değinilmiştir.

75-80. âyetler arasında Kur'ân'ın Allah katından indirilmiş hak kitap olduğuna dair yemin edilmiştir.

81-87. âyetler arasında insanlar ölümü ve ölüm anını tefekküre davet edilmiş, ölümden ibret almaları istenmiştir.

88. âyetten sûrenin sonuna kadar olan bölümde ise, zikri geçen üç grubun öldükten sonra ne ile karşılaşacaklarından bahsedilmiş, ardından bu anlatılanların hakikatin ta kendisi olduğu ifade edilip bunlar karşısında yüce Allah'ın tesbih edilerek yüceltilmesi istenmiştir.

Sebeb-i nüzule gelince; sûrenin bütün olarak nüzul sebebi bulunmamaktadır. Ancak sûre içerisindeki bazı âyetlerin müstakil olarak nüzul sebepleri mevcuttur. Biz, söz konusu âyetlerin nüzul sebeplerine dair varit olan rivayetlerin çoğunun zayıf kabul edilmesi sebebiyle burada sahih nüzul sebeplerini ele alan *es-Sahîhu'l-musned min esbâbi'n-nuzûl* vb. kitaplarda geçen sahih bir rivayetleri zikretmekle yetineceğiz.⁵³⁷ Rivayete göre İbn Abbâs (r.a) şöyle

⁵³⁷ Vâdi'î, Mukbil b. Hâdî, **es-Sahîhu'l-musned min esbâbi'n-nuzûl**, Mektebetu San'â el-eseriyye, Yemen, 2004, s. 234.

demiştir: “Allah Resulü (s.a.v) zamanında bir keresinde yağmur yağdı. Allah Resulü (s.a.v) şöyle buyurdu: ‘İnsanlardan bazısı mü'min, bazısı da kafir olarak sabahladı; İnsanlardan kimi, Allah'ın rahmetiyle yağmura kavuştuk, dediler. Kimi ise, filan ve filan yıldızın doğması veya batması ile yağmura kavuştuk, dediler.’ Bunun üzerine “Yıldızların yerlerine yemin olsun ki - eğer bilerseniz, bu büyük bir yemindir- o, elbette değerli bir Kur'an'dır. Korunmuş kitaptadır. Ona temizlenenler dışında kimse el süremez. Alemlerin rabbi tarafından indirilmiştir. Şimdi siz bu sözü mü hafife alıyorsunuz? Onun verdiği rızka onu yalanlayarak mı şükrediyorsunuz?” âyetleri nazil oldu.⁵³⁸

3.2. Sûrenin Müsnedün İleyh ve Müsnedin Halleri Açısından Tahlili

Bu kısımda âyetlerin tahlili ele alınırken öncelikle sûre, söz konusu 9 konu çerçevesinde ele alınacak ve her âyetin tahliline ilgili konunun başlığı altında değinilecektir.

3.2.1. Kıyamet Vuku Bulması ve İnsanların Üç Gruba Ayrılması (1-10. Âyetler)

1. Âyet: إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ “Olacak vak’a olduğu zaman...”

Âyette "الوَاقِعَةُ" “olacak vak’a” lafzı fâil olarak müsnedün ileyhtir. "وَقَعَتْ" mazi fiili ise onun müsnedidir.⁵³⁹

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh fiil olduğu için ve fiil cümlelerinde karine olsa dahi fiilin hazfi caiz olmadığı için burada zikredilmiştir. Yani burada müsnedün ileyh aslı üzere zikredilmiştir. Müsnedün ileyh marifedir. Marifeliği elif-lam (ل) takısı ile olmuştur. Bu şekilde marife kılınmasının sebebi ise zihinlerde mevcut olan (ahd-i zihnî), bilinen kıyamete dikkat çekmektir.⁵⁴⁰ Müsnedün ileyhin müsnedden sonra zikredilmesinin sebebi ise müsnedin amil olmasıdır. Nitekim müsned amil olduğunda başta gelmesi asıldır.⁵⁴¹ Yani burada müsnedün ileyh aslı üzere müsnedden sonra gelmiştir.

⁵³⁸ Müslim, **İman**, 71.

⁵³⁹ Zeccâc, İbrahim b. es-Seriyy, **Me‘âni’l-kur’ân ve i‘râbuhu**, (Thk. ‘Abdülcilil ‘Abduh Şelbî, Âlemu’l-Kutub, Beyrut, 1988, V, 107; Nehhâs, Muhammed b. İsmail, **İ‘râbu’l-kur’ân**, (Nşr. Hâlid el-‘Uleyy), Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut, 2008, s. 1084; Dervîş, Muhyiddîn, **İ‘râbu’l-kur’âni’l-kerîmi ve beyânuhu**, Dâru İbn kesîr, Dimaşk, 1992, IX, 425.

⁵⁴⁰ Begavî, **a.g.e.**, VII, 7; Ebüssuûd, **a.g.e.**, VIII, 188; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, XXVII, 281; Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmud b. Abdullah, **Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî**, (Thk. Mahmûd Şükrî el-Âlûsî), Dâru İhyâi’t-turâsi’l-‘Arabî, Beyrut, 2008, XXVII, 129; Sâbûnî, Muhammed ‘Ali, **Safvetü’t-tefâsîr**, Dâru’l-Kur’âni’l-Kerîm, Beyrut, 1981, III, 305.

⁵⁴¹ Tefâtânî, **el-Mutavvel**, s. 356; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 136.

Müsnedin Tahlili: Burada müsnedin zikredilme sebebi müsnedün ileyhin kendisini hiçbir şekilde çağrıştırmamasıdır. Yani âyette müsned zikredilmeksizin yalnızca "الواقعة" "gerçekleşecek olan" denilecek olsaydı müsnedin ne olduğu hiçbir şekilde bilinemeyecekti. İşte bu kapalılığı gidermek için müsned zikredilmiştir. Müsned müfred olarak gelmiştir. Bu nedenle sebabî değildir ve tekavvî de ifade etmemektedir. Önceki bölümde geçtiği üzere sebabî müsned, bulunduğu cümlede müsnedün ileyh olmayan bir aid zamiri ile mübtedâya bağlanan cümledir.⁵⁴² Burada ise müsned, müfred bir fiil olarak geldiği için sebabî müsnedin tanımında geçen 'cümle olma' şartını taşımamaktadır. Müsnedin burada fiil olarak gelmesinin nedeni ise müsnedi en kısa ifade ile geçmiş zamanla kayıtlamaktır. Müsnedin müsnedün ileyhten önce zikredilmesinin sebebi, fiil olmasıdır. Nitekim fiiller amil olduğu için başta gelmeleri asıldır.⁵⁴³ Yani burada müsned aslı üzere başta gelmiştir. Son olarak müsnedin "إذا" şart edatıyla kayıtlandığı görülmektedir. Daha önce de geçtiği üzere "إذا" şart edatı bir işin sonucunu gelecek zamanda bir şarta bağlamayı ifade ettiği için aslen şart ve ceza cümlelerinin gelecek zaman ifade etmesi gerekmektedir. Bir nükte söz konusu olmaksızın bunun dışına çıkılmaz. Âyete bakıldığında ise "إذا" 'nın şart cümlesinin mazi olarak geldiği görülmektedir. Bunun nedeni ise henüz gerçekleşmemiş olan kıyameti gerçekleşmiş gibi göstermektir. Yani kıyametin ileride kesin vuku bulacak olmasına binaen müsned burada mazi fiil olarak zikredilmiştir. Allah Teâlâ, müsnedi bu şekilde mazi fiil formunda getirmek suretiyle kıyametin kopmasını olmuş bitmiş bir vak'a olarak gözler önüne sermektedir. Âyetteki şart cümlesinin cevabı ise فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ "âyetidir.⁵⁴⁴

2. Âyet: لَيْسَ لَوْفَعَتِهَا كَاذِبَةً "Onun meydana gelmesini yalanlayacak olan yoktur."

Âyet-i kerime cümle olarak i'tirâziye cümlesidir⁵⁴⁵ veya "الواقعة" lafzının halidir.⁵⁴⁶ Âyette müsnedün ileyh, "لَيْسَ" nâkıs fiilinin ismi olarak gelen "كَاذِبَةً" lafzıdır. Müsned ise câr-mecrûr olarak gelen "لَوْفَعَتِهَا" şibh-i cümlesidir.⁵⁴⁷

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh, fiil olması ve fiil cümlelerinde karine olsa dahi fiilin hazfinin caiz olmaması sebebiyle burada zikredilmiştir. Buna müsnedün ileyhin

⁵⁴² Teftâzânî, **Muhtasarü'l-me'ânî**, s. 133.

⁵⁴³ Teftâzânî, **a.g.e.**, s. 356; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 136.

⁵⁴⁴ İbn 'Âşûr, **a.g.e.**, XXVII, 281.

⁵⁴⁵ Ebüssuûd, **a.g.e.**, VIII, 188; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf, **Tefsîru'l-Bahri'l-muhît**, (Thk. 'Âdil Ahmed, Ali Muavvad), Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Beyrut, 1964, VIII, 203; İbn 'Âşûr, **a.g.e.**, XXVII, 281.

⁵⁴⁶ İbn 'Atiyye, Ebû Muhammed, **el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz**, (Thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut, 2001, V, 238.

⁵⁴⁷ Dervîş, **a.g.e.**, IX, 425.

aslı üzere zikredilmesi de denilebilir. Müsnedün ileyh nefiy siyakında nekre olarak gelmiştir. Bu sebeple umum iade etmektedir. Umûm ifade etmesine binaen âyetin mealinin “*Onun meydana gelmesini yalanlayacak olan yoktur*” şeklinde olduğu söylenebilir. Müsnedün ileyhin müsneden sonra gelmesinin sebebi ise tahsis ya da tarife uğramamış yalın bir nekre olması, müsnedin de câr-mecrûr olarak şibh-i cümle olmasıdır. Nitekim müsnedün ileyhin, yani mübtedanın bu durumlarda müsneden (haber) sonra gelmesi vaciptir.⁵⁴⁸

Müsnedin Tahlili: Müsnedin zikredilme sebebi zarf olduğunu, dolayısıyla süreklilik veya yenilenme anlamlarından birini ifade ettiğini göstermektir. Müsnedin zarf cümlesi olarak zikredilmesinin sebebi ise fiil cümlesini kısaltmaktır. Nitekim zarfların cümlelerdeki fonksiyonu da bu şekildedir.⁵⁴⁹ Şöyle ki bu gibi cümlede gizli bir “اسْتَعَزَّ” fiil bulunmaktadır ve zarf cümlesi olan müsned bu fiilin yerini alır ve böylece ihtisar meydana gelir. Müsnedin önde zikredilmesinin sebebi, nekre olan müsnedün ileyhten sonra gelmesi durumunda onun sıfatı olduğuna dair meydana gelebilecek vehimleri engellemektir. Müsned herhangi bir öge ile kayıtlanmamıştır. Kıyamet vaktinin Allah nezdinde saklı olması ve imtihan gereği bunu kullarına bildirmemesine binaen müsnedin (kıyametin meydana gelmesi) burada belli bir zaman dilimi ile kayıtlanmadığını söylemek mümkündür.

3. Âyet: خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ “(O) alçaltır ve yükseltir.”

Âyette müsnedün ileyh olan mübtedâ hazfedilmiştir. Âyetin takdiri “هِيَ خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ” şeklindedir. Buna göre “خَافِضَةٌ” lafzı birinci haber, “رَافِعَةٌ” lafzı ise ikinci haber olarak müsnedir.⁵⁵⁰

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh, yani “الوَاقِعَةُ” ‘kıyamet’ lafzı ilk iki âyette zikredildiği için burada gereksiz kelime kullanımından kaçınmak amacıyla hazfedilmiştir. Hazfedilen bu müsnedün ileyh gaib zamiri olduğu için marifedir. Bu şekilde marife kılınmasının sebebi ise makamın gaiplik (üçüncü tekil şahıs) makamı olmasıdır.

Müsnedin Tahlili: Âyette geçen müsnedler (“خَافِضَةٌ” ve “رَافِعَةٌ”) yüceltme gayesi ile zikredilmişlerdir. Nitekim bu lafızlar Allah’ın isimleri de olmaları sebebiyle övgü anlamı içermektedirler. Zikredilen müsnedler, yenilenme ifade etmemeleri ve üç zamandan biriyle kayıtlanmamaları sebebiyle isim olarak getirilmişlerdir. Burada müsnedlerin yenilenme ifade

⁵⁴⁸ İbn Hişâm, **a.g.e.**, s. 206-207; Abbâs Hasan, **a.g.e.**, I, 501.

⁵⁴⁹ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 218-219; Kazvînî, **Telhîsu’l-Miftâh**, s. 41.

⁵⁵⁰ Zeccâc, **a.g.e.**, V, 107; Nehhâs, **a.g.e.**, s. 1084; Dervîş, **a.g.e.**, IX, 425.

etmemesi sübut (devamlılık) ifade etmesi anlamına gelmektedir. Buna göre âyette Kur'ân'ın bir kısım insanları devamlı olarak yücelttiği, yine diğer bir kesimi ise devamlı olarak alçalttığı vurgulanmıştır. Âyetteki müsnedler nekre olarak gelmiş olup bir izafet veya vasıf yoluyla tahsis edilmemişlerdir. Bu şekilde müsnedde dair detaylar muhataplardan gizlenmiştir. Yine âyetteki müsnedler herhangi bir öge ile kayıtlanmamışlardır. Bu şekilde de yine kıyamet günü vuku bulacak olan bu durumlara (yükseltme ve alçaltma) dair detaylar muhataplardan gizlenmiştir.

4. Âyet: إِذَا رَجَبَتِ الْأَرْضُ رَجًا “Yeryüzü şiddetle sarsıldığı vakit...”

Âyette nâibü'l-fâil olan "الْأَرْضُ" lafzı müsnedün ileyhtir. "رَجَبَتِ" meçhul fiili ise onun müsnedidir.

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh, hazfedilmiş, yerine nâibü'l-fâil getirilmiştir. Bunun sebebi dikkatleri yerin sarsılmasına çekmektir. Yani muhatapların dikkatleri gerçekleşecek olan olaya çekilmiştir. Müsnedün ileyh elif-lam (ل) takısı ile marife kılınmış, böylece zihinlerde mevcut olan (ahd-i zihnî) kıyamete dikkat çekilmiştir. Müsnedün ileyhin müsned olan "رَجَبَتِ" fiilinden sonra zikredilmesinin sebebi ise bu fiilin amil olması hasebiyle başta gelmesinin asıl olmasıdır.

Müsnedin Tahlili: Müsnedin zikredilmesindeki gaye, müsnedün ileyhin zikredilmesinin müsnedi hiçbir şekilde çağrıştırmamasıdır. Yani âyette müsned zikredilmeksizin yalnızca müsnedün ileyh getirilerek "الْأَرْضُ" “yer” denilseydi müsnedin ne olduğu anlaşılmayacaktı. İşte bu kapalıla mahal vermemek için müsned zikredilmiştir. Müsned müfred olarak getirilmiştir. Bu nedenle sebebî değildir ve tekavvî de ifade etmemektedir. Müsnedin burada sebebî olmamasının nedeni, müfred bir fiil olması dolayısıyla sebebî müsnedin tanımında geçen ‘cümle olma’ şartını kendisinde barındırmamasıdır. Müsnedin fiil olmasının sebebine gelince; burada gaye müsnedi en kısa ifade ile geçmiş zamanla kayıtlamaktır. Şöyle ki, müsned isim olarak getirilseydi geçmiş zamana delalet etmesi için geçmiş zamanı ifade eden bir zarf ile kayıtlanması gerekirdi. Müsnedin mazi fiil olarak getirilmesi suretiyle zarfa ihtiyaç duyulmaksızın bu mana elde edilmiştir. Müsnedin müsnedün ileyhten önce zikredilmesinin sebebi fiil olmasıdır. Nitekim fiiller amildirler ve asıl olan, fiillerin fâil veya nâibü'l-fâillerinden, yani mamullerinden önce zikredilmesidir.⁵⁵¹ Son olarak müsnedin iki şekilde kayıtlandığı görülmektedir. Birincisi, "إِذَا" şart edatıyla kayıtlanmasıdır. "إِذَا" şart edatının şart ve ceza cümleleri ilk âyetin tahlilinde de belirtildiği üzere müzari olur.

⁵⁵¹ Tefâtânî, *el-Mutavvel*, s. 356; Hâşimî, *a.g.e.*, s. 136.

Ancak burada şart cümlesi mazi formunda gelmiştir. Bunun sebebi henüz gerçekleşmemiş olan yerin sarsılışını gerçekleştirmiş gibi göstermektir. Müsnedin kayıtladığı ikinci öge ise mef'ûlun mutlak olan "رَجًا" lafzıdır. Burada mef'ûlun mutlak kayıtladığı "رَجْتُ" fiilini tekid etmektedir. Nitekim âyetin meali “*Yer şiddetle sarsıldığı zaman*” şeklindedir.⁵⁵²

Bu âyetteki şart cümlesi "إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ" âyetindeki şart cümlesinin bedeli olarak gelmiştir.⁵⁵³ Zikredildiği üzere şart cümlesinin cezası (cevabı) da sekizinci âyettir.

5. Âyet: وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًا “Dağlar paramparça olup...”

Âyette nâibü'l-fâil olan "الْجِبَالُ" lafzı müsnedün ileyhtir. Meçhul fiili ise onun müsnedir. Âyet-i kerime cümle olarak bir önceki âyete atfedilmiştir.⁵⁵⁴ Dolayısıyla tahlili de önceki âyet ile aynı şekildedir.

6. Âyet: فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبِتًا “toz duman haline geldiği vakit...”

Altıncı âyette "كان" nâkıs fiilinin ismi olan ve "الْجِبَالُ" “dağlar” lafzına dönen gizli "هي" “o” zamiri müsnedün ileyh, "هَبَاءً" “toz” lafzı ise müsnedir.⁵⁵⁵

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh bir önceki âyette açık olarak zikredildiği için burada tekrar zikredilmemiş, müsnedün ileyhe (الْجِبَالُ) dönen "هي" “o” zamiri müstetir zamir olarak getirilmiştir. Hazfedilen bu müsnedün ileyh gaib zamiri olduğu için marifedir. Müsnedün ileyh bu şekilde marife olmasının sebebi ise makamın gaiplik (üçüncü tekil şahıs) makamı olmasıdır.

Müsnedin Tahlili: Müsnedin zikredilme sebebi, hazfedilmesi durumunda muhatabın dalgınlıkla başka bir lafzı müsned sanma ihtimalidir.⁵⁵⁶ Yani âyette müsned bulunmaksızın yalnızca "فَكَانَتْ مُنْبِتًا" denilmiş olsaydı muhataplar aslen sıfat olan "مُنْبِتًا" “toz” lafzını nâkıs fiilin haberi zannedebileceklerdi. İşte bu karışıklığa engel olmak için müsned zikredilmiştir. Yine

⁵⁵² Zemahşerî, **a.g.e.**, IV, 456; Begavî, VII, 7 İbn Atiyye, **a.g.e.**, V, 239; Beyzâvî, Ömer b. Muhammed, **Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl**, (Nşr. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı), Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabiyyi, Beyrut, 2010, V, 177; Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl**, (Thk. Yusuf Ali Budeyyî), Dâru'l-Kelimi't-tayyib, Beyrut, 1998, III, 419; Ebû Hayyân, **a.g.e.**, VIII, 201; Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebûbekr, Mahallî, Celâluddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, **Tefsîru'l-Celâleyn**, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2005, 535; Ebüssuûd, **a.g.e.**, VIII, 188; Âlûsî, **a.g.e.**, XXVII, 130; İbn 'Âşûr, **a.g.e.**, XXVII, 284; Sâbûnî, **a.g.e.**, III, 305.

⁵⁵³ Sâfi, Mahmûd, **el-Cedvel fi i'râbi'l-kur'âni'l-kerîm**, Dâru'r-Reşîd, Dimaşk, 1995, XXVII, 110; Dervîş, **a.g.e.**, IX, 425.

⁵⁵⁴ Sâfi, **a.g.e.**, XXIV, 110; Dervîş, **a.g.e.**, IX, 425.

⁵⁵⁵ Dervîş, **a.g.e.**, IX, 425.

⁵⁵⁶ Karamollaoğlu, **a.g.e.**, s. 162.

âyetteki müsned müfred bir kelimedir. Bu nedenle sebabî değildir ve tekavvî de ifade etmemektedir. Âyetteki "هَبَاءٌ" müsnedinin sebabî müsned olmaması, müfred olması, dolayısıyla sebabî müsnedin tanımında geçen 'cümle olma' şartını içermemesi nedeniyledir. Müfred olan müsned nekredir. Nekre olmasındaki gaye ise önceden zikri geçen bir şeye dikkat çekilmemesi ve 'kasr' anlamının da kastedilmemesidir. Nekre olarak gelen bu müsned, aynı zamanda içerdiği manayı tam bir şekilde muhataba aktarmak için "مُنْبِئًا" "saçılmış" vasfı ile tahsis edilmiştir. Müsned, müsnedün ileyhin asıl itibari ile önde zikredilmesine binaen ondan sonra zikredilmiştir. Son olarak müsnedin "كَانَتْ" ifadesi ile kayıtlanmış ve böylece dağların duman olmasının geçmiş zaman ile ifade edildiğini söylemek mümkündür.

7. Âyet: وَخُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً “ve siz üç sınıfa ayrıldığınız vakit...”

Âyet-i kerime cümle olarak "إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًا" “Dağlar şiddetle sarsıldığı zaman” âyetine atfedilmiştir.⁵⁵⁷ Âyette "كان" nâkıs fiilinin ismi olan "كُنْتُمْ" zamiri müsnedün ileyh, "أَزْوَاجًا" lafzı ise onun haberidir. Âyet tahlil bakımından "إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًا" âyeti ile aynıdır.⁵⁵⁸

8. Âyet: فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ “Sağ ehli; ne mutlu o sağ ehline!”

Âyette geçen "فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ" lafzı mübtedâ olarak müsnedün ileyhtir. "ما" istifham edatı ikinci mübtedâ olarak müsnedün ileyhtir. "أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ" lafzı ikinci mübtedânın haberi olarak müsneddir. İkinci mübtedâ ile haberi ise cümle olarak birinci mübtedânın haberi, yani müsnedidirler.⁵⁵⁹ Oluşan yeni cümle ise ilk âyet ve devamında gelen şart cümlelerinin cevabıdır.⁵⁶⁰

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh yüceltme gayesiyle zikredilmiştir. Çünkü müsnedün ileyhi ifade eden ifade eden lafız (أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ) övülen bir makamı göstermektedir. Müsnedün ileyh izafetle marife olmuştur. Burada gaye "أَصْحَابُ" lafzını "الْمَيْمَنَةِ" lafzına izafe ederek bu kesimi yüceltmektir. Müsnedün ileyh yine yüceltmek amacıyla müsnedden önce zikredilmiştir, denilebilir.

Müsnedin Tahlili: Müsnedin zikredilmesindeki gaye onu yüceltmektir. Müsned isim cümlesi olarak gelmiş, böylece sağ ashabının devamlı olarak hangi vaziyet üzere bulundukları

⁵⁵⁷ Sâfi, a.g.e., XXIV, 110; Dervîş, a.g.e., IX, 426.

⁵⁵⁸ Bkz. s. 102-103.

⁵⁵⁹ Nehhâs, a.g.e., s. 1085; Sâfi, a.g.e., XXIV, 111; Dervîş, a.g.e., IX, 426.

⁵⁶⁰ Dervîş, a.g.e., IX, 425.

sorulmuştur. Müsned müsnedün ileyhten sonra zikredilmiştir. Bunun nedeni müsnedin cümle olmasıdır. Son olarak müsnedin herhangi bir öge ile kayıtlanmadığı görülmektedir.

9. Âyet: وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ “Sol ehli; ne bedbaht o sol ehli!”

Âyetteki "فَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ" lafzı mübtedâ olarak müsnedün ileyhtir. "ما" istifham edatı ikinci mübtedâ olarak müsnedün ileyh, "أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ" lafzı ise onun haberi, yani müsnedidir. İkinci mübtedâ ile haberi ise cümle olarak birinci mübtedânın haberi, yani müsnedidirler.⁵⁶¹

Âyetin tahlili önceki âyet ile aynı şekildedir. Farklı olarak önceki âyette müsnedün ileyh ve müsnedin halleri içerisinde zikredilen ‘yüceltme’ gayelerinin burada ‘alçaltma’ olarak değiştiği söylenebilir.

10. Âyet: وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ “Önde olanlar var ya, işte onlar öncülerdir.”

Âyet-i kerimedeki "السَّابِقُونَ" lafızlarından ilki müsnedün ileyh iken ikincisi müsneddir.⁵⁶²

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh yüceltme gayesi ile zikredilmiştir. Çünkü müsnedün ileyhi ifade eden "السَّابِقُونَ" lafzı övülen bir makama delalet etmektedir. Müsnedün ileyh elif-lam (ل) takısı ile marife kılınmıştır. Buradaki elif-lam (ل) istiğrak ifade etmektedir. Yani âyette önde olan herkes kastedilmektedir. Müsnedün ileyhin müsnedden önce zikredilmesine gelince, burada ise gaye müsnedün ileyhi yüceltmektir.

Müsnedin Tahlili: Müsnedin zikredilmesinin iki sebebi olabilir: Birincisi, müsnedi yüceltmektir. Nitekim müsnedün ileyhin de yüceltme gayesi ile zikredilmiş olması bu çıkarımı desteklemektedir. Müsnedin zikredilmesinin muhtemel ikinci sebebi ise müsnedin bir isim olduğunu, dolayısıyla süreklilik ifade ettiğini göstermektir. Buna göre âyetin meali “Önde olanlar var ya, işte onlar sürekli öncüdürler.” şeklindedir. Müsned müfred olarak getirilmiştir. Bu nedenle sebî değildir ve tekavvî de ifade etmemektedir. Müsnedin burada sebî olmamasının nedeni müfred bir isim olmasına binaen sebî müsnedin tanımında geçen ‘cümle olma’ şartını taşıyamasıdır. Müsned isim formunda müfreddir ve aynı zamanda da marifedir. Müsnedin marife kılınmasındaki gaye muhataba bildiği bir husus hakkında bildiği bir başka şey ile haber vermektir. Söz konusu âyette muhataplar nezdinde elif-lam (ل) takısı ile marife olan

⁵⁶¹ Nehhâs, a.g.e., s. 1085; Nehhâs, a.g.e., s. 1085; Dervîş, a.g.e., IX, 426; Sâfi, a.g.e., XXIV, 111.

⁵⁶² Zeccâc, a.g.e., V, 109; Zemahşerî, a.g.e., IV, 458; Sâfi, a.g.e., XXIV, 112 (Dipnot 1).

"السَّابِقُونَ" hakkında yine onlar nezdinde elif-lam takısı ile marife olan "السَّابِقُونَ" lafzı ile haber verilmiştir. Yine, âyetle müsned müsnedün ileyhten sonra zikredilmiştir. Bunun nedeni ise müsnedün ileyhın yüceltilmesidir. Son olarak müsnedin herhangi bir öge ile kayıtlanmadığı görülmektedir.

3.2.2. Önde Olanların Vasıf ve Mükafatları (11-26. Âyetler)

11-12. Âyetler: (11) **أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ** (12) **فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ**

“Onlar yakınlaştırılmış olanlardır ve Naîm cennetlerindedirler.”

11. âyet-i kerimedeki "أُولَئِكَ" ism-i işareti mübtedâ olarak getirilmiş olup müsnedün ileyhtir. Yine ayette "فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ" lafzı onun birinci,⁵⁶³ "أُولَئِكَ" ifadesi ise ikinci haberi olarak müsneddirler.⁵⁶⁴

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh, kendisine delalet eden karinenin zayıf kalması sebebiyle ihtiyaten zikredilmiştir. Nitekim müsnedün ileyhın zikredilmemesi durumunda haber olan "فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ" lafzının önceki âyetteki ikinci "السَّابِقُونَ" lafzının sıfatı olduğu zannedilebilirdi. Müsnedün ileyh bu karışıklığı gidermek için zikredilmiştir. Müsnedün ileyh ism-i işaret yoluyla marife kılınmıştır. Bunun iki sebebi olabilir: Birincisi "أُولَئِكَ" ile uzağa işaret etmek suretiyle müsnedün ileyhi yüceltmektir.⁵⁶⁵ İkincisi ise müşarun ileyh olan "السَّابِقُونَ" “önde olanlar” lafzının bir takım vasıflarla zikredilmesine binaen ismi işaretten sonra gelen ‘yakınlaştırılanlardan olma’ vasfına da layık olduğuna dikkat çekmektir.⁵⁶⁶ Müsnedün ileyhın müsnedden önce zikredilmesinin sebebi ise birçok şeye hüküm olabilecek "فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ" müsnedini "أُولَئِكَ" lafzına tahsis etmektir.⁵⁶⁷

Müsnedin Tahlili: Âyetteki "فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ" “yakınlaştırılanlar” müsnedi için, bir önceki âyetin müsnedi olan "السَّابِقُونَ" “önde olanlar” lafzı ile aynı formda gelmesi hasebiyle aynı mülahazada bulunulması mümkündür.

⁵⁶³ Ferrâ, Ebû Zekerriyya, **Me‘âni’l-kur’ân**, (Nşr. Ahmed Yusuf en-Necâtî v.d.), Dâru’l-mısriyye, Mısır, 2010, III, 122; Ebüssuûd, **a.g.e.**, VIII, 190; Hererî, Muhammed, **Hadâiku’r-rûhî ve’r-reyhân fî ravâbi ‘ulûmi’l-kur’ân**, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut, 2009, XXIX, 349; Şevkânî, **a.g.e.**, s., 1444. Zuhaylî, Vehbe, **et-Tefsîru’l-Munîr fî’l-‘akîdeti ve’ş-şer’ati ve’l-menhec**, Dâru’l-Ma‘rife, Dimaşk, 2009, XIV, 258.

⁵⁶⁴ Dervîş, **a.g.e.**, IX, 427.

⁵⁶⁵ Ebüssuûd, **a.g.e.**, VIII, 190; Âlûsî, **a.g.e.**, XXVII, 132; Zuhaylî, **a.g.e.**, XIV, 261.

⁵⁶⁶ İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, XXVII, 288.

⁵⁶⁷ Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer, **Mefâtihü’l-gayb**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1981., XXIX, 147; Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 195.

İkinci mûsned olan "فِي جَنَاتِ النَّعِيمِ" ifadesinin tahlili bağlamında şunları söyleyebiliriz: Mûsnedin zikredilmesinin sebebi, mûsnedün ileyh (mübtedâ) olan "أُولَئِكَ" ism-i işaretinin getirilmesi ile kendisinin hiçbir şekilde çağrıştırılamamasıdır. Diğer bir deyişle mûsned aslı üzere zikredilmiştir. Mûsned şibh-i cümle olarak gelmiş, böylece fiil cümlesi kısaltılmıştır. Çünkü bu tür cümleler tercih edilen görüşe göre fiil takdirindedirler.⁵⁶⁸ Bu görüşe göre âyetin takdiri "اسْتَقَرُّوا فِي جَنَاتِ النَّعِيمِ" şeklindedir. Mûsnedin mûsnedün ileyhten sonra zikredilmesinin sebebi, hükmün mûsnedün ileyhe tahsis edilmesine binaen mûsnedün ileyhin önde zikredilmesidir. Son olarak mûsnedin herhangi bir öge ile kayıtlanmadığı görülmektedir.

13. Âyet: ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ “Büyük bir kısmı öncekilerden”

Âyette hazfedilmiş olan "هُمُ" “onlar” zamiri mûsnedün ileyhtir. "ثَلَاثَةٌ" lafzı ise mûsneddir.⁵⁶⁹

Mûsnedün İleyhin Tahlili: Mûsnedün ileyh gereksiz kelime kullanımından kaçınmak için hazfedilmiştir. Çünkü önceki âyetlerde "السَّابِقُونَ" “önde olanlar”dan bahsedildiği için mûsnedün ileyh bilinmektedir. Hazfedilen bu mûsnedün ileyh gaib zamiri olduğu için marifedir. Bu şekilde marife kılınmasının sebebi ise makamın gaiplik (üçüncü çoğul şahıs) makamı olmasıdır.

Mûsnedin Tahlili: Mûsned karine zayıf kaldığı için ihtiyaten zikredilmiştir. Yani mûsnedin hazfedilmesi durumunda mûsnedün ileyh (هُمُ) de hazfedilmiş olduğu için cümlede tam bir kapalılık meydana gelecektir. Zikredilen bu mûsned, yenilenme ifade etmediği ve üç zamandan biriyle kayıtlanması kastedilmediği için isim olarak gelmiştir. Nekre bir isim olarak müfred kılınmasındaki gaye ise şu iki sebepten birisi olabilir: Birincisi, önceden zikri geçen bir şeye dikkat çekmemekle birlikte ‘kasr’ anlamının da kastedilmemesidir. İkincisi ise mûsnedi yüceltmektir. Nitekim nekre bir isim olarak gelen bu mûsned, "مِنَ الْأَوَّلِينَ" ve "عَلَى سُرُرٍ" ifadelerini kendisine sıfat olarak tahsis edilmiş,⁵⁷⁰ böylece zikredilen grubun (ثَلَاثَةٌ) sıradan bir grup olmadığı ifade edilmiştir. Son olarak mûsnedin muhatapları sıkmamak için icaz gereği herhangi bir öge ile kayıtlanmadığı görülmektedir.

14. Âyet: وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ “az bir kısmı da sonrakilerden”

⁵⁶⁸ Sekkâkî, a.g.e., s. 218-219; Kazvînî, a.g.e., s. 41.

⁵⁶⁹ Zeccâc, a.g.e., V, 109; Sâfi, a.g.e., XXIV, 112; Dervîş, a.g.e., IX, 427.

⁵⁷⁰ Sâfi, a.g.e., XXIV, 112; Dervîş, a.g.e., IX, 427.

Âyette hazfedilmiş olan "هُم" “onlar” zamiri müsnedün ileyh iken "قَلِيلٌ" lafzı müsneddir.⁵⁷¹ Âyetteki "قَلِيلٌ" lafzı "ثَلَاثَةٌ" lafzına atfedilmiş ve "مَنْ الْآخِرِينَ" ifadesi ile kayıtlanmıştır.⁵⁷² Âyetin müsnedün ileyh ve müsned bakımından tahlili ise önceki âyet ile aynı şekildedir.

15-16. Âyetler: (16) عَلَى سُرُرٍ مُّضَوَّنَةٍ (15) مُتَكِنِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ

“İşlenmiş tahtlara karşılıklı yaslanır haldedirler.”

15. âyette geçen "عَلَى سُرُرٍ" şibh-i cümlesi, "ثَلَاثَةٌ" lafzının haber kabul edildiği bu i'râb veçhine göre onun ikinci sıfatıdır. "مُتَكِنِينَ عَلَيْهَا" ve "مُتَقَابِلِينَ" lafızları ise "عَلَى سُرُرٍ" ifadesinin içerisinde bulunan "اسْتَقَرُّوا" fiilindeki “و” zaminin halleridir.⁵⁷³

Âyetteki "عَلَى سُرُرٍ مُّضَوَّنَةٍ" ifadesi "ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ" âyetinin tahlilinde geçtiği üzere "مِنَ الْأَوَّلِينَ" ifadesi gibi câr-mecrûr olarak onun sıfatıdır. Bu şekilde, zikredilen grubun ikinci bir özelliği ortaya konulmuştur. Ardından peş peşe zikredilen iki hal ile bu öncü grubun hangi hal üzere tahtlarında bulundukları ifade edilmiştir.

17-21. Âyetler: (17) بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِنْ مَّعِينٍ (18) لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا (19) وَيَأْكُلُونَ مِنْهَا وَيَشْرَبُونَ (20) وَلَا يُنْزَفُونَ (21) وَلَا يُخْزَوْنَ (19) وَفَاقِهَةٌ مِمَّا يَخْزَوْنَ (20) وَلَحْمَ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ

“Çok sayıda ölümsüz delikanlı, kaynaktan doldurulmuş kâseler, sürahiler, kadehler; seçip duracakları meyveler ve arzulayacakları kuş etleri ile onların etrafında döner dururlar. Ondan ne başları ağır ne de sarhoş olurlar.”

Tahlilini ele alacağımız isnadın temeli 17. âyettedir. Âyette "وَلَدَانٌ" lafzı fâil olarak müsnedün ileyh iken "يَطُوفُ عَلَيْهِمْ" “*etrafında döner dururlar*” ifadesi fiil olarak müsneddir.⁵⁷⁴

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh fiil olup zikredilmesinin sebebi fiil cümlelerinde karine olsa dahi fiilin hazfî caiz olmamasıdır. Diğer bir deyişle burada müsnedün ileyh aslı üzere zikredilmiştir. Müsnedün ileyh nekre olarak getirilmiştir. Bunun sebebinin müsnedün ileyhi hem yüceltmek hem de onun çokluğuna dikkat çekmek olduğu söylenebilir. Nitekim "وَلَدَانٌ" lafzının çoğul olması ve kelamın, cennet nimetlerinin övüldüğü bir mecrada devam etmesi de bu yorumu destekler niteliktedir. Buna göre "وَلَدَانٌ" lafzına “*Çok sayıda*

⁵⁷¹ Dervîş, a.g.e., IX, 427.

⁵⁷² Sâfi, a.g.e., XXIV, 112; Dervîş, a.g.e., IX, 427.

⁵⁷³ Sâfi, a.g.e., XXIV, 112; Dervîş, a.g.e., IX, 427.

⁵⁷⁴ Dervîş, a.g.e., IX, 428.

ölümsüz delikanlı” anlamı verilebilir. Müsnedün ileyhe "مُحَلَّدُونَ" “ölümsüz” vasfı ile tabide bulunulmasının sebebi ise onu tahsis etmektir. Yani cennetliklerin etrafında dolaşan gençler sıradan birer genç değil, ölümsüz kılınmış gençlerdir. Müsnedün ileyhın müsnedden sonra zikredilmesinin sebebi ise müsnedin amil olmasıdır. Nitekim müsned amil olduğunda başta gelmesi asıldır.⁵⁷⁵ Yani burada müsnedün ileyh aslı üzere müsnedden sonra gelmiştir.

Müsnedin Tahlili: Zikredilmesinin nedeni, müsnedün ileyhın zikredilmesinin müsnedi hiçbir şekilde çağrıştırmamasıdır.⁵⁷⁶ Yani âyette müsned zikredilmeksizin yalnızca "وَلَدَانُ" denilseydi müsnedin ne olduğu anlaşılmayacaktı. Müsned müfred olarak gelmiştir. Bu nedenle sebebi değildir ve tekavvî de ifade etmemektedir. Sebebî olmamasının nedeni ise müsned bir fiil olması hasebiyle sebebî müsnedin tanımında geçen ‘cümle olma’ şartını kendisinde barındırmamasıdır. Müsnedin fiil olmasının sebebi ise onu en kısa yoldan müzari ile kayıtlamaktır. Müsnedin âyette müzari fiil olarak gelmesi "يَطُوفُ" fiilinin sürekli yenilendiğini de ifade etmektedir. Yani ölümsüz gençler cennetliklerin etrafında sürekli dolaşmaktadırlar. Müzari fiilin bu fonksiyonuna binaen "يَطُوفُ" ifadesi için “*dolaşır dururlar*” şeklinde meal verilmiştir. Yine müsnedün ileyh amil olması veya müsnedin başta zikretmek suretiyle muhatapları sevindirmek amacıyla müsned müsnedün ileyhten önce zikredilmiştir. Son olarak, müsnedin mef’ûlun bih gayr-ı sarîh olan bazı lafızlarla kayıtlandığı görülmektedir. Şöyle ki; "يَطُوفُ" “dolanıp dururlar” fiili yalın olarak zikredilmemiş, sonraki âyetlerde geçen "بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقٍ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزَفُونَ فَالْكَهَّةِ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ" ifadelerinin tümüyle kayıtlanmıştır. Böylece bu ölümsüz gençlerin cennetliklere hizmet için ellerinde neler taşıdıkları haber verilmiştir.

Bu âyet grubunda isnad açısından kısaca şunları da söylememiz mümkündür: Âyet-i kerimedeki "مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ" ifadesi "فَالْكَهَّةِ" lafzının; "مِمَّا يَشْتَهُونَ" ifadesi ise "لَحْمِ طَيْرٍ" lafzının sıfatıdır.⁵⁷⁷ Her ikisinde de müsnedün ileyh müzari fiillerin içindeki "و" zamirleridir. Yine iki müsned de müzari fiildir. Buna göre fiillerin ‘yenilenme’ ifade etmelerine binaen cennetliklerin peyderpey kendilerine sunulan meyveleri seçtiklerini, yine aynı şekilde kuş etlerini de arzulayacaklarını ve âyetteki bu iki müzari fiilin mealinin “*seçip duracakları meyveler ve arzulayacakları kuş etleri ile onların etrafında döner dururlar*” şeklinde olabileceğini söylemek mümkündür.

⁵⁷⁵ Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 356; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 136.

⁵⁷⁶ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 207.

⁵⁷⁷ Sâfi, **a.g.e.**, XXIV, 112-113; Dervîş, **a.g.e.**, IX, 428.

İ‘rab açısından ise "لَا يُصَدِّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ" âyeti "يَطُوفُ عَلَيْهِمْ" âyetindeki "هُمْ" “onlar” zamirinin halidir.⁵⁷⁸ Yani melekler bu kadehleri onların aralarında dolaştırdıklarında onlar, bu kadehler sebebiyle ne bir sarhoşluk ne de bir baş dönmesi hissederler.

22-24. Âyetler: (24) جَزَاءِ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (23) كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ (22) وَحُورٌ عِينٌ

“Ve sedefteki inciler gibi olan ceylan gözlü huriler de yaptıklarına karşılık olarak onların etrafında döner dururlar.”

22. âyette geçen "حُورٌ" “huriler” lafzı 17. âyetteki "يَطُوفُ" “*döner dururlar*” fiilinin fâili olan "وَلَدَانٌ" lafzına atfedilmiştir. Dolayısıyla bu ifade de müsnedün ileyhtir.⁵⁷⁹ Müsnedin tahlili önceki âyetlerde ele alındığı için burada sadece müsnedün ileyh ele alınacaktır. Şöyle ki; Müsnedün ileyh fiil olduğu için ve fiil cümlelerinde karinenin bulunması halinde dahi fiilin hazfî caiz olmadığı için burada zikredilmiştir. Diğer bir ifadeyle burada müsnedün ileyh aslı üzere zikredilmiştir. Müsnedün ileyhın nekre olarak getirilmesindeki gaye ise onu yüceltmektir. Nitekim kelamın cennet nimetlerinin övülmesi hakkında olması da bunu desteklemektedir. Müsnedün ileyhın müsnedden sonra zikredilmesinin sebebi müsnedin amil olmasıdır. Son olarak müsnedün ileyhe iki sıfatın tabi kılındığı görülmektedir. Her iki sıfatın getirilme amacı da müsnedün ileyhi yüceltmektir. Bu sıfatların ilki عِينٌ lafzıyla ikincisi كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ ifadesidir.

"جَزَاءِ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ" “*yaptıklarına karşılık olarak*” ifadesinde ise "جَزَاءِ" lafzı mef‘ûlun li eclihi⁵⁸⁰ olarak getirilmek suretiyle hurilerin ve ölümsüz delikanlıların cennetliklerin etrafında bu şekilde dolaşıp onlara hizmet etmelerinin sebebi açıklanmıştır. Yani bütün bu nimetler onların işledikleri amellerin bir karşılığıdır. Yine burada "كَانَ" nâkıs fiilinin haberinin fiil cümlesi olarak geldiği görülmektedir. Bu şekilde, bahsi geçen cennetliklerin dünyadayken peyderpey amel ettikleri ifade edilmiştir.

25 ve 26. Âyetler: (26) لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا (25) إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا

“Orada ne boş ne de günaha sokacak bir söz işitirler. Ancak ‘Selam, selam’ sözünün işitirler.”

⁵⁷⁸ Dervîş, a.g.e., IX, 428; Sâfi, a.g.e., XXIV,113 (Dipnot 2).

⁵⁷⁹ Beyzâvî, a.g.e., V, 178; Ebû Hayyân, a.g.e., VIII, 206; Şevkânî, a.g.e., s. 1445; Âlûsî, a.g.e., XXVII, 138; İbn ‘Âşûr, a.g.e., XXVII, 295; Dervîş, a.g.e., IX, 429.

⁵⁸⁰ Zeccâc, a.g.e., V, 111; Sâfi, a.g.e., XXIV,113; Dervîş, a.g.e., IX, 429.

25 ve 26. âyetlerde müsnedün ileyh "لَا يَسْمَعُونَ" fiilinin içindeki "و" “vâv” zamiridir. Müsned ise "لَا يَسْمَعُونَ" fiilidir.⁵⁸¹

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh, kendisine delalet eden "السَّابِقُونَ" “öncüler” lafzı 10. âyette açık olarak zikredildiği için burada gereksiz kelime kullanmamak veya burada doğrudan cennette günah veya boş bir sözün işitilmeyeceğine dikkatleri çekmek amacıyla hazfedilmiştir. Muttasıl “vâv” zamiri olarak gelen bu müsnedün ileyh zamir olduğu için marifedir. Bu şekilde marife kılınmasının sebebi ise makamın gaiplik (üçüncü çoğul şahıs) makamı olmasıdır.

Müsnedin Tahlili: Müsnedin fiil olarak zikredilmesinin sebebi yenilenme ifade ettiğini göstermektir. Yani öncü olanların kulağına boş veya günaha sokacak bir söz gelip durmaz. Yine burada teceddüd ifade etmenin yanı sıra müsnedin en kısa ifade ile müzari fiil kılınması söz konusudur. Müsnedin mef’ûlün fih ve mef’ûlün bih ile kayıtlı olduğu görülmektedir. Müsned mef’ûlün bih olan "الْعَوَا" “boş söz”, ona atfedilen "تَأْتِيْمًا" “günah” ve istisna olarak gelen "إِلَّا قِيْلًا سَلَامًا سَلَامًا" ifadesi ile kayıtlanmış, böylece zikri geçen öncülerin cennette ne türden şeyleri işitmeyecekleri bildirilmiştir. Yine müsned mef’ûlün fih olan فيها ifadesi ile kayıtlanmış, böylece boş ve günaha sokacak sözlerin cennette işitilmeyeceği bildirilmiştir. Son olarak müsned istisna ile kayıtlanmış, böylece bu öncü neslin cennette işitmeyecekleri şeylerden “Selam, selam” sözü istisna edilmiştir.

3.2.3. Sağ Ehlinin Mükafatları (27-40. Âyetler)

27. Âyet: وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ “Sağ ehli; ne mutlu o sağ elhine!”

Âyet-i kerimede geçen "فَأَصْحَابُ الْيَمِينِ" lafzı mübtedâ olup müsnedün ileyhtir. "ما" istifham edatı da ikinci mübtedâ olarak müsnedün ileyhtir. "أَصْحَابُ الْيَمِينِ" lafzı bu mübtedânın haberi olarak müsneddir. İkinci mübtedâ ile haberi ise cümle olarak birinci mübtedânın haberi, yani müsnedidirler.⁵⁸² Âyet-i kerimenin tahlili ise "فَأَصْحَابُ الْمُؤْمِنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمُؤْمِنَةِ" âyeti ile aynıdır.⁵⁸³

28. Âyet: فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ “(Onlar) dikensiz sedir ağaçları üzerindedirler.”

⁵⁸¹ Dervîş, a.g.e., IX, 429.

⁵⁸² Nehhâs, a.g.e., s. 1090; Dervîş, a.g.e., IX, 441.

⁵⁸³ Bkz. s. 104-105.

Âyette müsnedün ileyh, hazfedilmiş olan ve "أَصْحَابُ الْيَمِينِ" ifadesine, yani sağ ehline delalet eden "هُم" "onlar" zamiridir. Âyetin kendisi ise câr-mecrûr olarak müsneddir.⁵⁸⁴ Âyetin konumuz bağlamında tahlili 12. âyet olan "فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ" "Na'im cennetlerindedirler" âyeti ile aynıdır.⁵⁸⁵ Ancak iki açıdan ondan farklılık arz etmektedir: Birincisi, bu âyette müsnedün ileyhin hazfedilmiş "هُم" "onlar" zamiri olmasıdır. İkincisi ise bu âyette şibh-i cümle olarak gelen "فِي سِدْرٍ" ifadesinin sıfat ile kayıtlanmış olmasıdır. Burada önemine binaen birinci farkı şu şekilde izah edebiliriz:

Müsnedün ileyhin (هُم) bu âyette hazfedilmesinin sebebi gereksiz kelime kullanımından kaçınmaktır. Yine hazfedilmiş olan bu müsnedün ileyhin zamir olarak marife olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise makamın gaiplik makamı (üçüncü çoğul şahıs) olmasıdır.

29-34. Âyetler: وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ (30) وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ (32) لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ (33) وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ (34)

“(Onlar) uzanmış gölgeler altında, akan sular kenarında; ne biten ne de yasak edilen bol meyveler arasında; yüksek döşekler üzerindedirler.”

29-32 ve 34. âyetler 28. âyetteki "فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ" ifadesine atfedilmişlerdir.⁵⁸⁶ Dolayısıyla 28. âyet ile aynı şekilde tahlil edilmeleri söz konusudur. Buna ek olarak 33. âyetin (فِي جَنَّاتٍ مَّوْجِدَاتٍ وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ) önceki âyette nekre olarak gelen "فَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ" ifadesinin sıfatı olduğu söylenebilir.⁵⁸⁷ Burada sıfat zikredilmek suretiyle söz konusu meyvelerin özellikleri bildirilmiştir.

35. Âyet: إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنِشَاءً “Biz onları yeniden yaratmışızdır.”

Âyette "إِن" te'kîd edatının ismi olan "نا" "biz" zamiri müsnedün ileyh; "إِن" te'kîd edatının haberi olan "أَنشَأْنَاهُنَّ إِنِشَاءً" cümlesi ise müsneddir.⁵⁸⁸

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh iki sebepten dolayı zikredilmiş olabilir: Birincisi, ek izahta bulunmak suretiyle vurgu yapmaktır. Nitekim âyette müsnedün ileyh hazfedilip doğrudan "أَنشَأْنَاهُنَّ إِنِشَاءً" denilseydi manada kapalılık olmazdı. Çünkü hurileri yaratanın yalnızca Allah olduğu bilinmektedir. Müsnedün ileyhin zikredilmesinin muhtemel diğer nedeni

⁵⁸⁴ Sâfi, a.g.e., XXIV, 115.

⁵⁸⁵ Bkz. s. 107.

⁵⁸⁶ Dervîş, a.g.e., IX, 431-432.

⁵⁸⁷ Nehhâs, a.g.e., s. 1090; Dervîş, a.g.e., IX, 431-432; Sâfi, a.g.e., XXIV, 115.

⁵⁸⁸ Dervîş, a.g.e., IX, 432.

ise onu yüceltmek olabilir. Nitekim müsnedün ileyh olan "نا" "biz" zamiri Allah Teâlâ'nın katını ifade etmek suretiyle övülen bir makama delalet etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ zatını, "نَحْنُ" ve "نا" zamirleri ile ifade ettiğinde bu, onun hem zatına hem sıfatlarına hem de isimlerine delalet eder.⁵⁸⁹ Müsnedün ileyh "نا" zamiri ile marife olmuştur. Bunun sebebi konuşma ortamında bir olayın anlatılıyor olmasıdır. Yine müsnedün ileyhin müsnedden önce geldiği görülmektedir. Bunun sebebi ise müsnedün ileyhi önde zikretmek suretiyle cümleyi isim cümlesi formuna çevirmek ve böylece iki müsnedün ileyhin mevcudiyeti ile cümlenin anlamını pekiştirmektir.

Müsnedin Tahlili: Müsnedin zikredilmesinin nedeni, müsnedün ileyhin zikredilmesi ile hiçbir şekilde çağrıştıramamasıdır. Şöyle ki, âyette müsned zikredilmeksizin yalnızca müsnedün ileyh olan "نا" "biz" zamiri getirilseydi müsned asla bilinemezdi. Müsned fiil cümlesi olarak getirilmiştir. Bu sebeple yenilenme ifade edilmekte ve müsned en kısa yoldan üç zamandan biriyle kayıtlanmaktadır. Müsned isim olarak getirilseydi geçmiş zaman ifade etmesi için bu ismin "أَمْسٍ" "dün" gibi bir zarf ile kayıtlanması gerekirdi. Müsned mazi fiil olarak getirilerek en kısa ifade ile geçmiş zamana delalet edilmiştir. Yine müsnedin müsnedün ileyhten sonra gelmesinin sebebi ise müsnedün ileyhi önde zikretmek suretiyle cümleyi isim cümlesi formuna çevirmek ve bu şekilde iki müsnedün ileyh ile cümlenin anlamını pekiştirmektir.

36. Âyet: (36) غُرِبًا أَتْرَابًا (37) فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا

“Onları eşlerine düşkün, yaşıt bakireler kılmışsızdır.”

36 ve 37. âyetler tek bir cümle olup "أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً" cümlesine atfedilmişlerdir. Âyetteki "نا" zamiri "جَعَلَ" fiilinin fâilidir. "هُنَّ" zamiri birinci, "أَبْكَارًا" lafzı ise ikinci mef'ûldür. Dolayısıyla tahlilleri bu âyet ile aynı şekildedir.⁵⁹⁰ Burada farklı olarak "فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا" "Onları bakireler kıldık" âyeti "أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً" âyetinin aksine mef'ûlün mutlak ile kayıtlanmamış, bunun yerine "جَعَلَ" fiili iki mef'ûl almıştır.⁵⁹¹

38. Âyet: لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ "sağ ashabı için"

Âyet-i kerime "إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً" âyetine müteallıktır. Bu şekilde hurilerin kimler için yeniden yaratıldıkları belirtilmiştir.⁵⁹²

⁵⁸⁹ Hererî, a.g.e., s. 1090.

⁵⁹⁰ Bkz. s. 112-113.

⁵⁹¹ Nehhâs, a.g.e., s. 1090; Dervîş, a.g.e., IX, 432; Sâfi, a.g.e., XXIV, 115.

⁵⁹² Nehhâs, a.g.e., s. 1091; Sâfi, a.g.e., XXIV, s15; Dervîş, a.g.e., IX, 432.

39-40. Âyetler: (40) **ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ** (39) **وَتَلَاثَةٌ مِنَ الْآخِرِينَ**

“Bir grup ilklerden, bir grup da sonrakilerden...”

Âyette hazfedilmiş olan "هُم" “onlar” zamiri mübtedâ olarak müsnedün ileyhtir. "ثَلَاثَةٌ" lafzı ise haber olarak onun müsnedidir.⁵⁹³ Diğer âyetteki "وَتَلَاثَةٌ مِنَ الْآخِرِينَ" ifadesinin i‘râbı da aynı şekildedir. Yine âyetler tahlil bakımından da "ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ" âyetleri ile aynıdır.⁵⁹⁴

3.2.4. Sol Ehli ve Azabı (41-56. Âyetler)

41. Âyet: **وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ** “Sol ashabı; ne kötü o sol ashabı!”

Âyetteki "وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ" lafzı mübtedâ olarak müsnedün ileyhtir. "مَا" istifham edatı ikinci mübtedâ olarak müsnedün ileyh iken "أَصْحَابُ الشِّمَالِ" lafzı onun haberi, yani müsnedidir. Yine ikinci mübtedâ ile haberi cümle olarak birinci mübtedânın haberi, yani müsnedidirler. Âyetin konumuz bağlamında tahlili yine 9. âyet ile aynıdır.⁵⁹⁵

42-44. Âyetler: (44) **فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ** (42) **وَوَظِلٍّ مِّنْ يَحْمُومٍ** (43) **لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ**

“(Onlar) iliklerine işleyen kaynar bir su ve ateş ile serin olmayan rahatlık da vermeyen kapkara bir gölge içerisindedirler.”

Âyette müsnedün ileyh, hazfedilmiş olan ve "أَصْحَابُ الشِّمَالِ" ifadesine, yani sol ehline işaret eden "هُم" “onlar” zamiridir. Âyetin kendisi ise câr-mecrûr olarak müsneddir.

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh (هُم) bu âyette hazfedilmesinin sebebi gereksiz kelime kullanımından kaçınmaktır. Yine hazfedilmiş olan bu müsnedün ileyhin zamir olarak marife olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise makamın gaiplik (üçüncü çoğul şahıs) makamı olmasıdır.

Müsnedin Tahlili: Müsned şibh-i cümle olarak gelmiş, böylece fiil cümlesi kısaltılmıştır. Çünkü bu tür cümleler tercih edilen görüşe göre fiil takdirindedirler.⁵⁹⁶ Bu görüşe göre âyetin takdiri "اسْتَقَرُّوا فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ" şeklindedir. Müsnedin müsnedün ileyhten sonra zikredilmesinin sebebi, hükmün müsnedün ileyhe tahsis edilmesine binaen müsnedün ileyhin

⁵⁹³ Dervîş, a.g.e., IX, 432.

⁵⁹⁴ Bkz. s. 107-108.

⁵⁹⁵ Bkz. s. 105.

⁵⁹⁶ Sekkâkî, a.g.e., s. 218-219; Kazvînî, Telhîsu’l-Miftâh, s. 41.

önde zikredilmesidir. Son olarak müsnedin bir sebebe binaen muhataplardan gizlemek amacıyla herhangi bir öge ile kayıtlanmadığı görülmektedir.

45. Âyet: إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ “Onlar, bundan önce keyiflerine düşkün kimselerdi.”

Âyet-i kerimede "إِنَّ" te'kid edatının ismi olan "هُمْ" “onlar” zamiri müsnedün ileyh olup devamındaki "كَانَ", ismi ve haberinden oluşan fiil cümlesi ise müsneddir.⁵⁹⁷ Müsnedün ileyh ve müsnedin konu bağlamındaki tahlili ise "إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً" âyeti ile aynıdır.⁵⁹⁸ Farklı olarak burada müsnedün ileyh olan "هُمْ" zamininin yüceltme gayesiyle zikredilmediği söylenebilir.

"كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ" cümlesinin tahlili hakkında ise şunları söyleyebiliriz: Burada müsnedün ileyh nâkıs fiilin ismi olan "و" “vâv” zamiridir. Müsned ise haber olan "مُتْرَفِينَ" lafzıdır.⁵⁹⁹ Âyetin konumuz açısından tahlili ise "فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبِتًا" âyeti ile aynıdır.⁶⁰⁰

46. Âyet: وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ “ve büyük günah işlemekte direnir dururlardı.”

Âyette müsnedün ileyh, nâkıs fiilin ismi olan "و" “vâv” zamiridir. Müsned ise onun devamında gelen fiil cümlesidir.⁶⁰¹

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh 41. âyette "أَصْحَابُ الشِّمَالِ" “sol ehli” olarak açıkça zikredildiği için burada "و" “vâv” zamiri olarak zikredilmiştir. Müsnedün ileyh cemaat vâv’ı olarak geldiği için marifedir. Bu şekilde marife olmasının sebebi ise makamın gaiplik (üçüncü çoğul şahıs) makamı olmasıdır.

Müsnedin Tahlili: Müsnedin zikredilme sebebi yenilenme ifade ettiğini göstermektir. Şöyle ki müsned müzari fiil olarak getirilerek cehennemliklerin dünyada iken büyük günahı ısrar ettikleri belirtilmiştir.⁶⁰² Müsnedin fiil cümlesi olarak gelmesinin sebebi de zikredilme sebebinde olduğu üzere yenilenme ifade etmekle birlikte müsnedi en kısa yoldan üç zamandan biriyle kayıtlamaktır.⁶⁰³ Burada fiil cümlesi getirilmek suretiyle müsned, en kısa ifadeyle müzariyle kayıtlanmıştır. Müsnedün ileyhin müsnedden sonra zikredilmesinin nedeni ise müsnedin amil olmasıdır. Nitekim müsned amil olduğunda aslen başta gelir.⁶⁰⁴

⁵⁹⁷ Sâfi, a.g.e., XXIV, 117; Dervîş, a.g.e., IX, 434.

⁵⁹⁸ Bkz. s. 112-113.

⁵⁹⁹ Sâfi, a.g.e., XXIV, 117; Dervîş, a.g.e., IX, 434.

⁶⁰⁰ Bkz. s. 103.

⁶⁰¹ Sâfi, a.g.e., XXIV, 117; Dervîş, a.g.e., IX, 434.

⁶⁰² ‘Âşûr, a.g.e., XXVII, 307.

⁶⁰³ Sekkâkî, a.g.e., s. 218; Kazvînî, Telhîsu’l-Miftâh, s. 41.

⁶⁰⁴ Teftâzânî, el-Mutavvel, s. 356; Hâşimî, a.g.e., s. 136.

Son olarak mûsnedin "كَانَ" nâkıs fiili ile kayıtladığı ve böylece geçmiş zamana delalet ettiği görülmektedir.⁶⁰⁵

47-48. Âyetler: (48) وَأَنبَاؤُنَا الْأُولُونَ (47) أَوْ أَنبَاؤُنَا الْأُولُونَ

“Onlar: ‘Ölüp toprak olduğumuz vakit bizler mi diriltileceğiz, önceki atalarımız da mı (diriltilecek)?’ derlerdi.”

47. âyette mûsnedün ileyh, nâkıs fiilin ismi olan "و" “vâv” zamiridir. Mûsned ise onun devamında gelen fiil cümlesidir.⁶⁰⁶ Âyetin tahlili ise önceki âyet ile aynıdır. Ondan farklı olarak burada "يَقُولُونَ" fiilinin mekûlû (söylenen söz) bulunmaktadır. O da "أَنبَاؤُنَا الْأُولُونَ" "أَنبَاؤُنَا الْأُولُونَ" cümlesidir. Bu cümle i‘râb açısından mahallen mansuptur.⁶⁰⁷

Mekûl olan cümlelerin tahlili noktasında ise şunları söylemek mümkündür: "أَنبَاؤُنَا الْأُولُونَ" cümlesinde mûsnedün ileyh "نا" “biz” zamiridir. Mûsned ise "لَمَبْعُوثُونَ" lafzıdır.⁶⁰⁸ Buna göre;

Mûsnedün İleyhin Tahlili: Mûsnedün ileyh olan "نا" zamirinin konumuz bakımından tahlili "إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنِشَاءً" âyetindeki "نا" zamiri ile aynıdır.⁶⁰⁹

Mûsnedin Tahlili: Mûsned olan "لَمَبْعُوثُونَ" ifadesinin zikredilmesinin sebebi, mûsnedün ileyh zikredilmesiyle kendisi hakkında hiçbir çağrışım yapılamamasıdır. Şöyle ki, âyette mûsnedün ileyh zikredilmeksizin yalnızca "أَنبَاؤُنَا" denilseydi mûsnedin ne olduğu bilinemezdi. Mûsned müfred olarak getirilmiştir. Bu nedenle sebî değildir ve tekavvî de ifade etmemektedir. Mûsnedin burada sebî olmaması, müfred bir isim olarak gelmesi hasebiyle sebî mûsnedin tanımında geçen ‘cümle olma’ şartını kendisinde bulundurmamasıdır. Mûsned isim olarak müfred olmuştur. Bu nedenle yenilenme ifade etmemekte ve üç zamandan biri ile kayıtlanması kastedilmemektedir. İsim olarak müfred olan bu mûsned aynı zamanda nekredir. Nekre olmasının sebebi, kendisi ile önceden zikri geçen bir şeye dikkat çekilmemesi ve ‘kasr’ anlamının da kastedilmemesidir. Yine nekre olarak gelen bu mûsnedin bir nedenden ötürü vasıf veya izafet yoluyla tahsis kazanmadığı görülmektedir. Mûsnedin mûsnedün ileyhten sonra zikredilmesinin sebebi ise mûsnedün ileyh aslı üzere önce gelmesidir. Son olarak mûsnedin herhangi bir öge ile kayıtlanmadığı görülmektedir.

⁶⁰⁵ Dervîş, a.g.e., IX, 434.

⁶⁰⁶ Sâfi, a.g.e., XXIV, 117; Dervîş, a.g.e., IX, 435.

⁶⁰⁷ Sâfi, a.g.e., XXIV, 117.

⁶⁰⁸ Dervîş, a.g.e., IX, 435.

⁶⁰⁹ Bkz. s. 112-113.

49-50. Âyetler: (50) قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ (49) لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ

“De ki: Öncekiler de sonrakiler de malum bir günün belli vaktinde toplanacaklardır.”

Âyet-i kerimede tahlil açısından "قُلْ" “De ki” emrinin içerdiği ifadeyi ele alabiliriz. Şöyle ki, "قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ" cümlesinde müsnedün ileyh, "إِنَّ" te’kîd edatının ismi olarak gelen "الأَوَّلِينَ" “öncekiler” lafzı iken müsned "لَمَجْمُوعُونَ" ifadesidir. "وَالْآخِرِينَ" “sonrakiler” lafzı ise "إِنَّ" te’kîd edatının ismine atfedilmiştir.⁶¹⁰ Cümle ise bütün olarak "قُلْ" “De ki” emrinin mekûlû olarak mahallen mansuptur.⁶¹¹

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh fiil olması ve fiil cümlelerinde karine olsa dahi fiilin hazfinin caiz olmaması sebebiyle burada zikredilmiştir. Yani bu ayette müsnedün ileyh aslı üzere zikredilmiştir. Müsnedün ileyh marifedir. Marifeliği, elif-lam (ال) takısı iledir ve bu şekilde istiğrak (bütün fertleri kuşatma) ifade etmektedir. Buradaki istiğrak hakiki istiğraktır. Yani hiç kimse istisna edilmeksizin herkes o gün Allah’ın huzurunda toplanacaktır. Müsnedün ileyhe atf-ı nesak ile tabide bulunulduğu görülmektedir. Bu şekilde kısa ifade ile müsnedün ileyhin yalnızca "الأَوَّلِينَ" “öncekiler” olmadığı, "وَالْآخِرِينَ" yani sonrakilerin de onlarla birlikte Allah’ın huzuruna getirileceği bildirilmiştir. Müsnedün ileyhin müsnedden sonra zikredilmesinin sebebi ise müsnedin amil olmasıdır. Nitekim müsned amil olduğunda başta gelmesi asıldır.⁶¹² Yani burada müsnedün ileyh aslı üzere müsnedden sonra getirilmiştir.

Müsnedin Tahlili: Müsnedin zikredilmesinin sebebi, müsnedün ileyhin zikredilmesiyle kendisi hakkında hiçbir çağrışım yapılamamasıdır. Şöyle ki, âyette müsned zikredilmeksizin yalnızca "قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ" denilseydi müsnedin ne olduğu bilinemezdi. Müsned müfred olarak gelmiştir. Bu nedenle sebabî değildir ve tekavvî de ifade etmemektedir. Müsnedin burada sebabî müsned olmaması, müfred bir isim olarak gelmesi ve bu nedenle sebabî müsnedin tanımında geçen ‘cümle olma’ şartını kendisinde bulundurmamasıdır. Müsned isim olarak müfred olmuştur. Bu nedenle yenilenme ifade etmemekte ve üç zamandan biri ile kayıtlanması kastedilmemektedir. İsim olarak müfred olan bu müsned aynı zamanda nekredir. Nekre olmasının sebebi, kendisi ile önceden zikri geçen bir şeye dikkat çekilmemesi ve ‘kasr’ anlamının da kastedilmemesidir. Yine nekre olarak gelen bu müsnedin vasıf veya izafet yoluyla

⁶¹⁰ Dervîş, a.g.e., IX, 435.

⁶¹¹ Dervîş, a.g.e., IX, 435; Sâfi, a.g.e., XXIV, 117.

⁶¹² Teftâzânî, el-Mutavvel, s. 356; Hâşimî, a.g.e., s. 136.

tahsis kazanmadığı görülmektedir. Müsnedin müsnedün ileyhten sonra zikredilmesinin sebebi ise müsnedün ileyhin aslı üzere önce gelmesidir. Son olarak müsnedin, âyetteki "إلى" harfini zaid olarak alanlara göre "إلى مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ" ifadesi ile kayıtlandığı görülmektedir. Bu şekilde toplanma gününün belirlenmiş bir vakitte olduğu ifade edilmiştir.

Sol Ehlinin Azabı (51-56. Âyetler): (51) لَاكُلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زُقُومٍ (52) ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيْهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ (53) فَتَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ (54) فَتَشَارِبُونَ شَرْبَ الْهِيمِ (55)

“Sonra siz, ey sapıtan ve dini yalanlayanlar! Zakkûm ağacından yiyecek olanlarsınız. Onunla midelerini dolduracak olanlarsınız. Üstüne de kaynar su içecek kimselersiniz. Hem de susamış develer gibi içecek kimselersiniz.”

51 ve 52. âyetlerde müsnedün ileyh, "إِنَّ" te'kîd edatının ismi olan "كُم" zamiri, müsned ise إِنَّ te'kîd edatının haberi olan "لَاكُلُونَ" lafzıdır. Yine "من شَجَرٍ" ifadesi "لَاكُلُونَ" lafzına müteallık olup sonrasında gelen "مِنْ زُقُومٍ" ifadesi ise onun bedelidir.⁶¹³

Âyetteki müsnedün ileyhin tahlili 49. âyetteki "الْأُولَئِينَ" “öncekiler” ile aynı şekildedir.⁶¹⁴ Farklı olarak müsnedün ileyh burada zamirle marife olmuştur. Yine müsnedin ve devamında ona atfedilen müsnedlerin durumları 50. âyetteki müsned (الْمَجْمُوعُونَ) ile büyük oranda aynıdır.⁶¹⁵ Ancak burada konumuz bakımından zikre değer bir noktaya ve müsnede matuf olan lafızlar ile aralarındaki farka değinilecektir. Şöyle ki, “Sonra siz, ey sapıtan ve yalanlayanlar!” mealindeki "ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيْهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ" âyetinde geçen "إِنَّ" te'kîd edatının haberi, yani müsned (لَاكُلُونَ) ve devamında ona atfedilen isimler nekre bir isim olarak getirilmiş, böylece yenilenmenin aksine sübut ifade edilmiştir. Bu şekilde, zikri geçen sapıkların ve yalanlayıcıların azaplarındaki sürekliliğe dikkat çekilmiştir.

Âyette geçen müsnedin (لَاكُلُونَ) kendisine atfedilen lafızlar ile arasındaki fark ile ilgili olarak şunları söyleyebiliriz: 52 ve 54. âyetlerde müsnede atfedilen "لَاكُلُونَ" ile "فَتَشَارِبُونَ" lafızlarına harf-i cer ve mecrûrları (مِنْ شَجَرٍ مِنْ زُقُومٍ ve عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ) müteallık kılınarak bu lafızlar kayıtlanmış, böylece cehennemde azap olarak tadacakları yiyecek ve içeceğin ne olduğu bildirilmiştir. 53. âyette müsnede atfedilen "فَتَشَارِبُونَ" lafzı mef'ûlün bih olarak gelen "الْبُطُونَ" lafzı ile kayıtlanmış, böylece zikredilen kimselerin cehennemde zakkum ağacı ile midelerini dolduracakları ifade edilmiştir. Son olarak 55. âyette müsnede atfedilmiş olan "فَتَشَارِبُونَ" lafzı

⁶¹³ Derviş, a.g.e., IX, 435-436.

⁶¹⁴ Bkz. s. 117.

⁶¹⁵ Bkz. s. 117-118.

mef'ûlün mutlak olarak gelen "شَرِبَ الْهَيْمَ" “deve içişi” ifadesi ile kayıtlanmış, böylece zikri geçen kimselerin cehennemde kaynar suları hangi surette içecekleri bildirilmiştir.

56. Âyet: هَذَا نُزْلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ “İşte onların ceza günü ziyafetleri budur!”

Âyet-i kerimede müsnedün ileyh mübtedâ olan "هذا" “bu” ism-i işaretidir. Müsned ise haber olan "نُزْلُهُمْ" lafzıdır.⁶¹⁶

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh fiil olduğu için ve fiil cümlelerinde karine olsa dahi fiilin hazfı caiz olmadığı için bu ayette zikredilmiştir. Yani burada müsnedün ileyh aslı üzere zikredilmiştir. Müsnedün ileyh ism-i işaret ile marife kılınmıştır. Bunun sebebi yakına işaret etmek suretiyle müsnedün ileyhi alçaltmaktır. Müsnedün ileyhin önce zikredilmesinin sebebi ise onu alçaltmaktır.

Müsnedin Tahlili: Müsnedin zikredilmesinin sebebi onu alçaltmaktır. Nitekim cehennemliklerin yerini ifade etmek üzere onlarla alay etmek için ‘konak’ anlamındaki "نُزْلُهُمْ" lafzının kullanılması da bu yorumu desteklemektedir.⁶¹⁷ Müsned müfred olarak getirilmiştir. Bu nedenle sebepî değildir ve tekavvî de ifade etmemektedir. Müsnedin burada sebepî olmamasının nedeni müfred bir isim olmasına binaen sebepî müsnedin tanımında geçen ‘cümle olma’ şartını taşımasıdır. Âyet-i kerimede geçen bu müsned isim olarak müfreddir ve aynı zamanda da izafetle marife olmuştur. Müsnedin bu şekilde marife kılınmasındaki amaç ise muhataba bildiği bir husus hakkında bildiği bir başka şey ile haber vermektir. Şöyle ki, muhatap nezdinde malum olan ve ism-i işaret ile ifade edilen "هذا" “bu” müsnedün ileyhi hakkında bir haber verilmiştir. Verilen haber de yine izafet ile marife olan "نُزْلُهُمْ" ifadesi ile muhataba aktarılmıştır. Nitekim "نزل" “konak” lafzı muhatapları ifade eden "هُم" “onlar” zamirine izafe edilmiş, böylece ‘konak’ muhataplar nezdinde bilinir olmuştur. Yine, âyet-i kerimede müsnedin müsnedün ileyhten sonra zikredildiği görülmektedir. Müsnedin burada te’hir edilmesinin sebebi, müsnedün ileyhin alçaltma gayesi ile müsnedden önce zikredilmesidir. Son olarak âyette müsnedin zaman zarfı olan "يَوْمَ الدِّينِ" “ceza günü” ifadesi ile kayıtlandığı görülmektedir. Buradaki gaye ise cehennemin, zikri geçen kimselere ne zaman bir konak kılınacağını bildirmektir.

⁶¹⁶ Dervîş, a.g.e., IX, 436.

⁶¹⁷ Zemahşerî, a.g.e., IV, 464; Kurtubî, a.g.e., XXVII, 215; Beyzâvî, a.g.e., V, 181; Ebû Hayyân, a.g.e., VIII, 210; Ebüssuûd, a.g.e., VIII, 196; Şevkânî, a.g.e., s. 1448; Âlûsî, a.g.e., XXVII, 146; Sâfi, a.g.e., XXIV, 121; İbn ‘Âşûr, a.g.e., XXVII, 311; Dervîş, a.g.e., IX, 437; Zuhaylî, a.g.e., XIV, 282; Hererî, a.g.e., XXIX, 369.

3.2.5. İnsanın Yaratılışını ve Dirilişini Hatırlatma (57-62. Âyetler)

57. Âyet: نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ “Sizi biz yarattık; hâlâ tasdik etmiyor musunuz?”

Âyet-i kerimenin konu bağlamındaki tahlili "إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً" “Biz, onları yeniden yaratmışızdır.” âyeti ile aynıdır.⁶¹⁸ Ancak İbn ‘Âşûr (ö. 1868) bu âyetin tefsirinde; müsnedün ileyhin, fiil olarak gelen müsnedin önünde zikredilmesiyle hükümde tekavvînin meydana geldiğini ve bu şekilde Allah’ın çürümüş kemikleri yeniden yaratmasını imkansız gören müşriklere reddiye verildiği ifade etmiştir.⁶¹⁹ Yine âyette müşrikleri azarlamak amacıyla iltifat sanatı yapılarak müsnedün ileyhin muktezâ-yı zahirin hilafına getirildiği de söylenmiştir. Şöyle ki, önceki âyetlerde Allahu Teâlâ mütekellim veya muhatap zamirinin yerine gaib zamirini kullandığı halde bu âyette müsnedün ileyhi (نَحْنُ) mütekellim zamiri formunda zikrederek gaiplikten (üçüncü tekil şahıs) tekellüme (birinci çoğul şahıs) iltifat yapmıştır.

Âyette geçen "فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ" “Hâlâ tasdik etmiyor musunuz?” cümlesine gelince: Bu ifadede müsnedün ileyh "تُصَدِّقُونَ" fiilinin içindeki “و” “vâv” zamiridir. Müsned ise bu fiilin kendisidir.⁶²⁰

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh fiildir. Fiil cümlelerinde karine olsa dahi fiilin hazfî caiz olmadığı için müsnedün ileyh burada zikredilmiştir. Buna müsnedün ileyhin aslı üzere zikredilmesi de denilebilir. Müsnedün ileyh zamirle marife olmuştur. Bu şekilde marife olmasının sebebi ise konuşma makamının hitap (ikinci çoğul şahıs) makamı olmasıdır.

Müsnedin Tahlili: Müsned zikredilmiştir. Zikredilmesinin sebebi müsnedin fiil olduğunu ve yenilenme ifade ettiğini göstermektir. Müsned müfred olarak gelmiştir. Bu nedenle sebebî değildir ve tekavvî de ifade etmemektedir. Müsnedin burada sebebî olmamasının nedeni, müfred bir fiil olması dolayısıyla sebebî müsnedin tanımında geçen ‘cümle olma’ şartını kendisinde barındırmamasıdır. Müsned, fiil olarak getirildiği için aynı zamanda yenilenme ifade etmekte ve müsned en kısa ifade ile üç zamandan biriyle kayıtlanmaktadır. Yenilenme ifade etmesine binaen âyette kullardan, ara ara Allah’ın kendilerini yarattığını düşünüp bu hakikatleri tasdik etmeleri istenmiştir, denilebilir. Müsnedin en kısa ifade ile müzari ile kayıtlanması ise şu şekildedir: Şayet "فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ" ifadesi yerine isim getirilecek olsaydı şimdiki zamana delalet

⁶¹⁸ Bkz. s. 112-113.

⁶¹⁹ İbn ‘Âşûr, a.g.e., XXVII, 312.

⁶²⁰ Dervîş, a.g.e., IX, 441.

etmesi için "الآن" "şimdi" gibi bir zarf zikredilecek ve cümle uzayacaktı. İşte bu şekilde "قُلُوا" ifadesi getirilerek söz konusu mana en kısa şekilde ifade edilmiştir.

58. Âyet: أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ "Döktüğünüz o meniyi gördünüz mü?"

Âyette "تُمْ" zamiri fâil olarak müsnedün ileyh olup رأى fiili ise onun müsnedidir.⁶²¹

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh fiil olduğu için ve fiil cümlelerinde karine olsa dahi fiilin hazfi caiz görülmediği için burada zikredilmiştir. Müsnedün ileyhin muttasıl muhatap zamiri ile marife olmasının sebebi ise makamın hitap (ikinci çoğul şahıs) makamı olmasıdır.

Müsnedin Tahlili: Müsned, müsnedün ileyhin zikredilmesinin kendisini hiçbir şekilde çağrıştırmaması sebebiyle zikredilmiştir. Yani âyette müsned olan fiil zikredilmeseydi, "أَنْتُمْ" munfasıl zamirine dönüşecek olan "تُمْ" zamiri ile müsned hiçbir şekilde çağrıştırılamayacaktı. İşte bu sebebe binaen müsned zikredilmiştir. Müsned müfred bir fiil olarak gelmiştir. Bu nedenle burada teceddüd ifade etmenin yanı sıra müsnedin en kısa yoldan geçmiş zaman (mazi) ile kayıtlanması söz konusudur. Teceddüd ifade etmesi göz önünde bulundurulduğunda ise âyette, kulların bu duruma ara ara şahit oldukları ifade edilmiştir, denilebilir. Son olarak müsnedin mef'ûlün bih ile kayıtlandığı görülmektedir. O da "مَا تُمْنُونَ" "akıttığınızı" ifadesidir. Müsned mef'ûl ile kayıtlanarak kullara neyi görüp görmedikleri sorulmuştur.

59. Âyet: (59) أَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ

"Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa bizler mi yaratanlarız?"

Âyette müsnedün ileyh mübtedâ olarak gelen "أَنْتُمْ" "siz" lafzı, müsned ise devamında gelen fiil cümlesidir.⁶²²

Müsnedün İleyhin Tahlili: Âyetteki müsnedün ileyhin durumları 49. âyetteki "الْأُولَئِينَ" "öncekiler" ile aynı şekildedir.⁶²³ Aralarında tahlil bakımından iki fark bulunmaktadır: Birincisi, müsnedün ileyh burada zamirle marife olmuştur. Zamirle marife olmasının sebebi makamın hitap (ikinci çoğul şahıs) makamı olmasıdır. İkinci fark ise burada müsnedün ileyhe

⁶²¹ Dervîş, a.g.e., IX, 441.

⁶²² Sâfi, a.g.e., XXIV, 123; Dervîş, a.g.e., IX, 441.

⁶²³ Bkz. s. 117.

yönelik bir tereddüt oluşturmak amacıyla onun müsnedden önce zikredilmesidir. Şöyle ki, âyetle müsnedün ileyh (mübtedâ) olan "أَنْتُمْ" "siz" zamiri istifham edatından hemen sonra zikredilmiş ve "Onu siz mi yaratıyorsunuz?" sorusuyla muhatapların akıttıkları meniyi kendilerinin yarattığı hususunda bir şüphe ortaya konulmuştur.

Müsnedin Tahlili: Müsnedin tahlili 57. âyetteki "فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ" "*Hâlâ tasdik etmiyor musunuz?*" ifadesinin tahlili ile aynıdır.⁶²⁴

60-61. Âyetler: نَحْنُ قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ (60) عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ (61) "Yerinize benzerlerinizi getirmek ve sizi bilemeyeceğiniz bir şekilde yeniden yaratmak üzere -ki (bu hususta) bizim önümüze de geçilmez- aranızda ölümü biz takdir ettik."

Âyet-i kerimede müsnedün ileyh mübtedâ olarak gelen "نَحْنُ" "biz" zamiridir. Müsned ise devamında mübtedânın devamında gelen fiil cümlesidir.⁶²⁵

Âyet-i kerimenin konu bağlamındaki tahlili, müsnedün ileyh'in fiilin önüne geçmesiyle hükümde tekavvî oluştuğuna dair İbn 'Âşûr'un (ö. 1868) yorumu ile birlikte⁶²⁶ "إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً" "*Biz onları yeniden yaratmışızdır.*" âyeti ile aynıdır.⁶²⁷ Ancak farklı olarak şunları söylemek mümkündür: Âyetle geçen "خَلَقْنَاكُمْ" müsnedi "عَلَى" harf-i ceri ve devamında gelen "أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ" "عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ" mecrûru ile kayıtlanmıştır.⁶²⁸ Yine burada, مَا لَا تَعْلَمُونَ ifadesinde masdar yerine müzari fiillerin kullanılması, zikri geçen 'benzerini getirme' ve 'yeniden yaratma' eylemlerinin yenilenerek devam ettiğine delalet etmektedir. 60. âyetle وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ifadesi ise itiraziye cümlesidir.⁶²⁹ Bu cümleyi ele alacak olursak; müsnedün ileyh (mübtedâ) olan "نَحْنُ" "biz" zamirinin tahlilinin 35. âyetle "إِنَّا" zamiri ile,⁶³⁰ müsned (haber) olan "بِمَسْبُوقِينَ" ifadesinin tahlilinin ise 47. âyetle "لَمَبْعُوثُونَ" lafzı ile aynı olduğu söylenebilir.⁶³¹

62. Âyet: وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ

"Andolsun ki ilk yaratılışı bildiniz. Hâlâ düşünmüyor musunuz?"

⁶²⁴ Bkz. s. 120-121.

⁶²⁵ Dervîş, a.g.e., IX, 441.

⁶²⁶ İbn 'Âşûr, a.g.e., XXVII, 314.

⁶²⁷ Bkz. s. 112-113.

⁶²⁸ Nehhâs, a.g.e., s. 1095; Sâfi, a.g.e., XXIV, 123; Dervîş, a.g.e., IX, 441.

⁶²⁹ Dervîş, a.g.e., IX, 441.

⁶³⁰ Bkz. s. 112-113.

⁶³¹ Bkz. s. 116-117.

Âyette muttasıl "تُمْ" zamiri fâil olarak müsnedün ileyh, "علم" lafzı ise fiil olarak müsneddir.⁶³²

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh fiil olup fiil cümlelerinde karine olsa dahi fiilin hazfinin caiz olmamasına binaen zikredilmiştir. Yani burada müsnedün ileyh aslı üzere zikredilmiştir. Müsnedün ileyhin muttasıl muhatap zamiri ile marife olmasının sebebi ise makamın hitap (ikinci çoğul şahıs) makamı olmasıdır.

Müsnedin Tahlili: Müsned, müsnedün ileyhin zikredilmesinin kendisini hiçbir şekilde çağrıştırmaması sebebiyle zikredilmiştir. Yani âyette müsned olan fiil zikredilmeseydi, "أَنْتُمْ" munfasıl zamirine dönüşecek olan "تُمْ" zamiri ile müsned hiçbir şekilde çağrıştırılamayacaktı. İşte bu sebebe binaen müsned zikredilmiştir. Müsned fiil olarak gelmiştir. Bu nedenle burada teceddüd ifade etmenin yanı sıra müsnedin en kısa yoldan geçmiş zaman (mazi) ile kayıtlanması söz konusudur. Teceddüd ifade etmesi göz önünde bulundurulduğunda ise âyette, kulların bu duruma ara ara şahit oldukları ifade edilmiştir, denilebilir. Son olarak müsnedin mef'ûlün bih ile kayıtlandığı görülmektedir. O da "النَّشْأَةُ الْأُولَى" "ilk yaratılış" ifadesidir. Müsned mef'ûl ile kayıtlanarak kulların bildikleri durumun ne olduğu ifade edilmiştir.

Âyette geçen "فَلَوْلَا تَنْكَرُونَ" "*Hâlâ düşünmüyor musunuz?*" ifadesinin tahlili ise 57. âyetteki "فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ" "*Hâlâ tasdik etmiyor musunuz?*" ifadesi ile aynıdır.⁶³³

3.2.6. Allah'ın Dünyadaki Bazı Âyet ve Nimetleri (63-74. Âyetler)

63 ve 64. Âyetler: (64) أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ (63) أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ

“Şimdi gördünüz mü o ektiğiniz tohumu? Siz mi bitiriyorsunuz onu, yoksa biz miyiz bitirmekte olan?”

63. âyette "تُمْ" zamiri müsnedün ileyh olup "رَأَى" fiili müsneddir. 64. âyette ise müsnedün ileyh "أَنْتُمْ" "siz" lafzı, müsned ise devamında gelen fiil cümlesidir. Âyetlerin konumuz bağlamındaki tahlili 58 ve 59. âyetlerle aynı şekildedir.⁶³⁴

65. Âyet: لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ

⁶³² Derviş, a.g.e., IX, 441.

⁶³³ Bkz. s. 120-121.

⁶³⁴ Bkz. s. 121-122.

“Dileseydik onu kuru bir çöp yapardık da şaşırır dururdunuz.”

Burada şart ve cevap (ceza) olmak üzere iki cümle bulunmaktadır. "لَوْ نَشَاءُ" ifadesi şart cümlesi olup devamında gelen "لَجَعَلْنَاهُ" ifadesi ise cevap (ceza) cümlesidir.⁶³⁵

Şart cümlesine gelince: Müsnedün ileyh, "نَشَاءُ" fiilinin içindeki müstetir "نَحْنُ" “biz” zamiridir. Müsned ise "نَشَاءُ" fiilidir.⁶³⁶

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh yüceltme amacıyla zikredilmiştir. Nitekim müsnedün ileyhi ifade eden lafız (müstetir نَحْنُ zamiri) övgüye layık olan Allah’a işaret etmektedir. Yine müsnedün ileyhin müstetir "نَحْنُ" zamiri ile marife olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise makamın tekellüm (birinci çoğul şahıs) makamı olmasıdır.

Müsnedin Tahlili: Müsned zikredilmiştir. Zikredilmesinin sebebi müsnedin fiil olup yenilenme ifade ettiğini göstermektir. Bu şekilde Allah’ın dilediği her an ekinleri çerçöp haline getirmeye kadir olduğuna dikkat çekilmiştir. Yine "لَوْ" şart edatından sonra gelen bu müsnedin, aslının aksine müzari olarak gelmesinin işin geçmişte ara ara devam ettiği anlamını ifade etmesi de bu yorumu destekler niteliktedir. Müsned müfred olarak getirilmiştir. Bu nedenle sebabî değildir ve tekavvî de ifade etmemektedir. Müsnedin burada sebabî olmamasının nedeni, müfred bir fiil olması dolayısıyla sebabî müsnedin tanımında geçen ‘cümle olma’ şartını kendisinde barındırmamasıdır. Yine müsned fiil olarak gelmesi sebebiyle yenilenme ifade etmekte ve aynı zamanda en kısa ifadeyle müzari ile kayıtlanmaktadır.

Şartın cevabı olan "لَجَعَلْنَاهُ خُطَامًا" cümlesi hakkında müsnedün ileyhin "جَعَلْنَا" fiilindeki "نَا" zamiri, müsnedin ise bu fiilin kendisi olduğunu söyleyebiliriz.⁶³⁷

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh yüceltme amacıyla zikredilmiştir. Nitekim müsnedün ileyhi ifade eden lafzın (zikredilen "نَا" zamiri) övgüye layık olan Allah’a işaret ediyor olması da bu yorumu desteklemektedir. Yine müsnedün ileyhin zamir olarak marife olduğu görülmektedir. Bu şekilde marife olmasının sebebi ise makamın tekellüm (birinci tekil şahıs) makamı olmasıdır.

Müsnedin Tahlili: Müsned, müsnedün ileyhin zikredilmesiyle hiçbir şekilde çağrıştırılamadığı için zikredilmiştir. Şöyle ki, âyette müsned zikredilmeksizin sadece

⁶³⁵ Dervîş, a.g.e., IX, 442.

⁶³⁶ Sâfi, a.g.e., XXIV, 124; Dervîş, a.g.e., IX, 442.

⁶³⁷ Dervîş, a.g.e., IX, 442.

müsnedün ileyh olan "نا" "biz" zamiri munfasıl olarak "نَحْنُ" şeklinde zikredilmiş olsaydı müsnedin "جَعَلَ" fiili olduğu asla bilinemeyecekti. Müsned fiil cümlesi olarak getirilmiştir. Bu şekilde getirilmesindeki gaye, yenilenme ifade etmekle birlikte müsnedi en kısa yoldan mazi (geçmiş zaman) ile kayıtlamaktır. Müsnedin burada yenilenme ifade etmesi, Allah Teâlâ'nın dilediği her an kullarının yapıp ettiklerini çerçöp etmeye kadir olduğunu ifade etmektedir. Müsnedin en kısa yoldan mazi fiille kayıtlanması ise şöyle açıklanabilir: Müsned isim olarak gelseydi geçmiş zamanı ifade etmesi için bu ismin "أَمْسٍ" "dün" gibi bir zarf ile kayıtlanması gerekirdi. Müsned fiil olarak getirilmiş, böylece en kısa ifadeyle geçmiş zamana delalet edilmiştir. Son olarak müsnedin iki şekilde kayıtlandığı görülmektedir: Birincisi لَوْ şart edatı ile kayıtlanmasıdır. "لَوْ" şart edatı ile kayıtlanan bu müsned aslı üzere mazi olarak gelmiştir. Yine bu şart edatı şartın ve cevabının kesin olarak gerçekleşmemesini ifade etmektedir. Buna göre Allah Teâlâ ekmiş olduklarını rahmeti gereği çerçöp kılmayı dilememiş ve o dilemediği için de çeşitli sebeplerle takdir edilen istisnalar hariç sünnetullah gereği ekinler çerçöp olmamıştır. Müsnedin kayıtlandığı ikinci öge ise "جَعَلْنَاهُ" fiilindeki muttasıl "هُوَ" zamiridir.⁶³⁸

"فَطَلَّكُمْ تَفَكَّهُونَ" "... şaşırır dururdunuz" ifadesine gelince: Bu isnadda طَلَّكُمْ fiilinin içindeki "تُمْ" zamiri müsnedün ileyh, "تَفَكَّهُونَ" fiili ise müsnedir.⁶³⁹

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyhın konu bağlamındaki tahlili 58. âyette müsnedün ileyh (fâil) olan "تُمْ" "siz" zamiri ile aynıdır.⁶⁴⁰

Müsnedin Tahlili: Müsnedin zikredilme sebebi yenilenme ifade ettiğini göstermektir. Buna göre âyetin manası "şaşırır dururdunuz" şeklindedir. Müsnedin fiil olarak getirilmesinin sebebi yenilenme ifade etmekle birlikte müsnedi en kısa ifadeyle üç zamandan biriyle kayıtlamaktır.⁶⁴¹ Şöyle ki, müsned âyette isim olarak getirilseydi bu durumda şimdiki zamana delalet etmesi için "الآن" zarf-ı zamanı ile kayıtlanması gerekirdi. Bunun yerine müzari fiil getirilerek en kısa yoldan şimdiki zamana delalet etmesi sağlanmıştır. Müsnedin müsnedün ileyhten önce zikredilmesinin sebebi, fiil olması sebebiyle amel olması ve başta gelmesinin asıl olmasıdır. Diğer bir deyişle burada müsned aslı üzere başta gelmiştir. Son olarak müsnedin "ظَلَّ" nâkıs fiili ile kayıtlandığı görülmektedir.

66 ve 67. Âyetler: (67) بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ (66) إِنَّا لَمُعْرَمُونَ

⁶³⁸ Dervîş, a.g.e., IX, 442.

⁶³⁹ Dervîş, a.g.e., IX, 442.

⁶⁴⁰ Bkz. s. 121.

⁶⁴¹ Sekkâkî, a.g.e., s. 218; Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, s. 41.

“Doğrusu biz borç içerisindeyiz. Daha doğrusu tamamen mahrumuz.”

Âyet-i kerimde gizli bir "تَقُولُونَ" “ve derdiniz ki” takdiri bulunmaktadır. Buna göre bu âyetler bu gizli fiilin mekûlûdürler.⁶⁴² 66. âyette geçen cümlede müsnedün ileyh "إِنَّ" te’kîd edatının ismi olup müsned "الْمُعْرَمُونَ" lafzıdır.⁶⁴³

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh fiil olduğu için ve fiil cümlelerinde karine olsa dahi fiilin hazfî caiz olmadığı için ayette zikredilmiştir. Diğer bir ifadeyle burada müsnedün ileyh aslı üzere zikredilmiştir. Müsnedün ileyh "نا" zamiri ile marife kılınmıştır. Bunun sebebi makamın tekellüm (birinci çoğul şahıs) makamı olmasıdır. Son olarak müsnedin ileyhin aslı itibariyle müsnedden önce geldiğini söylemek mümkündür.

Müsnedin Tahlili: Müsnedin tahlili 50. âyette müsned olarak zikredilen "الْمَجْمُوعُونَ" lafzı ile aynıdır.⁶⁴⁴ Ancak bu lafızdan farklı olarak burada müsned herhangi bir öge ile kayıtlanmamıştır.

67. âyetin tahliline dair ise şunları söyleyebiliriz: Âyet-i kerimde "نَحْنُ" “biz” zamiri müsnedün ileyh (mübtedâ), devamında gelen "مَخْرُومُونَ" ifadesi ise müsneddir (haber). Âyet-i kerimenin konumuz bağlamındaki tahlili hakkında ise bir önceki âyette geçen "إِنَّا لَمُعْرَمُونَ" cümlesi ile aynı olduğu yorumu yapılabilir.

68-69. Âyetler: (69) أَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ (68) أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ

“İçtiğiniz suyu gördünüz mü? Onu buluttan siz mi indiriyorsunuz, yoksa biz miyiz onu indiren?”

68. âyette "نَحْنُ" zamiri müsnedün ileyh, "رَأَى" fiili ise müsneddir. 69. âyette ise müsnedün ileyh "أَنْتُمْ" “siz” lafzı olup müsned devamında gelen fiil cümlesidir. Âyetlerin konumuz bağlamındaki tahlili ise 58 ve 59. âyetlerle aynı şekildedir.⁶⁴⁵

70. Âyet: لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ

“Dileseydik onu acı kıldık. Hâlâ şükretmiyor musunuz?”

⁶⁴² Nehhâs, a.g.e., s. 1096; Sâfi, a.g.e., XXIV, 125; Dervîş, a.g.e., IX, 442.

⁶⁴³ Dervîş, a.g.e., IX, 442.

⁶⁴⁴ Bkz. s. 117-118.

⁶⁴⁵ Bkz. s. 121-122.

Âyet-i kerimenin i'râbı ve tahlili 65. âyet olan "لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكُّهُونَ" âyeti ile aynıdır.⁶⁴⁶ Farklı olarak burada "فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ" ifadesi vardır ki bu ifadenin tahlili de 57. âyette geçen "فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ" ifadesinin tahlili gibidir.⁶⁴⁷

71-72. Âyetler: (72) نَحْنُ الْمُنشِئُونَ (71) أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنشِئُونَ
“Tutuşturduğunuz ateşi gördünüz mü? Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa biz miyiz yaratan?”

71. âyette "نَحْنُ" zamiri müsnedün ileyh, "رَأَى" fiili ise müsneddir. 72. âyette ise müsnedün ileyh "أَنْتُمْ" “siz” lafzı iken müsned devamında gelen fiil cümlesidir. Âyetlerin konumuz bağlamındaki tahlili 58 ve 59. âyetlerle aynı şekildedir.⁶⁴⁸

73. Âyet: نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعًا لِلْمُقْوِينَ

“Biz onu bir ibret ve ıssız yerlerde yaşayan kimselere bir yarar kaynağı kıldık.”

Âyet-i kerimde müsnedün ileyh "نَحْنُ" “biz” zamiridir. Müsned ise devamında gelen fiil cümlesidir.⁶⁴⁹

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh (mübtedâ) olan "نَحْنُ" “biz” zamininin tahlili "إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنِشَاءً" “Biz onları yeniden yaratmışızdır.” âyetindeki "نَا" zamiri ile aynıdır.⁶⁵⁰

Müsnedin Tahlili: Müsned olan "جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعًا لِلْمُقْوِينَ" “Onu bir ibret ve ıssız yerlerde yaşayan kimselere bir yarar kaynağı kıldık.” cümlesinin tahlili 65. âyetteki "لَجَعَلْنَاهُ" ile aynıdır.⁶⁵¹

74. Âyet: فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ “Öyleyse yüce rabbinin adını tesbih et.”

Âyet-i kerimde müsnedün ileyh emir fiilinin içindeki müstetir "أَنْتُمْ" “siz” zamiridir. Müsned ise emir fiilin kendisidir. Âyetin tahlili ise 62. âyetteki "عَلِمْتُمْ" ifadesiyle aynıdır.⁶⁵² Farklı olarak burada müsned mef’ûlun bih gayr-ı sarîh (بِاسْمِ) ile kayıtlanmış, böylece muhatapların neyi anacakları bildirilmiştir.

⁶⁴⁶ Bkz. s. 124-126.

⁶⁴⁷ Bkz. s. 120-121.

⁶⁴⁸ Bkz. s. 121-122.

⁶⁴⁹ Derviş, a.g.e., IX, 442.

⁶⁵⁰ Bkz. s. 112-113.

⁶⁵¹ Bkz. s. 125-126.

⁶⁵² Bkz. s. 123.

3.2.7. Kur'ân'ın Hak Oluşuna Dair İlahi Kasem (75-80. Âyetler)

فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ (75) وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ (76) إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ (77) فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ (78) لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ (79) تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (80)

75. âyetteki "فَلَا أُقْسِمُ" ifadesinde bulunan "لا" nefiy edatı zaidir. Dolayısıyla ifade burada "فَلَا أُقْسِمُ" manasındadır. "بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ" ifadesi ise "فَلَا أُقْسِمُ" yeminine müteallıktır ve ne üzerine yemin edildiğini ifade etmektedir. Yeminin cevabı ise 77. âyet olan "إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ" “O, elbette değerli bir Kur’ân’dır” cümlesidir. 76. âyetteki "وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ" ifadesi ise yemin ile cevabı arasında bir itiraziye cümlesidir. Yine bu itiraziye cümlesinde bulunan "لَوْ تَعْلَمُونَ" ifadesi de başka bir itiraziye cümlesidir. Yeminin cevabına (إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ) tekrar gelecek olursak; burada "إِنَّ" te’kîd edatının ismi olan zamir müsnedün ileyh, haberi olan "لَقُرْآنٌ" lafzı müsneddir. "كَرِيمٌ" lafzı ise bu haberin sıfatıdır. Devamında gelen üç âyet de "كَرِيمٌ" lafzı gibi "قُرْآنٌ" lazfının sıfatıdır.⁶⁵³

75. Âyet: فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ “Yıldızların yerlerine yemin olsun ki...”

Yemin cümlesinde müsnedün ileyh "أُقْسِمُ" fiilinin içindeki müstetir "أنا" “ben” zamiridir. Müsned ise "أُقْسِمُ" fiilidir.⁶⁵⁴ "أُقْسِمُ" fiilinin başındaki "لا" hakkında ise ihtilaf edilmiştir. Bir grup buradaki "لا" ‘nın zaid olduğunu, dolayısıyla âyetin "أُقْسِمُ" anlamında olduğunu söylerken diğer grup ise buradaki "لا" ‘nın zaid olmadığını, âyette müşriklere “Hayır, öyle değil!” anlamında bir itiraz ile söze başlanıp, devamında "أُقْسِمُ" ifadesi ile yemin edildiğini söylemiştir.⁶⁵⁵

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh tahlili 35. âyetteki "نا" “biz” müsnedün ileyhinin tahlili ile aynıdır.⁶⁵⁶

Müsnedin Tahlili: Müsnedin tahlili de yine 35. âyetteki "أَنْشَأْنَاهُنَّ" fiilinin tahlili ile aynıdır.⁶⁵⁷ Farklı olarak burada müzari fiil gelmiş ve bu müzari fiil mef’ûlun bih gayrı sarîh ile kayıtlanmıştır.⁶⁵⁸

76. Âyet: وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ “Eğer bilerseniz, bu büyük bir yemindir.”

⁶⁵³ Zeccâc, a.g.e., VII, 115-116; Sâfi, a.g.e., XXIV, 127-128; Dervîş, a.g.e., IX, 446-447.

⁶⁵⁴ Dervîş, a.g.e., IX, 446-447.

⁶⁵⁵ Taberî, Ebû Ca’fer: Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-kur’ân, (Thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma’rûf, İssâm Fâris), Müessesetü’r-risâle, Beyrut, 1994, VII, 211.

⁶⁵⁶ Bkz. s. 112-113.

⁶⁵⁷ Bkz. s. 113.

⁶⁵⁸ Sâfi, a.g.e., XXIV, 127; Dervîş, a.g.e., IX, 447.

İtiraziye cümlesi olan bu cümlede müsnedün ileyh, "إِنَّ" te'kîd edatının ismi olan zamirdir. Müsned ise "لَقَسَمَ" lafzıdır. Müsnedün ileyh ile müsned arasındaki "لَوْ تَعْلَمُونَ" ifadesi de yine bir itiraziye cümlesidir.⁶⁵⁹

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh fiildir ve fiil cümlelerinde karine olsa dahi fiilin hazfî caiz olmadığı için ayette zikredilmiştir. Yani burada müsnedün ileyh aslı üzere zikredilmiştir. Müsnedün ileyh zamir olarak marife olmuştur. Bu şekilde marife olmasının sebebi makamın gaiplik (üçüncü tekil şahıs) makamı olmasıdır. Yine müsnedün ileyh aslı üzere müsnedden önce zikredilmiştir.

Müsnedin Tahlili: Müsnedin zikredilmesinin sebebi, müsnedün ileyhin zikredilmesiyle hiçbir şekilde çağrıştırılamamasıdır. Şöyle ki, müsned zikredilmeksizin yalnızca "إِنَّ" denilseydi müsned olan "قَسَمَ" lafzı hiçbir türlü bilinemeyecekti. İşte bu kapalılığı gidermek için müsned zikredilmiştir. Müsned müfred olarak getirilmiştir. Bu nedenle sebebi değildir ve tekavvî de ifade etmemektedir. Müfred olan bu müsned nekredir. Bunun sebebi ise müsnedi yüceltmektir. Nitekim müsnedin "عَظِيمٌ" "yüce" ifadesi ile kayıtlanması da bu yorumu desteklemektedir. Yine nekre olarak gelen bu müsned "عَظِيمٌ" "yüce" lafzını kendisine sıfat olarak tahsis edilmiştir. Bu şekilde tahsis edilmesindeki gaye ise içerdiği manayı tam bir fayda ifade edecek şekilde muhataba aktarmaktır. Yani sıfat getirilmek suretiyle bu yeminin sıradan bir yemin olmadığı, onun yüce bir yemin olduğu belirtilmiştir. Müsnedin müsnedün ileyhten sonra getirilmesinin sebebi, müsnedün ileyhin aslı üzere başta gelmesidir. Son olarak müsnedin herhangi bir öge ile kayıtlanmadığı görülmektedir. Bunun gayesi ise sözü kısa tutmaktır.

77. Âyet: إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ "O, elbette değerli bir Kur'an'dır."

Âyet-i kerime yemin cümlesinin cevabıdır.⁶⁶⁰ Âyette müsnedün ileyh, "إِنَّ" te'kîd edatının ismi olan zamirdir. Müsned ise "قُرْآنٌ" lafzıdır.⁶⁶¹ Âyetin konu bağlamındaki tahlili ise bir önceki âyet ile aynıdır.

78-80. Âyetler: (80) فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ (78) لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ (79) تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ

"Korunmuş kitaptadır. Ona temizlenenler dışında kimse el süremez. Alemlerin rabbi tarafından indirilmiştir."

⁶⁵⁹ Derviş, a.g.e., IX, 447.

⁶⁶⁰ Sâfi, a.g.e., XXIV, 128; Derviş, a.g.e., IX, 447.

⁶⁶¹ Derviş, a.g.e., IX, 447.

Her üç âyet de "إِنَّهُ لَفَرَّانٌ كَرِيمٌ" âyetinde müsned olarak gelen "فَرَّانٌ" lafzının sıfatı olup mahallen merfudurlar. Sıfat olarak gelen bu âyetlerden ilk ikisi, yani "فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ" ile "لَا يَمَسُّهُ إِلَّا" "تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ" "تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ" âyetleri "إِنَّهُ لَفَرَّانٌ كَرِيمٌ" âyetinin müsnedi olan "فَرَّانٌ" lafzını kayıtlamış iken, "تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ" âyeti ise "فَرَّانٌ" lafzını tahsis etmiştir.

3.2.8. Ölümü ve Ölüm Anını Tefekküre Davet (81-87. Âyetler)

81. Âyet: أَفَبِهَذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُذْهَبُونَ “Şimdi siz bu sözü mü hafife alıyorsunuz?”

Âyet-i kerimede müsnedün ileyh "أَنْتُمْ" “siz” zamiri, müsned ise "مُذْهَبُونَ" lafzıdır.⁶⁶²

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh tahlili 49. âyetteki "الْأُولَئِينَ" “öncekiler” ile aynı şekildedir.⁶⁶³

Müsnedin Tahlili: Müsnedin tahlili 52. âyetde müsned olarak gelen "لَا يَكُونُ" lafzı ile aynıdır.⁶⁶⁴

82. Âyet: وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ

“Onun verdiği rızka onu yalanlayarak mı şükrediyorsunuz?”

Âyetde "تَجْعَلُونَ" fiilinin fâili olan "و" zamiri müsnedün ileyhtir. Fiilin kendisi ise müsneddir.⁶⁶⁵

Âyetdeki "تَجْعَلُونَ" fiilinin tahlili 62. âyetdeki "عَلِمْتُمْ" fiili ile aynı şekildedir.⁶⁶⁶ Burada "تَجْعَلُونَ" fiili "عَلِمْتُمْ" fiilinden farklı olarak iki mef'ûl ile kayıtlanmıştır.⁶⁶⁷

83-87. Âyetler: فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ (83) وَأَنْتُمْ حِينِيذٍ تَنْظُرُونَ (84) وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ (85) فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ (86) تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (87)

Âyetde her iki "لَوْلَا" tahdîd edatının cevabı da "تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ" “Eğer doğru sözlü iseniz onu döndürsenize!” cümlesidir.⁶⁶⁸

⁶⁶² Sâfi, a.g.e., XXIV, 130; Dervîş, a.g.e., IX, 447.

⁶⁶³ Bkz. s. 117.

⁶⁶⁴ Bkz. s. 118-119.

⁶⁶⁵ Dervîş, a.g.e., IX, 447-448.

⁶⁶⁶ Bkz. 122-123.

⁶⁶⁷ Sâfi, a.g.e., XXIV, 130; Dervîş, a.g.e., IX, 449.

⁶⁶⁸ Ferrâ, a.g.e., III, 130.

83. Âyet: فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْخُلُقُومَ “Haydi senize! (Can) boğaza dayandığı vakit...”

Âyette müsnedün ileyh "بَلَغَتْ" fiilinin içindeki müstetir "هي" zamiridir ve bununla "النَّفْسُ" “can” kastedilmektedir. Müsned ise "بَلَغَتْ" fiilidir.⁶⁶⁹

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh hazfedilmiştir. Hazfedilmesinin sebebi müsnedün ileyhin zahiren anlaşılmasına binaen gereksiz kelime kullanımından kaçınmaktır. Nitekim âyetlerin siyakından müsnedün ileyhin "النَّفْسُ" “can” lafzı olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁷⁰ Hazfedilmiş olan bu müsnedün ileyh zamir olarak merfudur. Bu şekilde merfu olmasının sebebi ise makamın gaiplik (üçüncü tekil şahıs) makamı olmasıdır.

Müsnedin Tahlili: Müsned önceden bir konuşma geçmediği için aslı itibarıyla zikredilmiştir. Müsned müfreddir. Dolayısıyla sebebî değildir ve tekavvî de ifade etmemektedir. Müsnedin burada sebebî olmamasının nedeni müfred bir isim olmasına binaen sebebî müsnedin tanımında geçen ‘cümle olma’ şartını kendisinde bulundurmamasıdır. Müsned fiil olarak geldiği için de yenilenme ifade etmekle birlikte en kısa ifade ile müsnedin geçmiş zamanla (mazi) kayıtlanması ifade edilmektedir. Müsnedin mazi formunda gelip yenilenme ifade etmesi, canın boğaza gelmesinin sık sık gerçekleşen bir durum olduğuna delalet etmektedir. Müsnedin burada en kısa ifade ile geçmiş zamanla kayıtlanmış olması ise şu şekilde açıklanabilir: Müsned olan "بَلَغَتْ" fiilinin yerine isim kullanılsaydı âyet, "إِذَا" edatından sonra fiil gelmesinin vucubiyetine binaen "إِذَا كَانَتْ النَّفْسُ بِالْعَةِ" veya benzeri uzun bir surette gelirdi. İşte "بِالْعَةِ" lafzının yerine "بَلَغَتْ" fiilinin kullanılmasıyla mana en kısa yoldan ifade edilmiştir. Yine müsnedin "إِذَا" şart edatıyla kayıtlandığı görülmektedir. "إِذَا" şart edatı, bir işin sonucunun gelecekte bir şarta bağlanmasını ifade ettiği için şart ve ceza cümlelerinin müzari fiil olması gerekir. Burada ise şart fiili mazi olarak gelmiştir. Burada gaye, henüz gerçekleşmemiş olan canın boğaza dayanması vakiasını gelecekte kesin gerçekleşecek olmasına binaen vuku bulmuş gibi göstermektir. Âyette bu şekilde mazi fiil kullanılarak ölümün kaçınılmaz olduğuna dikkat çekilmiştir. Son olarak müsnedin hal cümleleri olan "وَأَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَ" ile "وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا" âyetleri ile kayıtlandığı görülmektedir. Müsned bu şekilde kayıtlanarak canın boğaza geldiği esnada insanların ne yaptıkları bildirilmiştir.

84. Âyet: وَأَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَ “siz bakıp dururken”

⁶⁶⁹ Zeccâc, a.g.e., VII, 116; Sâfi, a.g.e., XXIV, 131; Dervîş, a.g.e., IX, 448.

⁶⁷⁰ İbn Atiyye, a.g.e., V, 253; Kurtubî, a.g.e., XXVII, 230. Âlûsî, a.g.e., XXVII, 158; İbn ‘Âşûr, a.g.e., XXVII, 343-344.

Âyette müsnedün ileyh "أَنْتُمْ" "siz" zamiridir. Müsned ise "تَنْظُرُونَ" fiilidir.⁶⁷¹ Âyetin konu bağlamındaki tahlili "إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً" âyeti ile aynıdır.⁶⁷²

85. Âyet: وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ

“Biz ona sizden daha yakınızdır da siz göremezsiniz.”

Âyett-i kerimede müsnedün ileyh mübtedâ olarak getirilmiş olan "نَحْنُ" "biz" zamiridir. Müsned ise "أَقْرَبُ" lafzıdır.⁶⁷³

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyhin tahlili "إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً" *“Biz onları yeniden yaratmışızdır.”* âyetindeki "نَا" zamiri ile aynıdır.⁶⁷⁴

Müsnedin Tahlili: Müsnedin tahlili 47. âyette müsned olarak gelen "الْمُبْعُوثُونَ" lafzı ile aynıdır.⁶⁷⁵ Farklı olarak burada müsnedin "إِلَيْهِ" ve "مِنْكُمْ" ifadeleri ile kayıtlanması söz konusudur.⁶⁷⁶

Âyetteki "وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ" *“fakat siz göremezsiniz”* ifadesi hakkında ise diyebiliriz ki, burada geçen "لَا تُبْصِرُونَ" fiilinin fâili olan "و" zamiri müsnedün ileyh, "لَا تُبْصِرُونَ" fiili ise müsneddir.⁶⁷⁷

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyhin tahlili 62. âyetteki "عَلِمْتُمْ" fiilinin içindeki "تُمْ" "siz" zamirinin tahlili ile aynıdır.⁶⁷⁸

Müsnedin Tahlili: Müsnedin tahlili de yine "عَلِمْتُمْ" fiilinin tahlili ile aynıdır.⁶⁷⁹ Farklı olarak burada müzari fiil getirilmiştir.

86 ve 87. Âyetler: (87) فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ (86) تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“İşte o zaman madem cezalandırılmayacaksınız, eğer doğru sözlü iseniz onu döndürsenize!”

⁶⁷¹ Derviş, a.g.e., IX, 448.

⁶⁷² Bkz. s. 112-113.

⁶⁷³ Derviş, a.g.e., IX, 448.

⁶⁷⁴ Bkz. s. 112-113.

⁶⁷⁵ Bkz. s. 116-117.

⁶⁷⁶ Sâfi, a.g.e., XXIV, 131; Derviş, a.g.e., IX, 448.

⁶⁷⁷ Derviş, a.g.e., IX, 448.

⁶⁷⁸ Bkz. s. 123.

⁶⁷⁹ Bkz. s. 123.

İlk âyet şart cümlesidir. Te’kîd için getirilmiş olan "إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ"⁶⁸⁰ birlikte ikinci âyet ise şartın cevabıdır.⁶⁸¹

Şart cümlesi olan "فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ" âyeti hakkında diyebiliriz ki, âyette müsnedün ileyh "كُنْتُمْ" nâkıs fiilindeki "تُمْ" “siz” zamiri, müsned ise "غَيْرَ مَدِينِينَ" ifadesidir.

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyhin tahlili 62. âyette geçen "عَلِمْتُمْ" fiilinin içindeki "تُمْ" zamirinin tahlili ile aynıdır.⁶⁸²

Müsnedin Tahlili: Müsnedin tahlili 47. âyette müsned olan "أَلَمْبُعُوثُونَ" lafzı ile aynıdır.⁶⁸³

Şartın cevabına gelince: Şartın cevabı olan "تَرْجِعُونَهَا" ifadesinin tahlilii 57. âyetteki "فَلَوْلَا" ifadesinin tahlili ile aynıdır.⁶⁸⁴

3.2.9. Üç Sınıfın Ahiretteki Durumları (88-96. Âyetler)

88-89. Âyetler: (89) فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ (88) فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةٌ نَعِيمٌ

“Fakat ölen kimse, yakın kılınanlardan ise ona bir rahatlık, güzel bir rızık ve Naîm cenneti vardır.”

88. âyetteki "أَمَّا" şart ve tafsil harfidir. Yine "أَمَّا" harfinden sonra bir diğer şart edatı olan "إِنْ" gelmiştir.⁶⁸⁵ İki şart harfî peş peşe geldiğinde cevap ilk zikredilen harfe ait olur.⁶⁸⁶ Buna göre "فَرَوْحٌ" ve matufları "أَمَّا" şart ve tafsil harfinin cevaplarıdır. "إِنْ" şart edatının cevabı ise mahzuf olup "أَمَّا" harfinin cevabı ona delalet etmektedir.⁶⁸⁷

Şart cümlesine gelince: Şart cümlesi olan bu âyet-i kerimede müsnedün ileyh "كَانَ" nâkıs fiilinin içindeki müstetir "هُوَ" “o” zamiridir. Müsned ise şibh-i cümle olarak gelen "مِنَ الْمُقَرَّبِينَ" ifadesidir.⁶⁸⁸

⁶⁸⁰ Hererî, a.g.e., XXIX, 409.

⁶⁸¹ Dervîş, a.g.e., IX, 448.

⁶⁸² Bkz. s. 123.

⁶⁸³ Bkz. s. 116-117.

⁶⁸⁴ Bkz. s. 120-121.

⁶⁸⁵ Sâfi, a.g.e., XXIV, 132; Dervîş, a.g.e., IX, 449-450.

⁶⁸⁶ Ebû Hayyân, a.g.e., VIII, 215.

⁶⁸⁷ Sâfi, a.g.e., XXIV, 133; Dervîş, a.g.e., IX, 450.

⁶⁸⁸ Sâfi, a.g.e., XXIV, 132; Dervîş, a.g.e., IX, 450.

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyhin tahlili, 6. âyette geçen "كَانَتْ" nâkıs fiilinin müstetir zamiri olan "هِيَ" "o" zamiri ile aynıdır.⁶⁸⁹

Müsnedin Tahlili: Müsnedin konumuz bağlamındaki tahlili 12. âyette "أُولَئِكَ" ism-i işaretinin ikinci haberi olarak müsned olan "فِي جَنَّتِ النَّعِيمِ" şibh-i cümlesi ile aynıdır.⁶⁹⁰

Cevap cümlesine gelince: Âyette müsnedün ileyh "فَرُوحٌ" lafzıdır. Müsned ise câr-mecrûr olarak hazfedilmiş olan "لَهُ" ifadesidir.⁶⁹¹

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh fiil olduğu için ve fiil cümlelerinde karine olsa dahi fiilin hazfı caiz olmadığı için bu âyette zikredilmiştir. Diğer bir deyişle müsnedün ileyh aslı üzere zikredilmiştir. Müsnedün ileyh nekre olarak gelmiştir. Burada gaye müsnedün ileyhi yüceltmektir. Müsnedün ileyhe atf-ı nesak ile tabide bulunulmuş, böylece en kısa ifade ile müsnedün ileyhin birden fazla öge olduğu belirtilmiştir. Son olarak müsnedün ileyhin tahsis veya tarife uğramadığı ve yalın bir mübtedâ olduğu için müsnedden sonra zikredildiği görülmektedir.

Müsnedin Tahlili: Hazfedilmesinin iki sebebi olabilir: Birincisi, gereksiz kelime kullanımından kaçınmak ve manayı en kısa ifadelerle muhataba iletme. Nitekim burada müsned zikredilmemesine rağmen mana anlaşılmaktadır. Müsnedin hazfedilmesinin muhtemel ikinci sebebi ise cümlelerin zikredilen kısmıyla daha ziyade fayda elde etme. Nitekim hazifle meydana gelen icazın manaya kattığı derinlik herkes tarafından bilinmektedir. Buna göre, burada müsnedün ileyhin hazfı söz konusu olduğunda cümlelerin kalan kısmıyla daha ziyade fayda hasıl olacaktır. Müsnedin câr-mecrûr olarak şibh-i cümle formunda gelmesinin sebebi ise fiil cümlesini kısaltmaktır. Şöyle ki, "لَهُ رُوحٌ" cümlesinin takdiri "لَهُ وَجَدَ رُوحٌ" vb. şekildedir. Câr-mecrûr getirilince cümle daha kısa forma dönüşmüştür. Son olarak müsnedin herhangi bir öge ile kayıtlanmadığı görülmektedir.

90-91. Âyetler: (91) وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ (90) فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ

“Eğer o, sağ ashabından ise artık sağ ashabından sana selam vardır.”

"عَظْرَةً" "فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ" "Eğer o, sağ ashabından ise" âyeti "وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ" "Eğer o, yakın kılınanlardan ise" âyetine atfedilmiştir. 90. âyetteki "أَمَّا" daha önce de ifade edildiği

⁶⁸⁹ Bkz. s. 103.

⁶⁹⁰ Bkz. s. 107.

⁶⁹¹ Nehhâs, a.g.e., s. 1099; Sâfi, a.g.e., XXIV, 132; Dervîş, a.g.e., IX, 450.

üzere şart ve tafsil harfidir. "أَمْ" harfinden sonra bir diğer şart edatı olan "إِنْ" gelmiş olup şartın cevabı, ilk zikredilen harf olması hasebiyle "أَمْ" şart edatına aittir. "إِنْ" şart edatının cevabı ise mahzup olup "أَمْ" harfinin cevabı ona delalet etmektedir.

Şart cümlesi olan "وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ" “Eğer o, sağ ashabından ise” âyeti hakkında şunları söyleyebiliriz: Âyette müsnedün ileyh "كَانَ" nâkıs fiilinin içindeki müstetir "هُوَ" “o” zamiridir. Müsned ise şibh-i cümle olarak gelen "مِنْ الْمُقَرَّبِينَ" ifadesidir.⁶⁹² Âyetin tahlili de 88. âyetin tahlili ile aynı şeklidir.⁶⁹³

Şartın cevabı olan "فَسَلَامٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ" “Artık sağ ashabından sana selam vardır” âyeti ile ilgili olarak ise şunları söyleyebiliriz: Âyette müsnedün ileyh "فَسَلَامٌ" lafzıdır. Müsned ise "لَّكَ" câr-mecrûrudur. "سَلَامٌ" “selam” lafzı dua anlamı taşıdığı için nekre olarak mübtedâ olması mümkün olmuştur. "مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ" “sağ ashabından” ifadesi ise nekre olarak gelen "سَلَامٌ" lafzının sıfatıdır.⁶⁹⁴

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh zikredilmiştir. Zikredilmesinin iki sebebi olabilir: Birincisi, müsnedün ileyhin fiil olmasıdır. Yani müsnedün ileyh fiil olduğu için ve fiil cümlelerinde karine olsa dahi fiilin hazfî caiz olmadığı için burada zikredilmiştir. Çünkü cümlede müsnedün ileyhin hazfedilmesini gerektiren bir durum söz konusu değildir. Müsnedün ileyhin muhtemel diğer zikredilme sebebi ise onu yüceltmektir. Nitekim müsnedün ileyhe işaret eden "سَلَامٌ" “selam” lafzı övgü içermektedir. Müsnedün ileyh nekredir. Nekre olmasının sebebi müsnedün ileyhi yüceltmektir. Müsnedün ileyhe "مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ" ifadesi sıfat olarak tabi kılınmıştır. Bu sıfatın getirilme sebebi de yine müsnedün ileyhi yüceltmektir. Son olarak müsnedün ileyhin müsnedden önce zikredildiği görülmektedir. Bunun da üç sebebi olabilir: Birincisi, müsnedün ileyhin müsnedden önce gelmesinin asıl olmasıdır. İkincisi, muhatapları hemen sevindirmektir. Üçüncüsü ise müsnedün ileyhi yüceltmektir.

Müsnedin Tahlili: Müsnedin konumuz bağlamındaki tahlili "فِي جَنَاتِ النَّعِيمِ" âyeti ile aynıdır.⁶⁹⁵

92-94. Âyetler: وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّالِّينَ فَنُزِّلَ مِنْ حَمِيمٍ وَتَصْلِيَةٌ جَمِيمٍ

⁶⁹² Sâfi, a.g.e., XXIV, 132; Dervîş, a.g.e., IX, 450.

⁶⁹³ Bkz. s. 134.

⁶⁹⁴ Dervîş, a.g.e., IX, 450.

⁶⁹⁵ Bkz. s. 107.

“Ama eğer o, sapıtmış yalancılardan ise ona kaynar sudan bir ziyafet ve cehenneme atılma vardır.”

Şart cümlesi olan "وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ" *“Ama eğer, sapıtmış yalancılardan ise”* âyeti hakkında âyetin "فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُفَرِّجِينَ" *“eğer o, yakın kılınanlardan ise”* âyetine atfedildiğini, dolayısıyla tahlilinin de aynı şekilde olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁹⁶

Cevap cümlesi olan "فَنُزِّلُ مِنْ حَمِيمٍ وَتَصْلِيَةٌ جَهِيمٍ" *“ona kaynar sudan bir ziyafet ve cehenneme atılma vardır”* âyetleri hakkında ise şunu ifade edebiliriz: "فَنُزِّلُ مِنْ حَمِيمٍ" âyetinde müsnedün ileyh "نُزِّلُ" *“ziyafet”* lafzıdır. Müsned ise hafzedilmiş olan "لَهُ" câr-mecrûrudur.⁶⁹⁷

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh fiil olduğu için ve fiil cümlelerinde karine olsa dahi fiilin hazfî caiz olmadığı için burada zikredilmiştir. Yani burada müsnedün ileyh aslı üzere zikredilmiştir. Müsnedün ileyh nekre olarak getirilmiştir. Müsnedün ileyhin nekre olarak getirilmesindeki gaye muhatapları korkutmak olabilir. Müsnedün ileyh "مِنْ حَمِيمٍ" ifadesini kendisine sıfat olarak almıştır. Bu sıfatın getirilme sebebi müsnedün ileyhi açıklamaktır. Yine burada müsnedün ileyhin sıfatla tahsis edilerek cevazen müsnedden sonra zikredildiği görülmektedir. Son olarak müsnedün ileyhe atf-ı nesak ile tabide bulunulmuştur. Müsnedün ileyhe bu şekilde tabide bulunulması ile en kısa ifade ile müsnedün ileyhin birden fazla öge olduğu belirtilmiştir.

Müsnedin Tahlili: Müsnedin tahlili 89. âyetin müsnedi olan "لَهُ" câr-mecrûru ile benzer şekildedir.⁶⁹⁸

95. Âyet: إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ *“Şüphesiz ki bu, hakikatin ta kendisidir.”*

Âyet-i kerimede müsnedün ileyh "إِنَّ" te’kîd edatının ismi olan "هَذَا" *“bu”* ism-i işaretidir. Müsned ise "حَقُّ الْيَقِينِ" ifadesidir.⁶⁹⁹

Müsnedün İleyhin Tahlili: Müsnedün ileyh fiil olduğu için ve fiil cümlelerinde karine olsa dahi fiilin hazfî caiz olmadığı için burada zikredilmiştir. Yani burada müsnedün ileyh aslı üzere zikredilmiştir. Müsnedün ileyhin marife olduğu görülmektedir. Marifeliği ise ism-i işaret ile olmuştur. Bunun sebebi ise ism-i işaret kullanmak suretiyle müsnedün ileyhi tam

⁶⁹⁶ Sâfi, a.g.e., XXIV, 134; Dervîş, a.g.e., IX, 450; Bkz. s. 134-135.

⁶⁹⁷ Zeccâc, a.g.e., VII, 118; Âlûsî, a.g.e., XXVII, 130; Dervîş, a.g.e., IX, 450.

⁶⁹⁸ Bkz. s. 134-135.

⁶⁹⁹ Dervîş, a.g.e., IX, 450.

olarak ayırt etmektir. Müsnedün ileyhe fasıl zamiri ile tabide bulunulmuştur. Bunun sebebi ise hükmü müsnedün ileyh üzerine kasr etmektir. Son olarak müsnedün ileyhin aslı üzere müsnedden önce zikredildiği görülmektedir.

Müsnedin Tahlili: Müsned, müsnedün ileyhin zikredilmesinin kendisini hiçbir şekilde çağrıştırmaması sebebiyle zikredilmiştir. Şöyle ki, eğer müsned zikredilmeksizin yalnızca müsnedün ileyh getirilerek "إِنَّ هَذَا لَهُوَ" denilseydi müsned hiçbir şekilde anlaşılamayacaktı. İşte bu kapalılığı gidermek için müsned zikredilmiştir. Müfred olan bu müsned isimdir. Bu nedenle yenilenme ifade etmemekte ve en kısa yoldan üç zamandan biriyle kayıtlanamamaktadır. İsim olarak gelen bu müsned her ne kadar marife olan "الْيَقِين" lafzına izafe edilmiş olsa da nekredir. Nekreliğinin sebebi ise onu yüceltmektir. Yine müsned, müsnedün ileyhin aslı üzere önce zikredilmiş olmasına binaen ondan sonra zikredilmiştir. Son olarak müsnedin herhangi bir öge ile kayıtlanmadığı görülmektedir.

96. Âyet: فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ “Öyleyse yüce Rabbinin adını an!”

Âyet-i kerimede müsnedün ileyh "سَبِّحْ" emir fiilinin içindeki müstetir "أَنْتُمْ" “siz” zamiridir. Müsned ise bu fiilin kendisidir. Âyetin tahlili ise 62. âyetteki "عَلِمْتُمْ" ifadesiyle aynıdır.⁷⁰⁰ Farklı olarak burada müsned mef'ûlun bih gayr-ı sarîh (بِاسْمِ) ile kayıtlanmış, böylece muhatapların anacakları husus onlara bildirilmiştir.

⁷⁰⁰ Bkz. s. 123.

SONUÇ

Çalışmamız neticesinde müsnedün ileyh ve müsnedin hallerine dair şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Müsnedün ileyhin halleri klasik ve modern belâgat kitaplarında incelendikten sonra konunun temelde müsnedün ileyhin muktezâ-yı zâhire uygun olup olmamasına göre iki ana başlık altında incelendiği görülmüştür. Yine müsnedün ileyhin, çoğunluğu muktezâ-yı zâhire uygun olarak gelen hallerinin bu başlık altında; hazfedilmesi veya zikredilmesi, marife veya nekre olması, müsnedden önce veya sonra zikredilmesi ve tabisinin olup olmaması gibi durumlarının ele alındığı görülmüştür. Yine müsnedün ileyhin muktezâ-yı zâhir'in hilafına geldiği yerlerde ise açık ismin yerine zamirin getirilmesi ve zamirin yerine açık ismin getirilmesi başlıkları altında konunun ele alındığı görülmüştür.

2. Çalışmanın ikinci kısmını teşkil eden müsnedin hallerinin belagât kitaplarında yine benzer metotla ele alındığı görülmüştür. Söz gelimi bu bölümde de konunun; müsnedin hazfedilmesi veya zikredilmesi, müfred veya cümle olarak gelmesi, müsnedün ileyhten önce veya sonra gelmesi ve kayıtlanıp kayıtlanmaması gibi temel başlıklar altında incelendiği görülmüştür. Farklı olarak burada müsnedin muktezâ-yı zâhir'e uygun ve muhalif olarak gelmesi şeklinde bir üst başlık bulunmamaktadır.

3. Çalışmanın üçüncü kısmı olan uygulama bölümünde Vâkıa sûresi örneğinde müsnedün ileyh ve müsnedin halleri ele alınmış ve surenin özellikle de takdim-tehir, hazif-zikir açılarından zengin örnekler içerdiği tespit edilmiştir. Sûrenin Mekkî sûre olması hasebiyle kıyametin vukûunu ve insanların üç kesime ayrılacağını ifade eden âyetlerinde olduğu üzere ahiret inancını yerleştirmek amacıyla indirildiği görülmüştür. Yine sûrenin bütün olarak bir nüzul sebebinin bulunmadığı, yalnızca sûre içindeki belli âyetlerin nüzulüne dair bazı rivayetlerin bulunduğu tespit edilmiştir.

4. Çalışmanın gerek teorik kısmının ele alındığı ilk iki bölümü gerekse de konunun uygulamalı olarak işlendiği üçüncü bölümü neticesinde Arap dilinde her cümlelerin zorunlu birer ögesi olan müsnedün ileyh ve müsnedin halleri arasında meydana gelen söz konusu farklılıkların, kurulan cümlelerin anlamlarını kayda değer bir şekilde değiştirdiği görülmüştür. Bu şekilde Arapça'dan Türkçe'ye yapılan tercüme ve meal çalışmalarında cümlelere mana verilirken müsnedün ileyh ve müsnedin zikri geçen hallerinin göz ardı edilmeyecek derecede önemli olduğu ortaya konulmuştur. Nihayetinde çalışmada, genelde Arap dilindeki her türlü

cümle yapısı, özelde ise Vâkıa sûresi örneğinde Kur'ân âyetleri müsnedün ileyh ve müsnedin halleri bağlamında ele alınmış ve konu üzerinden Arap Belâğatinin inceliklerine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

5. Çalışma konumuzun uygulamalı olarak ele alındığı kaynakların yetersizliği çalışmamızın zor taraflarından birini teşkil etmiştir. Bu noktada çalışmamızın uygulama kısmı olan üçüncü bölümünde âyetlerdeki müsnedün ileyh ve müsnedlerin halleri incelenirken, çalışmanın teorik kısmını oluşturan ilk iki bölümü tek tek incelenmiş ve bu şekilde söz konusu zorluk aşılmaya çalışılmıştır. Son olarak şunu ifade edebiliriz ki, ele aldığımız bu çalışma neticesinde müsnedün ileyh ve müsnedin hallerindeki farklılıkların Arapça ibarelere ve özellikle de Kur'ân âyetlerine mana verme noktasında önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

‘Abbâsî, Abdurrahîm:	Me‘âhidü’t-tansîs ‘alâ şevâhidî’t-telhîs , (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), ‘Âlemu’t-kutub, Beyrut, t.y.
Abdülazîz ‘Atîk:	‘İlmu’l-me‘ânî , Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, 2009.
Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî:	el-Belâğatü’l-‘arabiyye , I-II, Dâru’l-Kalem, Dımaşk, 1996.
‘Ali, Muhammed es-Sırr Muhammed:	“Zâhîretü’l-hazfi fi’t-tenzîl”, Mecelletu câmi‘atî’l-kur‘ânî’l-kerîm ve’l-‘ulûmî’l-islâmiyye , Sayı 22, 2011.
Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmud b. Abdullah:	Tefsîrû’l-Kur‘ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb‘î’l-Mesânî , (Thk. Mahmûd Şükrî el-Âlûsî), I-XXX, Dâru İhyâi’t-turâsî’l-‘Arabî, Beyrut, 2008.
Arslan, Hüseyin:	“Hatîb el-Kazvînî’nin Telhis ve İzâh Adlı Eserlerinde Sekkâkî’ye İtiraz Ettiği Meseleler” , Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2018.
‘Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. ‘Abdullah:	es-Sinâ‘ateyn , (Thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Muhammed Ebû’l-Fazl İbrahim), el-Mektebetu’l-‘unsuriyye, Beyrut, 1419h.
Bâbertî, Ekmeluddîn Muhammed b. Muhammed:	Şerhu’t-telhîs , (Thk. Muhammed Mustafa Ramazan Sûfîyye), el-Menşe’etu’l-‘âmme, Trablus, 1983.
Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer:	Hizânetü’l-edeb ve Lubbu lisâni’l-‘arab , (Thk. ve şrh. Abdusselâm Muhammed Hârûn), I-XIII, Mektebetu’l-hânci, Kâhire, 1997.
Bağdâdî, Muhammed b. el- Mübârek:	Munteha’t-taleb min eş‘ârî’l-‘arab , y.y., t.y.

Begavî, Ebû Muhammed:	Me‘âlimu’t-tenzîl fî tefsîri’l-kur’ân , (Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cuma Dumeyriye, Suleymân Muslim el-Harş), I-VIII, Dâru’t-Tayyibe, Riyâd, 1997.
Beyzâvî, Ömer b. Muhammed:	Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl , (Nşr. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı), I-V, Dâru İhyâi’t-turâsi’l-‘arabiyyi, Beyrut, 2010.
Bolelli, Nusrettin:	Belâgat (Beyân-Meânî-Bedî‘ İlimleri) Arap Edebîyatı , İFAV Yayınları, İstanbul, 2017.
Bulut, Ali:	Belâgat: Meânî-Beyân-Bedî‘ , İFAV Yayınları, İstanbul, 2015.
Bulut, Ali:	Belâgat Terimleri Sözlüğü , Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015.
Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr:	el-Beyân ve’t-tebyîn , I-III, Dâru ve Mektebetu’l hilâl, Beyrut, 2002.
Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd:	Tâcu’l-luga ve sıhâhu’l-‘arabiyye , (Thk. Ahmed ‘Abdulafûr ‘Attâr) I-VI, Dâru’l-‘İlm li’l-melâyîn, Beyrut, 1987.
Cürcânî, Abdülkâhir:	Delâilü’l-i‘câz , (Nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fihri), Matbaatu’l-medenî, Kâhire, 1992.
Cürcânî, Ali b. Muhammed:	Kitâbu’t-Ta‘rîfât , (Thk. Komisyon), Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘ilmiyye, 1983.
Dervîş, Muhyiddîn:	İ‘râbu’l-kur’âni’l-kerîmi ve beyânuhu , I-X, Dâru İbn kesîr, Dımaşk, 1992.
Desûkî, Muhammed b. ‘Arefe:	Hâşiyetü’d-desûkî ‘alâ Muhtasari’s-sa’d , (Thk. Abdülhamîd Hindâvî), I-II, el-Mektebetu’l-‘asriyye, Beyrut, y.y.
Durmuş, İsmail:	“Meânî”, DİA , Ankara, 2003, I-XXVIII, s. 204-206.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf:	Tefsîru'l-Bahri'l-muhît , (Thk. 'Âdil Ahmed, Ali Muavvid), I-VIII, Dâru'l-Kutubi'l-mısriyye, Beyrut, 1964.
Ebû, Ömer, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed:	el-'İkdü'l-ferîd , I-VIII, Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, 1404h.
Ebû Mûsâ, Muhammed,	Hasâisu't-terâkîb Dirâse Tahlîliyye li mesâili 'ilmi'n-nahv , Mektebetu vehbe, t.y.
Ebüssuûd, Muhammed b. Mustafa:	İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-kur'ânî'l-kerîm , I-IX, Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî, Beyrut, ty.
Eren, Ali Cüneyt, Uzunoğlu, Mehmet Vecih:	Belâgat Terimleri Sözlüğü , Rağbet Yayınları, İstanbul, 2014.
Feyyûd, Abdülfettâh Besyûnî:	'İlmu'l-me'ânî: Dirâse Belâgiyye ve Nakdiyye li mesâili'l-me'ânî , Müessesetu'l-muhtâr li'n-neşri ve't-tevzî', Kâhire, 2015.
Ferrâ, Ebû Zekerîyya:	Me'ânî'l-kur'ân , (Nşr. Ahmed Yusuf en-Necâtî v.d.), I-III, Dâru'l-Mısriyye, Mısır, 2010.
Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir:	el-Kâmûsü'l-muhît (Thk. Muhammed Nuaym 'Arksûsî), Müessesetu'r-risâle, Beyrut, 2005, 1182.
Hacımüftüoğlu, Nasrullah:	"Bedî", DİA , İstanbul, 1992, V, s. 320-322.
Hacımüftüoğlu, Nasrullah:	"Beyân", DİA , İstanbul, 1992, VI, s. 22-23.
Hamevî, İbn Hucce Takıyyuddîn Ebû Bekr:	Hizânetü'l-edeb ve Gâyetü'l-ereb , (Thk. 'İsâm Şevkî), I-II, Dâru ve Mektebetu'l-hilâl, Beyrut, 2004.
Harbî, Abdülazîz b. 'Ali:	el-Belâgatü'l-muyessera , Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2011.
Abbâs Hasan:	en-Nahvu'l-vâfî , I-IV, Dâru'l-Me'ârif, t.y.
Hâşimî, Ahmed:	Cevâhiru'l-beyân fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî' (Thk. Yusuf es-Sumeylî) el-Mektebetu'l-'asriyye, Beyrut, t.y.

Hererî, Muhammed:	Hadâiku'r-rûhî ve'r-reyhân fî ravâbi 'ulûmi'l-kur'ân , I-XXXIII, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2009.
İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir:	et-Tahrîr ve't-tenvîr , I-XXX, Dâru't-Tunusiyye, Tunus, 1984.
İbn 'Atiyye, Ebû Muhammed:	el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz , (Thk. Abdüsselam Abduşşâfi Muhammed), I-V, Beyrut, 2001.
İbn Hamdûn, Muhammed b. el-Hasan:	et-Tezkiratü'l-hamdûniyye , I-X, Dâru Sâdır, Beyrut, 1417h.
İbn Hişâm, Abdullah b. Yusuf:	Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ , (Thk. Abdülhamîd el-'Attâr el-Bekkî), Dimaşk, Mektebetu Dâru'l-Fecr, Beyrut, 2012.
İbn Mâlik, Muhammed b. Abdullah:	Elfiyetü İbni Mâlik , Dâru't-Te'âvun, t.y.
İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mûkerrem b. 'Ali el-Ensârî:	Lisânu'l-'arab , I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut, 1994.
İbn Muhtâr, Ca'fer b. Muhammed:	el-Âdâbu'n-nâfi'a bi'l-elfâzi'l-muhtâreti'l-câmi'a , yy., t.y.
İbrâhim Mustafa vd.:	el-Mu'cemu'l-vasît , I-II, Dâru'd-Da've, Kâhire, t.y.
Süleymân İbrâhim 'Îsâ, Husâmuddîn:	"Esrâru'l-hazfî'l-belâgiyye fî terâkîbi'l-kur'âni ve müfredâtihi'l-isnâdiyye" , Basılmamış Doktora Tezi, Câmi'atu'l-Kur'âni'l-kerîm, Sûdan, 2003.
İsferâyînî, 'Îsâmuddîn:	el-Atvel: Şerhu telhîsi miftâhi'l-'ulûm , (Thk. Abdülhamîd Hindâvî), I-II, Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, t.y.

Kaçar, Halil İbrahim:	Arap Dilinde Devrik Cümlelerin Gramer ve Semantik Boyutu: Takdîm-Te'hîr , Ocak Yayınları, İstanbul, 2007.
Kaçar, Halil İbrahim:	“Arapçada Nekre (Belirsiz İsim) Kullanımların Semantik Boyutu (Tenkîr Üslûbû)”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , Sayı 29 (2005/2), s. 165-184.
Kaçar, Halil İbrahim:	“Belâgat Açısından Eksiltisiz İfadelerin (Zikir Üslubu) Anlam Boyutu”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , Sayı 22 (2002/2), s. 57-79.
Kaçar, Halil İbrahim:	“ Edebî Yönden Hazif Üslubu ”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2002.
Kaçar, Halil İbrahim:	“Ma‘rife (Belirtili İsim) Kullanımların Semantik Boyutu (Ta‘rîf Üslûbu)”, Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi , Sayı 28, 2005, s. 167-205.
Karamollaoğlu, Fatma Serap:	Meânî İlmi , İşaret Yayınları, İstanbul, 2017.
Karataş, Ali:	“Kur‘ân’daki Yüklemlerin İsim ve Fiil Olarak Kullanımları ve Bazı Meallere Yansıma Sorunu”, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , Sayı 8, 2017, yıl: 4, s.153-170.
Kayravânî, Abdülkerim en-Nehşelî:	el-Mumti‘ fî san‘ati’s-şî‘r , (Thk. Muhammed Zağlûl), Menşeeu’l-me‘ârif, İskenderiyye, t.y.
Kazvînî, Muhammed b. Abdurrahman:	Telhîsu’l-miftâh , Mektebetu’l-buşrâ, Pakistan, 2010.
Kazvînî, Muhammed b. Abdurrahman:	el-Îzâh fî ‘Ulûmi’l-belâga , (Thk. Muhammed Abdulmun‘im Hafâcî), I-III, Dâru’l-Ceyl, Beyrut, t.y.
Kılıç, Hulûsî:	“Belâgat”, DİA , İstanbul, 1992, V, s. 380-383.

Kılınçkaya, Abdullah:	“Belâgat (Semantik) Açısından Takdîm-Te’hîr ve Kullanım Amaçları”, Türk & İslâm Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi , Sayı: 11, Gaziantep, 2017, s. 213-226.
Levin, Aryeh:	“Nahvin Müsned, Müsnedün İleyh ve İsnâd Terimleri (Çev. Ömer Kara), s. 428-429, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi , Sayı 3, 2010.
Matlûb, Ahmed:	Esâlîb belâgiyye: el-fesâha, el-beyân, el-me‘ânî , Vekâletu’l-matbû‘a, Kuveyt, 1980.
Merâğî, Ahmed Mustafa:	‘Ulûmu’l-belâga: el-beyân ve’l-me‘ânî ve’l-bedî’ , Dâru’l-Kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut, 1993.
Muhyiddîn Dîb, Muhammed Ahmed Kâsım:	‘Ulûmu’l-belâga , Müessesetu’l-hâdiseti li’l-kutub, Lübnan, 2003.
Müslim, Ebû’l-Hüseyn el-Kuşeyrî:	Sahîh , (Th. Muhammed Fuâd Abdulbâkî), Dâru İhyâi’t-turâsi’l-‘Arabî, Beyrut, t.y.
Nehhâs, Muhammed b. İsmail:	İ‘râbu’l-kur’ân , (Nşr. Hâlid el-‘Uleyy), Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut, 2008.
Nesefî, Ebû’l-Berekât:	Medâriku’t-tenzîl ve hakâiku’t-te’vîl , (Thk. Yusuf Ali Budeyvî), I-III, Dâru’l-Kelimi’t-tayyib, Beyrut, 1998.
Osman, Ertuğrul:	“Belâgatta Meânî İlmi”, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , Sayı 5, Iğdır, 2015, s. 155-180.
Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer:	Nihâyetü’l-îcâz fî dirâseti’l-i‘câz , Dâru Sâdır, Beyrut, 2004.
Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer:	Mefâtîhü’l-gayb , I-XXXII, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1981.
Sâbûnî, Muhammed ‘Ali:	Safvetü’t-tefâsîr , I-III, Dâru’l-Kur’ânî’l-Kerîm, Beyrut, 1981.

Sa'îdî, Abdulmuteâl:	Buğyetü'l-îzâh li telhîsi'l-miftâh fî 'ulûmi'l-belâga , I-IV, Kâhire, Mektebetu'l-âdâb, 2005.
Sâfî, Mahmûd:	el-Cedvel fî i'râbi'l-kur'âni'l-kerîm , I-XXIV, Dâru'r-Reşîd, Dımaşk, 1995.
Saraç, Yekta:	Klasik Edebîyat Bilgisi: Belâgat , Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2016.
Sekkâkî, Muhammed b. Ali:	Miftâhu'l-'ulûm , (Nşr. Nâim Zarzour), Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, 1987.
Subkî, Bahâuddîn:	'Arûsu'l-efrâh fî şerhi telhîsi'l-miftâh , (Thk. Dr. Abdulhamid Hindâvî), I-II, el-Mektebetu'l-'asriyye, Beyrut, 2003.
Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebûbekr, Mahallî, Celâluddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed:	Tefsîru'l-Celâleyn , Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2005.
Şevkânî, Muhammed b. Ali:	Fethu'l-kadîr el-Câmi'u beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min 'ilmi't-tefsîr , Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2007.
Şurrâb, Muhammed b. Muhammed Hasan:	Şerhu şevâhidi's-şi'riyye fî emâti'l-kutubi'n-nahviyye , I-III, Müessesetu'r-risâle, Beyrut, 2007.
Taberî, Ebû Ca'fer:	Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-kur'ân , (Thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, İssâm Fâris), I-VII, Müessesetu'r-risâle, Beyrut, 1994.
Tebrîzî, Ebû Zekerîyya Yahya b. Ali b. Muhammed eş-Şeybânî:	Şerhu dîvânî'l-hamâse , Dâru'l-Kalem, Beyrut, t.y.

Teftâzânî, Mes'ûd b. Ömer:	el-Mutavvel Şerhu telhîsi miftâhi'l-'ulûm , (Thk. 'Abdülhamîd Hindâvî), Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, 2013.
Teftâzânî, Mes'ûd b. Ömer:	Muhtasaru'l-me'ânî Şerhu telhîsi kitâbi miftâhi'l-'ulûm , (Thk. 'Abdülhamîd Hindâvî), Mektebetu'l-'asriyye, Beyrut, 2013.
Tekin, Ahmet:	"Kur'an'da Takdîm ve Tehir'in Gerekçeleri", Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi , Sayı 1, 2007, s. 30-44.
Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa:	Sünen , (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd el-Bâkî, İbrahim 'Utve 'İvaz), I-V, Şirketu mektebeti ve matba'ati Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1975.
Vâdi'î, Mukbil b. Hâdî:	es-Sahîhu'l-musned min esbâbi'n-nuzûl , Mektebetu San'â el-eseriyye, Yemen, 2004.
Vâhidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed:	Şerhu dîvânî'l-mutenebbî , Mektebetu mikâti'l-islâmiyye, t.y.
Ya'kûb el-Emâsî, Muhammed b. Kâsım:	Ravzu'l-ahbârî'l-muntehab min rebî'i'l-ebrâr , Dâru'l-Kalem el-'Arabî, Halep, 1423h.
Zebîdî, Muhammed Murtezâ el-Hüseynî:	Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs , I-XL, Dâru'l-Hidâye, t.y.
Zeccâc,	İbrahim b. es-Seriyy: Me'ânî'l-kur'ân ve i'râbuhu , (Thk. 'Abdülcelil 'Abduh Şelbî, I-V, Âlemu'l-kutub, Beyrut, 1988.
Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer:	el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl , I-IV, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1409h.
Zihni, Mehmed:	el-Kavlu'l-ceyyid , Âsitâne Kitabevi, İstanbul, 1328h., t.y.

Zühaylî, Vehbe:	et-Tefsîru'l-Münîr fî'l-'akîdeti ve's-şerî'ati ve'l-menhec, I-XIV, Dâru'l-Ma'rife, Dımaşk, 2009.
-----------------	---

İTERNET KAYNAKLARI

Muhammed, Zekerıyyâ:	(Çevrimiçi), https://al-akhbar.com/Kalimat/256337 , 18 Ağustos 2018.
----------------------	---

